

Jiří Vančura

LXXX

Praha 2009

V Číně, jak všichni víme, je císař Číňan a všichni jeho poddaní jsou Číňané.

Už před lety jsem se vzdal naděje, že bych tak půvabnou větu, jíž Andersen uvedl jednu ze svých pohádek, někdy vytvořil. Přesto mne fascinuje, a kdykoli se chystám něco napsat, uvažuji o úvodní větě. Jakmile ji najdu, ty ostatní jdou, když ne jako po másle, tedy alespoň od ruky a plynule. Je pak už celkem lhostejné, jestli tu první větu nakonec vyškrtnu jako nadbytečnou – svou startovací úlohu splnila. Ostýchal bych se o svém návyku mluvit, nebýt Güntera Grasse, který cosi podobného vylíčil ve svém Loupání cibule. Tak dlouho přemýšlel o Plechovém bubínku, až ho napadla první věta, od které se pak odvinul román zvíci několika set stránek. Já samozřejmě nejsem Grass a nemám ambici napsat román, ve spouštěcí magice první věty jsem mu však porozuměl.

Přesto je mi tenhle technologický fígl v daném případě k ničemu. Nevymýšlím ani nevypisuji příběh s nezbytnou pointou a jakýmsi konečným smyslem. Budu lovit v paměti uvízlé fragmenty a skládat je dohromady tak, aby ve svém souhrnu něco řekly mým dětem a dalším potomkům, pokud o to budou stát. Poučení léty zmoudřelého starce, svědectví o smyslu života a podobné hodnoty předložit nemohu. Kdybych o nich věděl, dávno bych se přiznal. Paměti, kroniku nebo jak to chceme nazvat, zanechal po sobě už můj dědeček Antonín, otec nic podobného nestihl, fragmenty ze svého života sepsal bratr Pavel. Se závazkem určité tradice a s vědomím generační přestávky se snažím vypovědět, co jsem viděl na světě. Snad to bude potomky zajímat alespoň jako nahlédnutí do vlastní genetické výbavy. Nebudu je poučovat a vynasnažím se, abych je nenudil. To bylo ostatně mou ctížádostí po celá léta, kdykoli jsem něco psal.

Každé paměti nebo životní zpověď začínají dětstvím, rodinou, místem, kde vzpomínající prožil svá první léta. Takže: narodil jsem se v lednu 1929, v týdnech, kdy po řadu dní panovaly neobvyklé třicetistupňové mrazy, což pamětnicky dokládám a fabuluji, že jsem musel mít dva čepečky, a ještě mi byla zima. Prý jsme v té době spálili řůru uhlí navíc, říkala realisticky matka. A do třetice mi po letech starší kolega, s nímž jsme se střídali v maringotce, vyprávěl, že u nich, v obci na Lužnici, se tehdy v prkenné boudě za humny shromáždili snad všichni zajíci z okolí, společné neštěstí bylo silnější než strach z člověka. K podobným situacím ostatně dochází i v lidském společenství.

V tom devětadvacátém roce nebyly jen výjimečné mrazy, ale také vypukla hospodářská krize, která obešla a zkrušila celý tehdejší svět. Pravdou je, že k nám dorazila teprve po roce, ale s následky, které hodně poznamenaly jak nás, tak Německo, s nímž kraj, kde jsem se narodil, sousedil.

Uvádím-li dnes na úřadech jako místo svého narození severočeskou obec Košťany, případně Košťany u Teplic, sotva koho mé rodiště osloví. Když mě při promoci představili rektorovi jako Jiřího Vančuru de Košťany, znělo to podobně, jako když se na otázku „quo vadis?“ odpovídá „vado do Vysočan“. Z těch Košťan, jak plynula léta, mizely hlavní markanty mého dětství, nádraží na konci Masarykovy ulice a koleje železniční vlečky za našim plotem. Polovina náměstí a domy v jeho okolí byly „přetěženy“, ustoupily hnědému uhlí pod povrchem. Říká se mu uhlí energetické a obsahuje tolik síry, že se snad ani nesmí pálit v kamnech, jen v elektrárnách postupně vybavovaných odlučovači.

Ve zmíněné Masarykově ulici stojí řadový patrový barák s číslem popisným 211, který patřil mým dědečkům z matčiny strany. Od svých šesti let jsem v něm nebyl, jen jsem ho při občasných návštěvách

místního hřbitova obcházel zvenčí. Víím, že vstupní chodba pokračovala dřevěnou zasklenou verandou, ze které se dalo vyjít na dvorek a také do přístavku, kde provozoval dědeček ševcovské řemeslo. Nikdy jsem žádného ze svých dědečků neviděl, zemřeli dřív než jsem se narodil. Po tom matčině otci zůstalo několik obuvnických nástrojů, určitě knejp na řezání kůže a šídlo. Bůhvíproč jsem až do začátku dospělosti chtěl být ševcem, ne takovým, co boty šije, ale který je správuje, v tom mne posilovalo i vysedávání ve sklepě mého kamaráda, kde byla ševcovská dílna.

Vraťme se však do Košťan. Všechno, o čem hovořím, je mrňavé v konfrontaci dětských představ a dojmů s realitou. Byt, ve kterém jsme žili – rodiče, matčina matka, bratr a já – obnášel dvě místnosti a navíc z ulice přístupný krámeček, v němž kdysi děda, možná babička, přijímali a vydávali boty svěřené k opravě. Za mého raného dětství byla zvenčí dřevěná tabule hlásající „Sport Pavel Vančura“. Třicátá léta v severním pohraničí nabízela jen málo příležitostí k obživě a můj otec se rozhodl, že si otevře obchod se sportovními potřebami. Pár kilometrů od nás se zvedal krušnohorský Bouřňák, hora mého dětství, svahy a pláne dnes hojně navštěvované lyžaři, tehdy však po nich chodili většinou jen pašeráci, živící se přenášením trochu levnějšího zboží na obě strany. Doma jsme měli pašovaný fotoaparát „box tengor“, už před lety muzeální kus, dozajista zakoupený spíš ze sociálních důvodů, a také jsem v raném dětství slyšel historku o jakémisi sousedovi, jehož financové pronásledovali až domů, ale oklamal je tím, že ranec s pašem zavěsil na čas prohlídky z kuchyňského okna.

Otcova podnikatelská úvaha byla dost zoufalá, hornická a sklářská obec pod Krušnými horami měla jiné starosti než sportovní aktivity, a podle toho také otcovo podnikání dopadlo. Uživit nás nedokázalo, a tak otec hledal práci, až ji po několika letech našel v Praze. Z té živnostenské éry nám zůstala jen ta dřevěná vývěsní tabule, z níž jsme v Radotíně udělali na záchodě poličku. Já se za ni styděl, neboť mého otce klasifikovala jako živnostníka, tedy

příslušníka vrstvy, ze které dnes a denně, jak praví Marx, vycházejí kapitalisté. V daném případě vyšel proletář, který za sebou řadu let táhl nějaké daňové nedoplatky, soudím podle toho, že nás ještě po letech asi dvakrát navštívil berní úředník.

Často si chci vybavit první ze všech vzpomínek, které mi z raného dětství uvízly v paměti, a podobně dotěrné otázky loudím občas i od svých přátel. Sám jsem se dobral ke dvěma třem obrázkům, a reklamu mi žádný z nich nedělá. V košilce, tedy v prvních letech svého života, sedím na verandě na nočníku a své poslání si zpříjemňuji pravítkem, které přikládám k oku s citoslovcem „pif!“. Jde kolem paní, co bydlela na patře, tak ji informuji: „Já střílím.“ A ona: „Jo, bobky do nočníku.“ Jak jsem koupil, tak prodávám – proč mi to však utkvělo v paměti?

Druhá z velmi raných vzpomínek není o nic vznešenější. Opět se váže k verandě, kde byla kameninová výlevka, ústící na dvoře trubkou nad kanálkem. Jednou, když k nám přijel z Duchcova na návštěvu bratranec Zdeněk, vyzvali jsme ho, aby na dvoře pod trubkou výlevky podržel svůj klobouček. Na to, co mu do kloboučku přiteklo, jsme se s bratrem složili.

Obrázek třetí, asi z počátku zimy 1934: procházím krámkem a vidím, jak rodiče malují vodovými barvami na překližku nějaký ornament, takzvané moravské jablíčko. Dělali pro nás loutkové divadlo, svépomocí, jen hlavičky loutek kupovali, a bylo nejzábavnější hračkou našeho dětství.

Ze zážitků nevšedních a dramatických si také vzpomínám na občasná vyvážení naší žumpy, obvyklé v obcích, kde nebyla městská kanalizace. Před dům přijelo nákladní auto s cisternou, no řekněme lejtou na korbě – už to byl silný zážitek – a natáhla se tlustá sací hadice do žumpy, Pán, co to obsluhoval, nadzdvihl pak těžký litinový poklop lejty, z láhve do ní vylil trochu benzínu a do úzkého bočního otvoru vhodil smotek zapáleného papíru. Dostavil se vrcholný efekt: bouchlo to, litinový poklop se zdvihl, vyšlehl

plamen, poklop se zavřel, my kluci jsme radostně vyjekli a do lejty začal proudit obsah žumpy. To několikrát za sebou. Dnes vím, že šlo o čerpání podtlakem, po sousedsku řečeno hovnocuc, tenkrát ovšem nezapomenutelný zážitek všedních dnů.

Už dvakrát jsem použil plurálu, byli jsme totiž dva, také bratr, starší o rok, měsíc a pět dní, jak jsme pokaždé sdělovali zájemcům. Bratr se jmenuje po otci Pavel, ale doma se mu říkalo Milan, aby se oslovení nepletla. Mně zase říkali Jůra, asi proto, že kmotrem mi byl Jiří Mahen, tedy otcův bratr Antonín Vančura, autor známého dramatu s hlavní postavou Jurajem Jánošíkem. O půl století později jsem tím jménem potěšil své norské přátele, neboť „jura“ v jejich řeči prý znamená „vemeno“.

Snad také proto, že jsme si byli věkem tak blízcí, velmi jsme se s bratrem milovali, rozhodně žádný z nás neusiloval o jakoukoli výhodu na úkor druhého. To platilo nejen o raném dětství, ale po celá desetiletí, dokud nás život nerozdělil na různá místa. Ve vzpomínkách na tu bratrskou lásku mi vyvstává obrázek až kalendářový – hádali jsme se nad mimořádnou lahůdkou, rozkrojeným banánem, či polovina je větší. Příkládal jsem centimetr ve snaze nedopustit, abych měl víc než bráška, a ten zase dbal, abych nebyl ošizen já. Láska k bratrovi byla patrně nejsilnější emocí mého dětství a vydržela mi přinejmenším do doby, než jsem se ženil.

Mezi mé vzpomínky z předškolního věku patří černý prapor na těžní věži dolu Nelson, kde tehdy došlo ke známému důlnímu neštěstí. Nevím, co se o té katastrofě říkalo, ani jsem tomu nemohl rozumět, přesto ve mně zůstalo jakési povědomí o vině těžařů, kteří málo dbají na bezpečnost horníků. Takzvanému sociálnímu citění nás nikdo neučil, asi vyplynulo z mikrosvěta, jímž jsme byli obklopeni. V severních Čechách za hospodářské krize (později jsem zjistil, že nejen tam na severu) bylo plno žebráků, odkázaných na soucit druhých. Potulných šumařů i prosebníků s pouhou nastavenou dlaní, patřili sem také žebráci s velkou plechovkou

od marmelády, do níž loudili nějaké jídlo. Nerozpakovali se ani nad mléčnou polévkou (voda, mléko, sůl a nějaká zavářka) – jen to tam, paní, nalijte – vzali všechno, čím se dal zahnat hlad.

Nepamatuji se, že by od nás nějaký žebrák odešel s prázdnou, i kdyby to byl jen kousek chleba nebo pěťihalěř. V té době jsme žili velmi skromně, do krámu za celý den nikdo nepřišel a otec sháněl práci, kde to jen šlo. Vzpomínám, že asi ve čtyřiatřicátém roce byl krátce obchodním zástupcem firmy Toryk (Bernartice u Trutnova), chodil po hokynářích i koloniálech a nabízel rybí konzervy. Kdo-víjak úspěšný být nemohl, však to také trvalo jen pár měsíců, ale když se z týdenního obcházení vracel domů, vždycky přinesl malou reklamní konzervu, obsahující pod víčkem rybkou v rosolu, nahore nazdobenou slzou majonézy. O lžičku té pochoutky jsme se dělili a dlouho pro mne byla symbolem kulinární rozkoše.

Protože byla „těžká doba“, a ona skutečně těžká byla, žilo se dost nuzně. Nepamatuji se, že bych míval hlad, to teprve za války, ale dozajista byly naše nároky velmi nízké. Naše pětičlenná rodina žila v kuchyni a jednom pokoji, obvykle užívaném pouze na spaní, a v takovém standardu jsem vyrůstal až do druhé poloviny čtyřicátých let. Jak jsme se tam vešli? Nevím, jisté je, že jsme pocitem prostorové stísněnosti netrpěli, život byl prostě takový. Vybavení domácnosti, jak se to nazývá ve statistických ročenkách, bylo rovněž skromné. Poměřeno dobou, na niž vzpomínám, to naše bylo ovšem nadstandardní, protože jsme měli na verandě vodovod a zavedenou „elektriku“. Ta sloužila výhradně ke svícení, a lustr (obvykle primitivní šňůrová stahovačka) byl osazen jednou pětadvacetiwattovou žárovkou, tedy světlem skromnějším, než dnes mají lidé na záchodech. Koupelna byla neznámým pojmem, používalo se plechové umyvadlo a jednou za týden necky na dvou židlích.

Z detailů svého dětství, dnes vyznívajících jako kuriozita, chci ještě zmínit, že jsme měli šicí stroj, takovou singrovku s litinovým podstavcem, kterou kdysi koupila babička. Matka nám na ní šila oblečení, zpočátku jsme chodili v jakýchsi sukních, které se asi

daly snadno ušít, ale časem už naše oblečení bylo spíš klukovské. První koupené kalhoty dostal bratr někdy na konci republiky, byly od Brouka a Babky, na splátky, když se za nás zaručil matčin mladší bratr Karel, zaměstnaný u této firmy v Českých Budějovicích. Jistě jsem ty kalhoty obdivoval a později sám donosil, ale nezáviděl, vždyť Milan měl v té době nastoupit do gymnázia, kde by se asi oblečení pořízenému doma na singrovce vysmívali. Na obecné škole jsme nic podobného nezažili. Chudoba, chcete-li skromnost či šetrnost, byla obvyklá a respekt si zasloužil kluk, který nechodil špinavý nebo roztrhaný.

Měli jsme doma také skříň, kde byly na dvou poličkách knihy. Myslím, že to byly většinou osvědčené tituly té doby, žádné Večery pod lampou, tím méně rodokapsy a podobná kratochvilná literatura, postupně pak převážily knížky, které jsme dostávali jako dárek pod stromeček. Od Bartošovy Kytice národních pohádek až po Kiplinga v letech pozdějších, všechno pročtené několikrát a tedy i zapamatované. Rodiče neměli příliš velký rozhled, spíš jistou dávku vkusu a zábrany vůči světské marnosti, vyplývající ze zděděného (u otce) a matčina osvojeného protestantismu.

Mnohé z toho, k čemu jsme my kluci dospěli, museli jsme později dospět sami. V paměti mi zůstala trochu znevažující příhoda, patřící kamsi na počátek mé druhé životní dekády. Nějak jsem marodil, což mají děti ve zvyku, a k ukrácení dlouhé chvíle jsem dostal pár starých ilustrovaných časopisů, v dobré domácnosti se nic nevyhazovalo. Když je matka znovu ukládala, obvinila mě, že jsem si prohlížel nějaký článek o Africe, kde byly vyobrazeny černé dámy nahoře bez. Určitě se mylila, nebyl jsem ještě v tom věku, babičce však řekla, že jsem se zajímal o „kulturu“, nějak to slovo spojovala s exotikou a nemravností. Tohle scestné vymezení pojmu kultura jsem si naštěstí brzy opravil.

Připouštím, že vzpomínky na rané dětství, které bylo poměrně chudé, rozhodně méně pohodlné než je dnes v kraji zvykem, mohou vyvolat reakci: „Ještě, že se nenarodil v době kamenné, to by

nám líčil život v jeskyni. Vždyť to všechno už je dávná minulost.“ Ovšemže je, tak jako pro mne byly dávnou minulostí poměry, které líčí ve svých pamětech můj dědeček: křesadla místo zápalek, formani jako jediná doprava nebo rodinný rozpočet předpokládající maso jednou týdně, a to čtvrt kila pro sedmičlennou rodinu. Své vzpomínky na velmi nezámožné dětství bych proto chtěl doplnit skutečností, že jsme žili pokojně, nevzpomínám si, že by se rodiče někdy hádali nebo hořekovali nad svým údělem. Jistě byly i trpké chvíle, výměna obav a starostí, kterak dál, ale děti do nich sotva mohly nahlédnout. Byl to skutečně spokojený domov. Tramputy přišly až později a pramenily ze společného neštěstí víc než z nějakého pocitu hmotné nouze. Blahobyt a spokojenost rozhodně nejsou v přímé úměře. Chápu lidi, kteří chtějí stále něco lepšího, většího a komfortnějšího, spoustu hraček pro dospělé – je to však recept na teplé štěstí domova?

1936 – 1939

VKoštanech jsme žili do konce pětatřicátého roku. Ještě jsem tam začal chodit do školy, kde jsem zúročil, co jsem odkoukal od staršího bratra, uměl jsem už číst i psát. Pak našel otec s pomocí nějakých příbuzných práci u pražské společnosti Vacuum Oil Company. Předtím se učil anglicky, i když v účtárně, kde vykonával nepříliš odbornou činnost, vládla řeč čísel.

Přestěhovali jsme se do tehdejšího Radotína u Prahy, kde bylo nájemné levnější a prostředí volnější než někde na Smíchově nebo v Karlíně. Muselo se ovšem denně dojíždět do Prahy, asi třináct kilometrů vlakem. Radotín byl sociálně diferencovaný, do jisté míry už zárodek středostavovského sídliště pro lidi, co nechtěli bydlet

v Praze, ale bylo tam i několik strojíren a továren založených na zpracování vápence, které zaměstnávaly stovky dělníků. Tehdejšímu Radotínu vévodila uprostřed cementárna, kam vozíky úzkokolejky soustavně dovážely vápenec vytěžený v nedalekých lozech. Určitou radotínskou specialitou byla nepozorovatelná, ale v delším čase zcela patrná všudypřítomnost vápencového prachu. Hrnce, v nichž se ohřívala voda, do roka získaly dvojnásobnou váhu, usazoval se v nich neodstranitelný kotelní kámen. Zůstával také na plicích, ale těm prý neškodil, naopak prospíval jakousi přirozenou kalmetizací, tuberkulóza tu snad nebyla, o to víc silikóza u lidí, co pracovali v cementárně. Po válce byla fabrika zrušena a výroba přenesena do nedalekého Lochkova; v prostoru někdejší cementárny má být vybudováno náměstí, které Radotín dosud postrádá.

Dětství v obci, která tehdy ještě nebyla součástí Prahy, mělo značné výhody. Do lesa, byť začínajícího strmým kopcem, bylo pár kroků, Radotínem protékala neregulovaná Berounka s šíří, která vyzývala kluky, aby ji přehodili kamenem. Zásluhou těchto venkovských předností jsem uměl lézt po stromech, vyšťourat cvrčka z díry, znát a sbírat houby, házet kamením. Později jsem na vojně jako jediný dokázal hodit atrapu ručního granátu prvním pokusem na limit pětáosmdesáti metrů. Ulice hlavního města nás asi mohly lépe připravit na tvrdost života, ale radotínská imitace venkova rozhodně nebyla na škodu. Dnes byste ji tam ovšem marně hledali, vždyť i to Slavičí údolí, které nepojmenovali náhodou, slouží od padesátých let jako skládka odpadu.

Asi po roce jsme se přestěhovali do nájemní novostavby, dvojdomku. Žili jsme v bytě s pokojem, opět tradičně určeným pouze na spaní, ale byla tam i koupelna s vysokými válcovitými kamny na ohřívání vody. Celkem zase nadstandard, za nájem jsme platili dvě stě korun měsíčně, asi patnáct procent otcova platu. Sociálně vzato jsme patřili do spodní etáže středních vrstev.

Soudím tak i podle svých spolužáků, kteří na rozdíl ode mne nenosili do školy svačinu, takže si z mé housky s máslem vždycky část vyprosili.

Nebylo to odlišným prostředím – nepochybně chudším severem a poněkud zámožnějším okolím Prahy – spíš léty dospívání, že jsem si až zde uvědomoval existující sociální rozdíly. Na sobě, tedy na nás jako rodině, jsem je nijak nepocítoval, leda v kategorii, o níž se častěji zmiňuje ve svých autobiografických textech Josef Škvorecký: rozdíl mezi těmi, kdo „měli dum“, a těmi, co žili v nájmě. Poznal jsem některá obydlí svých zámožnějších spolužáků, od jednoduchých rodinných domků s malou zahrádkou až po vily s rozsáhleji oploceným okolím, ale příliš jsem to nebral na vědomí. Kdybych měl stůj co stůj vzpomínat na nějaké znaky chudoby, v níž jsme žili, vzpomněl bych si leda na své sedmé či osmé narozeniny, kdy jsem k nim dostal jako dárek sedm (nebo osm?) korun vyložených na talíři s obědem. Asi to bylo ve dnech, kdy se nám zvlášť nevedlo, poznal jsem to z rozhovoru mezi matkou a babičkou, tak jsem matce ty koruny vrátil, co bych s nimi dělal? Opravdu jsem neměl žádné přání, nebylo nic, po čem bych toužil, a ani závist – dovolím si jistou sebechválu – nepatří a nikdy nepatřila k mým vlastnostem, ještě tak obdiv k současníkům, kteří uměli cosi víc a jiného než já. Ani z druhé, té bohatší strany jsem necítil nadřazenost či shovívavost. Brali nás jako „slušnou rodinu“, která přece později posílala své děti do gymnázia.

Přesto mi utkvěla v paměti, bůhvíproč, drobná epizoda z dětských let. Hráli jsme si s partou v tzv. jámě, vybagrované pro získání cihlářského jílu a dlouho už zarostlé travou, když se z houští babyk a lísek vynořila podivná postava, starší zanedbaný muž s pytlek přes rameno. Ztichli jsme a jedno z děvčátek píplo: Lenin. Slyšel jsem to neobvyklé jméno poprvé, bydleli jsme tam nedlouho, neznal jsem místní kolorit. Teprve po letech, když známý nositel toho jména patřil k mým nikoli idolům, ale přinejmenším respektovaným osobnostem, jsem se stačil pohoršit nad maloměšťáckým

pojmenováním jednoho z nejbědnějších a nejubožejších po vůdci proletářské revoluce.

Jiná diference, již jsem si dříve neuvědomoval, pocházela z náboženské příslušnosti. Náš rod, mohu-li to tak říci, byl sice neokázale, ale pevně zakotvený mezi protestanty, a to i ve staletích označovaných jako protireformace. Neděle byla u nás svátkem, kdy jsme se scházeli v modlitebně, již si radotínští evangelíci vystavěli mezi rodinnými domky. Sice jsme náleželi k Jednotě bratrské, ale mezi ní a českobratrskými nebylo snad žádného rozdílu. Dopoledne jsme chodili na běžné kázání a odpoledne při lepším počasí s několika dalšími radotínskými evangelíky ještě na kázání do Zbraslavi, které se odbyvalo v tamější škole. Diferenciaci, kterou jsem avizoval, jsem si uvědomil, když mi Lidka Hledíková, s níž jsem měl společnou cestu do školy, řekla, že si mne nemůže vzít, protože jsem evangelík a ona katolička. Překvapila mne tím hned nadvakrát, já na sňatek s ní nepomýšlel (třetí třída obecné školy), aniž jsem jí dělal jakékoli návrhy na poznávací sblížení, k tomu jsme měli, když už, tak děvčátka, s nimiž jsme si hrávali v jámě. Bylo pro mne překvapením, že rozdíl mezi katolíky a protestanty může vést až k takové segregaci.

Obecná škola byla idylkou, kde jsem si neblaze zvykl na jakési premiantství bez potřeby učit se. Rušivým až pohoršlivým momentem bylo pro mne pololetní vysvědčení ze čtvrté třídy, na které si paní učitelka Hofmeistrová dovolila dát mi dvě dvojky. Pověst premianta, již jsem se nechlubil, ale ani pro ni od spolužáků netrpěl, se mě držela po celou obecnou školu. Když jednou navštívili třídu činitelé místního rybářského spolku s úmyslem dát nejlepšímu žákovi zdarma rybářský lístek, stal jsem se rybářem. Ostatně jsme měli na půdě rybářské pruty, dědictví po již zmíněném strýci Mahenovi, který byl autorem dosud známé Rybářské knížky a také předsedou všech českých rybářů, stačilo tedy jen navléknout udičku a vydat se k Berounce. Chuť k rybaření, silně omezovaná příležitostí, mi vydržela do pozdního věku. Zpětným pohledem zjišťuji, že nejúspěšnější jsem býval, když jsem chytal načerno.

Ani v obecné škole nebyla jen vítězství. Jistým překvapením se pro mne staly hned v první třídě námitky proti mému výtvarnému pojetí – maloval jsem totiž sluníčko modrou pastelkou. Od té doby jsem měl barevné tužky nahoře seříznuté a označené písmeny, v daném případě M. Také jsem byl poučen, že tráva je zelená (Z), stromy hnědé, domy žluté s červenou střechou, zkrátka konvence. Pokud lidé o mé barvosleposti vědí, občas mne litují, že nevidím svět barevně. Samozřejmě vidím, jen červená se zelenou se mi občas plete a také jejich záludné odstíny mě občas klamou. Dá se s tím žít, a od doby, co jsou zvýrazněna světla na semaforech, i jezdit. Přesto mi vrtá hlavou, kterak můj českobudějovický, také již vzpomenuť strýc dokázal se svým zřejmě dědičným daltonismem po řadu let úspěšně prodávat dámám látky. Já pak bezděčně, jak to podle pravidel genetiky bývá, předal svůj daltonismus prostřednímu z mých vnuků.

Ale od idylky a bagatelních příhod k obecnějšímu a podstatnému. Druhá polovina třicátých let, tedy čas mé obecné školy, začala asi nadějně, i když mi z tehdejších událostí utkvěl v paměti jen všesokolský průvod Prahou a průvod při pohřbu prezidenta Masaryka. Jedno i druhé jsme pozorovali z terasy domu ve Spálené ulici, kde bylo otcovo pracoviště. Jenže ta druhá polovina třicátých let byla ve svém závěru také dobou mnichovského diktátu, okleštění republiky a posléze počátku nacistické okupace, takzvaného Protektorátu Čechy a Morava.

Protože nás z pohraničí už o pár let dřív vyhnala nouze, německý zábor Košťan a řádění henleinovských ordnerů jsme nezažili. Naši někdejší německí sousedé, zleva to byli Tonhofovi, zprava už nevím, byli prostě sousedy, kteří mluvili německy. Příliš jsme se s nimi nestýkali, ale za cizí, tím méně nepřátelský element jsme je nepokládali. Ostatně rodiče i babička, jako téměř každý ze Severočechů v té době, uměli německy, matka kdysi dokonce navštěvovala německý učitelský ústav v Žatci. Kde se německy dobře naučil

otec, ani nevím, Josef Švejk by řekl, že sám od sebe. Když naši mluvili o něčem, co nebylo určeno dětem, přecházeli k němčině, čímž samozřejmě zvyšovali náš zájem o tento jazyk.

Mnichovské tzv. konferenci předcházely dvě mobilizace československé armády, kdy narukoval také otec. Dřevěný vojenský kufřík, do kterého se běžně ukládaly naše hračky, podvkrát splnil své původní poslání a pokaždé se brzy a v pořádku vrátil.

Velké společné události bývají spojeny s osobními, tak také vzpomínám na dny Mnichova, kdy mi bylo devět let. Nějak jsem si při klukovských alotriích pochroumal ruku v lokti, a bylo otázkou – jak usoudil náš doktor – zda jde o výron nebo zlomeninu. Musel jsem s matkou jet na rentgen, do Prahy a přes celé město, snad až někam na Bulovku. Cestou přes dnešní Palachovo náměstí se naše tramvaj sunula jen krokem, v prostoru před Rudolfinem, tehdejší parlamentem, stáli demonstranti křičící: „Dejte nám zbraně, dali jsme si na ně!“ Přáli si, aby se pohraničí neodevzdávalo Němcům, chtěli bojovat. Matka, jak se po čase přiznala, jela se mnou do té nemocnice s přesvědčením, že bude-li to jen výron (byl), válka nevypukne (ještě nevypukla). A další vzpomínka z těch dnů: Pražská teta Berta, která spolu se svým mužem sloužila u Schichtů v jejich pražské rezidenci, otevírala tehdy poslanci Petru Zenklovi a odvážila se ho zeptat: „Pane poslanče, bude válka?“ A on jí odpověděl jinak než doufala: „Bude, matko, bude.“

Nevím, s jakým smutkem se vrátil z druhé mobilizace otec, přijel v noci a my kluci jsme už spali, ale ženy se války s Německem bály, dovedly si (ve skutečnosti ani nedovedly) představit, co by ta válka znamenala. Když po mnoha letech čtu a slyším o odhodlaných, zrazených vojácích, jimž obrana republiky byla znemožněna, o Benešovi, jehož kapitulantský postoj ve dnech Mnichova „zlomil národu páteř“, nejsem s to tyhle názory plně sdílet. Nechci se pouštět do historických debat, ale přiznám se, že Benešovi rozumím. Nakonec – připustíme – to „kapitulantské“ řešení odpovídalo situaci, kdy Československo obklopovali jen nepřátelsky

motivování sousedé. Jsem historik, a těm je profesionálně zapovězeno uvažovat o minulosti způsobem „co by bylo, kdyby nebylo to, co bylo“, přesto však (asi jako každý, kdo se dějinami zabývá) o alternativách neuskutečněného často přemýšlím. Benešovi nedokážu zazlívát postoj ve dnech Mnichova, snad skutečnost, že přes svou vysokou schopnost anticipace nezopakoval svůj odchod z prezidentské funkce hned v únoru 1948. Víme však, jak těžko se nositelům vysokých a nejvyšších funkcí abdikuje.

Z následujících měsíců tzv. druhé, vskutku již notně ohlodané republiky mi zůstalo v paměti, že u nás těsně po záboru pohraničí bydlela paní Michoňková, matka jednoho z otcových přátel, která před Němci z pohraničí uprchla. Jak se nás do dvou malých místností vešlo šest, opravdu nevím, ani se o tom nepřemýšlelo – byl tu člověk, který potřeboval pomoc. Do Radotína se v říjnu 1938 přestěhoval také matčin starší bratr, strýc Tomáš, nepochybně na radu mých rodičů. Tento strýc pracoval pro severočeskou sklářskou firmu, která však měla své aktivity také ve vnitrozemí, takže tu nevznikl žádný existenční problém. Zajímavější než strýc byla jeho manželka, teta Ida, za svobodna Weissbierová, poněkud kulatější, dobrosrdečná dcera z německé hornické rodiny v Kameném pahorku. Strýc odešel z Košťan proto, že nechtěl žít v reichu, a teta, přestože znala jen málo českých slov, se také solidárně prohlásila za Češku. Setrvala v tom po celou okupaci, dokonce i poté, co ji strýc vyměnil za jinou paní. Nešlo jen o pouhou proklamaci, obyvatelé protektorátu s německou státní příslušností měli různé výhody, přinejmenším větší přiděly potravin. Uvádím zejména proto, že ve dnech po 9. květnu 1945 ji místní vlastenci odvedli do sběrného tábora pro Němce a kolaboranty – že měla protektorátní příslušnost jako všichni ostatní, na to se nehledělo, mluvila špatně česky, byla tedy Němka. Máma ji ovšem hned na druhý den z lágru vysvobodila.

Ze dnů před začátkem nacistické okupace si také vzpomínám na zažloutlou cedulku na našich vrátkách před domem, hlásající

„Židé nejsou vítáni“. Naši ji tam rozhodně nenalepili, ale ani hned nestrhli, snad tenkrát začínal strach vybočit z většinového mínění. Příští léta ukázala, že příkrčená konvence se u nás ovšem nezaždělala. Z několika měsíců mezi Mnichovem a začátkem nacistické okupace si vzpomínám ještě na poslech rádia u sousedů (z šesti nájemníků ve dvojdomku jen paní Hašová měla rozhlasový přijímač), vysílali přenos z volby nového prezidenta po Edvardu Benešovi. Nikdo z lidí v okolí Emila Háchu neznal a nikdo od něj nic dobrého neočekával. Posléze se mi z paměti vybavuje hřiště u místní sokolovny, na němž se v březnu 1939 utábořila německá jednotka z těch, které stvrzovaly ustavení Protektorátu Čechy a Morava. Klukovským očima: na neporazitelnou armádu ti zkrěhlí vojáci nevypadali.

1940 – březen 1942

Druhá světová válka, probíhající v první polovině čtyřicátých let, značnou část svět obrátila naruby. Přestože právě tato válka asi nejpodstatněji zformovala můj další život, dal bych nejprve přednost zážitkům osobním.

V září 1940 jsem se stal žákem gymnázia v pražské Resslově ulici, tedy gymnázia tzv. klasického, latina hned od primy a později starořečtina. Do jaké míry jsem byl pro tato studia disponován, nevím. Přijetí předcházely povinný psychotechnický test v jakémisi státním ústavu, kde jsem získal diplom jako „výborně způsobilý“, na vysvědčení jsem měl samé jedničky, takže se nepochybovalo. Navíc byl studentem tohoto gymnázia už dva roky i můj bratr, a otec nechtěl žádného z nás zvyhodňovat, nadto naše situace umožňovala osvobození od školného.

Vlastní studium jsem bral jako ne zcela příjemnou povinnost, která mi byla uložena, návyk učit se, domácí příprava přesahující psaní úkolů, mi však chyběl. I potřebný zájem, takže jsem na rozdíl od svého bratra školou procházel bez tzv. vyznamenání. Dokonce jsem nechtěně, ale živelně kazil bratrovu školní pověst. S našimi pubertami jsem na něj měl špatný vliv, který on celkem ochotně přijímal, takže na jedné z pravidelných profesorských konferencí se prý kriticky hovořilo také o bratrovi. Dozajista jsem nebyl darebák, spíš, jak se decentně říkalo, příliš živý, ovšem jedničku z mravů jsem měl pouze v prvním pololetí tercie. Patrně jsem ji dostal omylem, náš nový třídní, pan profesor Tichý, ve své laskavosti předpokládal, že jsem stejně mírné a klidné povahy jako býval můj starší bratr.

U své dvojky z mravů (horší to nikdy nebylo) bych se chtěl zastavit, protože tehdejší klasifikace mravnosti se mi dnes často připomíná. Slyším-li nebo čtu, že původce toho či onoho neprokázaného korupčního jednání, přestupku, zlodějny, z banky vypůjčených, ale nevrácených peněz atd. neporušil zákon a je tedy nevinný, připomínám si tehdejší informaci rodičům, vytištěnou na každém školním vysvědčení. Zatímco mravy „bezvadné“ znamenaly jedničku a „chvalitebné“ dvojku, chování „zákonné“ bylo trojkou z mravů, nad níž by váhal každý mistr přijímající chlapce do učení. Sotva by nositele mravů pouze zákonných zvolili do parlamentu nebo přijali do vlády. Jako by dnešku chybělo přesvědčení, že to či ono „se přece nedělá“.

Střední školy se za protektorátu značně lišily nejen od současných, ale také od dřívějších. Kromě toho, že jejich označení stejně jako všechny veřejné tabule a všechny vyhlášky byly německo-české, za protektorátu se nevyučoval dějepis a časem byly dokonce dva předměty, tuším, že zeměpis a matematika, přednášeny a zkoušeny v němčině. Každá hodina začínala tím, že po vstupu profesora do třídy studenti vstali a pozdravili ho „árijským pozdravem“, tedy vztyčenou pravicí bez obligátního německého „heil Hitler!“, a profesor

jejich pozdrav opětoval. Věděli jsme, který z nich má k téhle komedii stejně cynický vztah jako studenti, takže pečlivost nařizené ceremonie byla různá.

Teprve v naší současnosti s účelovými skandalizacemi jsem si uvědomil, že hajlující třídu mohl vyfotografovat nějaký nacistický reportér, aby ilustroval úspěšnou převýchovu české mládeže, a že se ve starých německých novinách mohl uchoval snímek, na němž je některý z tehdejších studentů k rozpoznání. Nic takového se nestalo, dokážu si však představit, s jakým nadšením by se dal podobný případ zneužít k té či oné, především politické diskriminaci mezi lidmi s primitivním, černobílým názorem na minulost, již sami neprožili. Ve skutečnosti tento rituál nic o skutečném smýšlení nevyprávěl a byl chápán jen jako vynucovaná formalita. Při veškeré své nechuti k našincům, jejichž jedinou snahou bylo proplout úskalím zlé doby beze šrámů, o udavačích a konjunkturálních kolaborantech nemluvě, nebral bych vážně ani zástupy Čechů hajlujících na Václavském náměstí při manifestaci po smrti Reinharda Heydricha. Naprostá většina tam nešla dobrovolně a v hloubi duše tomu katovi jeho smrt přála.

Gymnázium za protektorátu se samozřejmě nevyznačovalo jen poněmčováním a odvozenými opičárnami, ale bylo zdrojem poznání tomu, kdo o ně usiloval. Většina profesorů na gymnáziích byli erudovaní znalci svého oboru, autoři učebnic nebo slovníků. Za války, kdy byly uzavřeny české vysoké školy, působili na nich i vysokoškolské učitelé, na které jejich tehdejší žáci dodnes vzpomínají. Zpětně nazíráno – bylo se od koho a čemu učit, nabídka byla větší než naše ochota přijímat. Ačkoli na vzdělávání v době protektorátu vzpomínám se značnou skepsí, jisté je, že za valnou většinu svých poznatků, které tvoří takzvané všeobecné vzdělání, vděčím právě oněm létům.

Nemám příliš v oblibě meditování o „českém charakteru“, třebaže určitá doba zcela jistě utváří lidi, kteří v ní žijí. Také protektorátní školství, a nejen je, poznamenával přízrak doby, již lze

jednoznačně nazvat nejhorší, jakou česká populace v posledních staletích zažila. Ve válce, o níž jsme až do pětačtyřicátého roku málo věděli, neboť probíhala na okrajích Evropy, rozhodovalo se také o příštím osudu českého národa, který v případě německého vítězství čekalo otroctví nebo asimilace v rámci nacistické říše. Příprava na tuto budoucnost, zcela zjevná například z projevu Reinharda Heydricha po jeho nástupu do funkce protektora, měla svou předeheru i na českých středních školách. Gymnázia obcházela jakási komise říšských odborníků na rasové otázky, každého žáka za přítomnosti spolužáků podle svých kritérií měřila, posuzovala jeho vhodnost pro poněmčení a svůj verdikt zaznamenávala do kartotéčních listů. Nevím, kde ty kartotéky skončily, možná dosud leží v nějakých bednách spolu s jinou nacistickou veteší.

K různým protektorátním příkazům a zákazům, které se týkaly českého středního školství, patřilo také ignorování české literatury. Nejenže nebyla v osnovách, ale existoval i zákaz nosit do školy kromě schválených učebnic jakékoli knihy. Jednou jsem se před dveřmi do školy, než tam budeme vpuštěni, začel do Čapkova Krakati tu, který jsem si přinesl z domova, jenže zrovna šel do školy ředitel a knihu mi sebral s tím, že pro ni má přijít otec. S náležitou výtkou mu ji vrátil a já si pak dával pozor.

Jak plynul čas a situace na frontách se pro Německo kriticky zhoršovala, bylo z moci úřední zavíráno jedno gymnázium za druhým. Studenti ze zrušených škol přecházeli na ty, které zákaz dosud nepostihl, pamatuji, že se jednoho dne počet mých spolužáků výrazně rozrostl o studenty arcibiskupského gymnázia. Byli mezi nimi kluci jako my, ale také novicové v kutnách. Počet studentů na gymnáziích se zhušťoval, přesto jich celkově ubývalo. Svůj podíl na tom měl numerus clausus, podle něhož z kvarty postupovala do vyšších tříd jen asi polovina studentů. V posledním válečném roce – ale to už značně předbívám – byli prakticky všichni starší studenti převedeni ze škol do pomocných oddílů tzv. Technische Nothilfe a odveleni na různé opevňovací práce.

Posuzováno měřítkem vzorných chlapců, byli jsme my s bratrem (já ovšem víc) pěkní výlupci. Určitou mimořádnost a příležitost k lumpárně nám poskytoval statut „přespolních žáků“, těch, co do školy dojíždějí vlakem. Něco jsem se jím najezdil, šestadvacet kilometrů denně po pět let, přepočteno a porovnáno je to cesta kolem světa po rovníku. Dokud byla železnice v prvních válečných letech tradičně spořádaná, příliš mnoho výhod z dojíždění nevyplývalo, jak se však ekonomika a infrastruktura říše zhoršovala, spoje podle jízdního řádu byly výjimečné. Stávalo se, že v sedm hodin, kdy jsme docházeli na nádraží, jela teprve „pětka“, zpožděná o sto dvacet minut. Vecpali jsme se do ní a pak nám o tom v cílové stanici vystavili potvrzení, tzv. zpožděnku. Dozajista jsme do školy přišli až na desátou.

Velmi nás sužovala také nepřátelská letadla. Rozhlasové hlášení, že „über dem Reichsgebiet befindet sich kein feindliches Flugzeug“ – nad říšským územím nejsou nepřátelská letadla – bylo stále vzácnější. Navíc školy, nemocnice a podobné instituce s větším počtem lidí měly, tzv. předpoplach, avízo, že tu ještě nejsou, ale dají se čekat. Po takové informaci školník v přízemí zabušil na zavěšenou kolejnici a žáci museli vyklidit budovu. Odcházeli domů s tím, že když do hodiny nebude vyhlášen oficiální nálet, mají se vrátit. To se mohlo podařit Pražákům, ale my ubozí přespolní jsme se za hodinu přece nedostali ani domů, natož abychom se mohli vracet. Náš strach z „teroristů“ – tímhle bezmála moderním slovem označovala německá propaganda západní bombardovací letadla – byl zřejmě mimořádný.

S vědomím, že míchám první válečná léta s pozdějšími, chci se ještě zmínit o slastech dojíždění vlakem. Každý osobní vlak měl svůj první vagon označený jako „školní“, pro klid ostatních cestujících určený dojíždějící mládeži. Patřilo k věci, že právě tomuto vozu se studenti vyhýbali a po léta vedli boje s průvodčími, kteří je tam zaháněli. Ne každý z průvodčích měl na tuto práci nervy, řekl bych, že téměř všichni časem kapitulovali. V posledních válečných

letech byly ostatně jakékoli vyhrazené vozy pouhou iluzí. Jezdilo se tím, co přijelo, a tam, kam se pasažér vecpal. Hojně na stupátkách a náraznicích mezi vagony, obsazená bývala i čelní plošina lokomotiv a střechy vagonů, což několik lidí zaplatilo životem.

V Praze jsme vystupovali na vyšehradském nádraží, jednom z mála hezkých, dnes už zrušeném. Do školy naše parta přespolních chodila ulicí Na Slupi až k Emauzím a západním okrajem Karlova náměstí ke křižovatce s Resslerovou ulicí. Hned za vyšehradským nádražím byl nevelký přízemní domek, v zimě vytápěný malými kamny jako tzv. veřejná ohřívárna. Kdo šel za mrazu pěšky třeba z Nuslí do centra a byl prokřehlý, mohl se zde zahřát.

V přízemí několika domů, které jsme míjeli, byly zajímavé obchody, přesněji řečeno krámy, například pan Krofta tu prodával pohlednice, už tehdy pár desetiletí staré, nad nimiž by se současným sběratelům sbíhaly sliny. Také byl v nedaleké Podskalské obchod s potřebami pro kouzelníky, nás samozřejmě zajímaly jen pomůcky laciné, spíš zábavné, třeba bouchací kuličky, poskakující fosforové kapsle, případně smradlavé kuličky, ampulky obsahující nějakou sirovodíkovou substanci, to všechno si za války, v době, kdy se na housku nedalo bez potravinových lístků ani pomyslet, mohli kluci za pár korun koupit.

Každým rokem, tuším v březnu, bývala na Karlově náměstí pouť, řada stánků a menších pouťových atrakcí na obvodových cestách parkem. Ani turecký med, ani kyselá okurky, tím méně perníková srdce tam za války neprodávali, přesto bylo co obdivovat. Jeden koncertoval na pilu, jiný na soupravu sklenic vyladěných sloupcem vody, střelnice a různá panoptika, prodavači zaručeně spolehlivého lepidla atd. Jinou z tehdejších pozoruhodných atrakcí – bleší cirkus – jsem viděl až po válce v jakémsi českém městečku, nevím už kterém. Madam publiku vysvětlila, co je to blecha, kterak se živí (pro názornost vstrčila do okurkáče s účinkujícími ruku, k níž se hned ochotně přisáli), a pak jednotlivce zapřahala do nepatrných kovových vozičků, které tahali po napjatém prostěradle. Mám za

to, že nic podobného se už nespatri, proto podávám pamětnické svědectví.

Později, když řada vlaků nejela do centra, takže jsme vystupovali na smíchovském nádraží, se náš obzor ještě rozšířil. Naší oblíbenou zastávkou byl obchod v Radlické ulici, kde se prodávaly chemikálie určené pro školní kabinety. Tady jsme mohli získat chlorečnan draselný, který po smíchání se sírou dává dost brizantní třaskavou směs, stejně jako třeba sodík nebo draslík, umožňující různá hlučná alotria. Až po letech jsem se dověděl, že tam nakupovala také skupina mladých, vyrábějících podomácku primitivní bomby k sabotážním účelům. Cesta ze smíchovského nádraží do Resslovky měla pro nás řadu zajímavostí a nabízela různé příležitosti. Přes železniční most se nesmělo, ten po celou válku hlídali němečtí vojáci a bylo i zakázáno na tomto úseku otevírat ve vagonch okna, takže naše trasa vedla po nábřeží přes Jiráskův most. Z té doby mi utkvělo v paměti několik dnes už nevídaných reálií, například ze smíchovského pivovaru vyjížděly vozy tažené tzv. belgickými koňmi, velkými a svalnatými, s markantními rousy dole na nohou. Stejní rozváželi v létě led, zčásti umělý a zčásti uchovávaný v podolských ledárnách. Jezdily také sentinely, nákladní automobily poháněné parou, ostatní auta, pokud jim bylo dovoleno jezdit, vozila vzadu kotel, v němž se z bukových špalíků vyvíjel tzv. dřevoplyn, nahrazující benzin. A samozřejmě mi utkvěly v paměti všelijaké lumpárny. Na Vltavě nás lákala dřevěná plošina s domkem, kde pan Slunéčko půjčoval pramičky. Když jsme šli do školy, Slunéčkovi patrně ještě spali, budili jsme je tím, že jsme se na plošině nadnášené několika sudy houpali, a nejvíc nás těšilo, když rozespala paní po nás házela, co měla po ruce, většinou vesla.

Jak patrně, mé vzpomínky na gymnaziální léta se týkají téměř výhradně mimoškolních lumpáren, už jsem však přiznal, že se tam dalo i leccos užitečného pochytit. Jen s obtížemi bych dnes ovšem dokázal časovat latinské sloveso, víc mi v paměti utkvěla mladá profesorka latiny Ječmínková větou, již častovala nepravosti žáků:

„Vy dacane sprostý, drzý, z věznice utečený!“ Myslím, že mně se tohoto označení nedostalo, v paměti mi ta paní uvízla patrně pro své rozkošně tvarované svetry.

Je však na čase přejít od lumpáren, na které se ve stáří rádo vzpomíná, k událostem vážnějším, o nichž se nemluví lehce.

duben 1942 – květen 1945

Jednou na jaře 1942 k nám přišel na nedělní oběd tátův známý, jakýsi pan Král. Bylo to neobvyklé, ale my kluci jsme každou změnu vítali. Návštěvník, asi tak v otcově věku, byl sympatický, pamětníci, kteří přežili, ho označují jako krásného muže. Odešel záhy po obědě, neodbočil však na obvyklou cestu k nádraží, prý si měl v Radotíně ještě něco vyřídit. Tato událost se mi zapsala do paměti také tím, že porcelánové talíře, z nichž jsme obědvali, nějakým nedopatřením spadly ze stolu a rozbily se. Celkem banální záležitost, nikoli ovšem za války, kdy shánění náhrady nebylo nijak snadné.

Po válce, když byly zveřejněny různé údaje a dokumenty vztahující se k atentátu na Heydricha, jsem zahlédl fotografii nadporučíka Adolfa Opálky, velitele tříčlenného oddílu parašutistů Out Distance, vysazeného koncem března na našem území. To je přece ten pán...! Když jsem si navíc přečetl, že vystupoval s doklady na jméno Adolf Král, byl jsem si jistý, že to je náš radotínský návštěvník.

Utvrdila mne v tom i vzpomínka z dalších dubnových dnů: Měli jsme toho dne také odpolední vyučování, proto matka, která tátovi denně dávala oběd do kastrolku, přidala něco pro mne s tím, že se v poledne zastavím u otce ve Spálené ulici a tam se najím. Zvědavý

kluk si všechno prohlížel, zahlédl jsem tedy na tátově stole seznam vnitřních telefonních linek a na něm jméno Král. „To je ten pán, co u nás byl na návštěvě?“ „Ne – odpověděl otec – to byl někdo jiný.“ Muselo být v intonaci té odpovědi něco, snad úlek a zaváhání, co mi zůstalo v podvědomí.

Návštěva „pana Krále“, o níž se zmiňuji, nebyla jediná. Skupina Out Distance měla označit pro britská bombardovací letadla důležité cíle, především plzeňské Škodovy závody, které byly, jak se jen neochotně připouští, největší střeoevropskou zbrojovkou, pro německou armádu velmi významnou. Speciální vysílačku, jíž měla být britská letadla naváděna, parašutisté při seskoku ztratili, takže přes nadporučíka Bartoše musel Londýn plán náletu pozměnit: Rozhodl, že Opálkova skupina vyznačí plzeňskou zbrojovku třemi shora viditelnými požáry. Nálet se uskutečnil 26. dubna, signalizační ohně byly založeny, ale poškození Škodovky bylo minimální. Pravdou je, že pro britské letectvo byla tehdy Plzeň cílem velmi vzdáleným.

Po akci se skupina parašutistů rozptýlila a Opálka většinu cesty do Prahy vykonal pěšky. O jeho druhé návštěvě vím pouze z matčina poválečného vyprávění. V noci u nás zazvonil, zbědovaný a v zabláčených šatech. V křivoklátských lesích prý natrefili na nějakou hlídku, a tak nezbylo než se prostřílet. Tato návštěva se odbývala v předsíni – v kuchyni spala babička a v pokoji my kluci – matka říkala, že mu dali nějaké otcovy šaty, a pak odešel. V poslední době jsem se dočetl, že v Radotíně získal úkryt u manželů Vykoukových, kteří ovšem byli za stanného práva popraveni. Opálka je prozradit nemohl, byl jedním ze sedmi parašutistů, kteří se 18. června 1942 zastřelili v kryptě pravoslavného kostela. Možná o nich věděli parašutisté Čurda nebo Gerik, kteří si o čtyři roky prodloužili život za cenu spolupráce s gestapem.

Do události, která všechno, co jsme tehdy prožívali, zasadila do mnohem vážnějšího rámce, zbývalo už jen pár dnů. 27. května 1942 šlo několik tříd našeho gymnázia povinně do holešovického divadla

Uranie na inscenaci Erbenovy Kytice. Zpětně si vybavuji rozjívěnost v hledišti, oceňuji snahu profesorů přiblížit nám jeden z klenotů potlačované české kultury a lituji herce, kteří museli být tak neukázněným publikem znechuceni. Nedohráli. Někde uprostřed Zlatého kolovratu se rozsvítila světla, na pódium vstoupil ředitel divadla a s omračujícím sdělením, že by spáchán atentát na pana říšského protektora Heydricha, představení ukončil a poslal nás domů. Začala takzvaná heydrichiáda, dodnes různě posuzovaná kapitola protinacistického odboje.

Všechno jako by zvažnělo, ztišilo se v očekávání, co bude dál. Víím, že my kluci jsme šli s otcem povinně na obecní úřad, kde jsme svými podpisy stvrdili, že jízdní kolo nebo aktovku, které byly zanechány na místě atentátu, jsme nikdy neviděli a o atentátu nic nevíme. Mezi lidmi se říkalo, že každý desátý na podpisovém archu bude popraven v odvetu za Heydricha, který po osmi dnech svému zranění podlehl.

Bylo vyhlášeno stanné právo, hrozící zastřelením s celými rodinami každému, kdo by ukryval policejně nehlášenou osobu, každému, kdo o pachatelích atentátu něco ví, ale neohlásí to, stejně jako těm, kdo by atentát schvalovali. První desítky obětí stanného práva oznamoval rozhlas a červené vyhlášky vylepované na nárožích. Dne 1. června byl v čele seznamu zastřelených „Vladislav Vančura, lékař a spisovatel, narozený 23. června 1891, bytem v Praze – Zbraslavi“.

Definovat příbuzenství naší rodiny s Vladislavem Vančurou bych nedokázal. Kdysi se prý o tom bavil s Mahenem, spíš kratochvilně než ve vážném úmyslu, a také nikam nedospěli. Oba jsou zaznamenáni v rozsáhlém rodokmenu (vypracovaném horizontálně, takže ho lze rozvinout jen ve velmi velkém pokoji) – ale pojmenovat ten vztah by snad dokázal jen nějaký expert na rodopisy. Sám jsem tohoto slavného příbuzného nikdy neviděl. S otcem, pokud vím, se předtím setkával jen vzácně, například na pohřbu otcova bratra

Mahena, který si začátkem okupace vzal život. Krátce před tím, než byl Vladislav Vančura zatčen, dal tátovi na památku zarámovaný obraz, jednu z krajinek, které si maloval pro potěšení. Bylo na ní okolí Zbraslavi, jak jsme se na ni dívali přes řeku z Radotína. K sérii mých mladických blbostí patří, že jsem za pár let do rámu dal módní kresbu Leninova portrétu, vlastní malbu kamsi založil a již nenalezl.

Snad bych zde měl poněkud neústrojně uvést jednu z vlastností, které mne nijak nezdobí – nikdy jsem si příliš nezakládal na rodinné tradici, zejména na slavnějších příbuzných. Ve škole se mě ptali jak na Vančuru, tak na Mahena, a zajímavý byl vývoj toho ptaní: po létech jsem byl dotazován na příbuzenství se stejnojmenným zpěvákem a ještě později na herečku Martu Vančurovou, o níž jsem jednou popuzeně prohlásil – kéž je mi odpuštěno – že to je přece má manželka. Vančurovy spisy jsem četl asi jako každý z mých gramotnějších krajanů, některé jsem ani neměl v ruce, v jiných mne zaujalo především vynalézavé a novátorské užívání jazyka. Totéž se týká prací Mahenových, jehož adorace ze strany některých bratranců mi byla protivná. Sám jsem poznal teprve po jeho smrti tetu Karlu Mahenovou, na jejíž krásu vzpomínal Jaroslav Seifert. Nedlouho po válce, při návštěvě Brna, nás s bratrem poslala do divadla, kde pro ni vždycky byly vstupenky. Poprvé jsme byli na opeře, dávali *Madame Butterfly*, a snad právě tato líbivá pucciniovska opera nás přiměla vzít celoživotně na milost žánr, k němuž jsme jinak měli jako správní pubertáci instinktivní nedůvěru. Cestu za tetou Mahenovou mi v osmdesátých letech znovu otevřel bratr, jezdili jsme k ní do Brna a dodnes vzpomínám na epizodní vyprávění této bystré dvaadevadesátileté paní o literárním Brně v době Mahenova působení.

Vrátím se však do časů heydrichiády. Stanné právo s popravami na kobylišké střeňnici pokračovalo a do světa byl zpupně rozhlášen i lidický zločin. Víra nacistů, že v nadcházejícím létě napraví loňský

debakl před Moskvou a stanou se pány Ruska, byla ještě neotřesená, takže udělali propagandistickou chybu a z české obce, ač byla jen jednou z tisíců dalších se stejným osudem, učinili nezapomenutelný mezinárodní symbol. V samotném protektorátě ovšem zavládla atmosféra strachu a očekávání zítřka.

18. června 1942 šla naše parta přespolních studentů obvyklou cestou z vyšehradského nádraží do Resslerky. Když jsme vyšli ulicí Na Slupi do úrovně Karlova náměstí, zarazila nás tlustá čára, namalovaná vápnem na vozovce, a za ní s odstupem asi padesáti metrů vojáci zalehnutí za kulometem. Nic nebylo třeba vysvětlovat, obrátili jsme se a šli nazpět, že se do školy nedostaneme, bylo zřejmé. Během několika hodin oznámil rozhlas, že v pravoslavném kostele Cyrila a Metoděje v Resslerce ulici byli pachatelé atentátu vypátráni a zneškodněni.

Když jsme druhý den přišli do školy, viděli jsme na protějším kostele četné stopy po střelách – jsou tam dodnes – a na rohu Resslerky s Václavskou ulicí stopy po krvi. Dlouho jsem proto nebral vážně tvrzení, že obrana sedmi parašutistů si nevyžádala žádné německé oběti, ale bylo tomu tak. Přes ulici, ke dveřím do školníka bytu, dali velitelé zásahu přenést mrtvé z kostelní krypty, dochoval se i snímek, na němž parašutista Čurda, už ve službách gestapa, jednotlivá těla identifikuje. Školníkovi pak esesáci uložili, aby kaluže krve na chodníku poléval vodou.

Neříkám to rád, ale toto rozuzlení honby na atentátníky přineslo rozsáhlou úlevu. Něco podobného tragédiím z nacistických koncentráků, kdy všichni vězňové nastoupení na tzv. appelplatzu čekali, kdy už bude chycen a umučen vězeň, který se pokusil o útěk. Občané protektorátu doufali, že se život zase vrátí do těžkých, ale snesitelných poměrů okupace. Jenže válka končila teprve svou první polovinu a fronta se jen velmi zvolna blížila do země, odkud vyšla. Jestliže represe za heydrichiády odpor proti okupantům utlumil, s koncem války znovu nabyl na síle. Představovat si ovšem, že za každým plotem či keřem stál ozbrojený český odbojář, jak to

v režimním nadšení vykládaly nevědomé učitelky, je ovšem krajně přehnané. Lidí ochotných k obětem přesahujícím jejich osobní zájem bylo stále jako šafránu.

S blížící se frontou a se stále modernější výzbrojí spojenců přibližovaly se i válečné události. Noční poplachy byly častější, i když šlo většinou o přelety českého území, skutečné nálety zažila Praha prakticky až koncem zimy posledního válečného roku. Sám jsem nikdy pod padajícími bombami nebyl, když si jedna americká peruť spletla Vltavu s Labem a místo Drážďan bombardovala Prahu, byl jsem v Radotíně, a když hloubkový stíhač svrhl bombu na radotínské nádraží, takže i nám vytloukl okna, byl jsem zas v Praze.

Česká divadla v posledních válečných letech nehrála, řada obchodů a institucí nesla nápis „Zavřeno pro vítězství Říše“ (autentický plakát s tímto oznámením mi před několika lety přinesl a na dveře záchodu nalepil Erazim Kohák). Nejvíc se válečné potíže projevovaly v železniční dopravě a v zásobování. Lidé byli hubení, rozhodně ti, kteří neměli laskavé příbuzné na venkově. Určitě jsme měli hlad, pocit stálé nenasycenosti, takže jsme si při cestě domů kupovali na smíchovském nádraží sklenici dvouprocentního piva, zrzavé vody, jen abychom zaplnili prázdno v žaludku. Možná, že ta vynucená až polohladová strídmost nakonec lidem uškodila méně než současný blahobyť. Stěžovat si na okupaci a válku jen proto, že všeho a jídla především byl nedostatek, je asi stejně nepřiměřené, jako kdybychom za hlavní chybu normalizace pokládali nemožnost cestování do ciziny.

Pozoruji, že předbívám do let, která dosud nenastala, ve snaze oddálit, o čem se vypráví nelehko, co však nelze vynechat.

V sobotu 13. února 1943 jsme byli v kině Emauzy na povinném školním promítání německého propagandistického filmu „Štuky útočí“. (Přesně za dva roky i na hodinu přesně bude toto kino zničeno bombou určenou pro Drážďany.) Film oslavující pověstná a nepochybně velmi účinná letadla na nás nikterak nezapůsobil a domů jsme vcházeli s povykem, jakou pitomost jsme to museli zhlédnout.

Jenže nás čekala uplakaná matka: „Tátu zavřeli.“ Byl toho dne doma, stonal s nějakou kožní chorobou, tak pro něj přijelo gestapo do Radotína. Matka vyprávěla, že byli čtyři, dva šli předním vchodem, dva přes zahradu, s napřaženými revolvery, otci hned nasadili pouta a udělali domovní prohlídku. Přitom – vyprávěla matka – rozbili jeden květináč, asi zkoušeli, zda v něm není něco ukryto, a pak nabídli, že škodu uhradí. Jakou škodu – plakala maminka – za květináč? Odjeli a pak jsme otce viděli už jen jednou, v domě u Pečkárný, kam ho gestapáci přivezli před transportem k německému soudu.

Náš život se změnil, radost domova se vytratila. Matka musela nastoupit do práce, kdo by nás živil?, šla do místní továrny Janka, pracovalo se denně dvanáct hodin, od šesti do šesti, v sobotu, myslím, jen asi do čtyř. Určitě jsme na sebe byli hodnější, vzpomínám si, že jí bratr psal hezké malé básničky vkládané ke krajíci, který si brala s sebou. Každý týden chodil jeden z nás do pankrácké věznice s kufrem čistého prádla a použité prádlo odnášel. Bylo možné přidat tam i něco k jídlu. První otcovo prádlo, které jsme z Pankráce donesli, bylo přeprané, gestapáci zřejmě nechtěli vytrubovat způsob, jímž zatčené vyslychali.

Časem jsme v kufru s prádlem nacházeli také dopisy, spíš takzvané motáky, otcovy vzkazy čistě rodinného rázu. Nešlo ani o povolenou korespondenci, ani o přehlédnutí, byli jsme zapojeni do sítě, která tyto kontakty zprostředkovala. Stalo se tak zásluhou manželů Kohákových, rodičů mého současného přítele Erazima Koháka, jehož otec byl s naším tátou na cele. Tato tajná pošta fungovala po celou dobu, kdy byl otec na Pankráci, později na ni gestapo přišlo a Koháka i jeho ženu poslalo do koncentračních táborů. S Kohákovými – obě rodiny bez otců – jsme byli několikrát na výletě, Erazimovi bylo tehdy deset let a jeho setra Barborka byla ještě mladší. Sešli jsme se znovu po válce, kdy se už naše výhledy na poválečnou budoucnost republiky různily. Kohákoví včetně otce, který se stal poslancem za národní socialisty, o Velikonocích 1948 úspěšně odešli přes šumavskou hranici a teprve za dalších třicet let jsem již

s dospělým a uznávaným filozofem Erazimem navázal a udržoval jistý kontakt – na zcela společné představě o budoucnosti.

Koncem jara skončilo gestapo vyšetřování a otce transportovali do říše. Nejprve do Budyšina, pak do Norimberka, kde byl spolu se dvěma spoluobžalovanými souzen. Před transportem jsme dostali zprávu, že bude v určitou hodinu mýt okna na jižní straně věznice. Stáli jsme tenkrát před pankráckou vozovnou, těžko jsme na tu dálku otce rozeznali, doufám, že alespoň on zahlédl naše tři postavy, V srpnu se odbýval soud, a jeho verdikt, trest smrti pro všechny tři obžalované, nám vzal téměř všechnu naději. Otec měl samozřejmě obhájce ex offio, německého advokáta, který se uvolil předat naši žádost o milost, narychlo jsem ji také podepisoval, ale i když jsme se tomu bránili, tušili jsme, že jde v podstatě o žádost marnou.

Koncem října nám pošta doručila čtyři zásilky z mnichovské věznice Stadelheim, byly to otcovy dopisy napsané před popravou. Loučil se v nich s každým z nás také slovy „dnes už víme, proč umíráme“ a s připomínkou, že pomsta patří Bohu. Chtěl ještě žít, ale svěřil se do rukou Božích. Dostali jsme také dopis od mnichovského faráře, který byl pověřen udělovat odsouzeným poslední přijímání pod obojí, útěšně psal, že lidé tak hluboce věřící jako byl náš otec umírají beze strachu. Další svědectví o těch posledních dnech zaznamenala otcova sestra, teta Anna. Už léta žila v saském Herrnhutu, Ochranově, kam se za doby protireformace, nejdelší totality v českých dějinách, uchýlovali pronásledovaní čeští evangelíci, takže mohla do Mnichova zajet a otce krátce před smrtí navštívit. Našla bratra zuboženého, jako ostatní odsouzení strávil sto dní lhůty pro milost v samovazbě, kde téměř ztratil hlas, ale byl to stále ten milý, laskavý bratr.

Jak se s něčím takovým vyrovnáte, když je vám čtrnáct let? Myslím, že celá tíha tátova osudu na mne doléhala postupně a nikdy se nevytratila. Utrpení mladého muže, jehož bych dnes považoval spíš za svého syna, se mi čas od času vrací ve snech, a jiné to už nebude.

Jeho statečnost pro mne znamenala a znamená jistý závazek. Otec pocházel z rodu, který se nepodvolil násilné rekatolizaci v zemi do té doby převážně kališnické, snad ho i tato tradice nasměrovala ke statečným činům. V podstatě jde o věrnost poznané pravdě, o věrnost lepšímu lidskému údělu, když jsme s ním spojili svá přání a své úsilí. Nikdy jsem to, co zde nazývám závazkem, nedeklaroval, ba ani pro sebe neformuloval. Přesto na samém konci šedesátých let, když nastal normalizační čas lámání chleba, nepovažoval jsem za možné udržet si navyklou práci za cenu pochybností o vlastním charakteru. Když došlo k podepisování Charty 77, opatrná zdrženlivost dozajista mohla zmírnit další úděl rodiny, byl tu však onen závazek jako součást přesvědčení. Měl jsem snad právo přerušit princip odporu proti cestám, které se přičí svědomí?

Podrobnosti o „trestní věci Pavla Vančury a ostatních“ jsem se dověděl až v osmdesátých letech. Tehdy jsem na tři dny navštívil Mnichov, pevně odhodlán udělat režimu mezinárodní ostudu, kdyby mi v cestě za hledáním otcova hrobu bránil. (Hrob jsem nenašel, těla popravených nechávali nacisté spálit. V mnichovském Perlacherhofu vedle věznice je pouze pamětní deska s jejich jmény.) V Norimberku dokumenty k otcově případu nebyly, v mnichovském archivu jsem získal jen knihu, kam věznice zaznamenávala popravu, a údaj, že konkrétní spis spolu s dalšími převzali vyšetřovatelé při přípravě norimberského procesu s válečnými zločinci. Dostal jsem doporučení na jiný západoněmecký archiv, kam Američané vypůjčené spisy vrátili, a zároveň také informaci, že kopie materiálů vztahujících se k československému odboji kdysi pořídili a odvezli nějací úředníci z Prahy. Obrátil jsem se tedy na archivní správu ministerstva vnitra a k mému překvapení mne úředník, který se nepředstavil, pozval a kopii rozsudku a obžaloby mi předal pod slibem, že o tom nebudu mluvit.

Protože mezi mými potomky nikdo německy neumí, rozsudek nacistického volksgerichtu psaný německy jsem přeložil a příkládám k tomuto záznamu */

*/ spis 12 J 128/43
1H 186/43

Jménem německého lidu

V trestní věci proti

- 1.) soukromému úředníkovi Pavlu Vančurovi z Prahy-Radotína, narozenému 15. října 1901 v Dubé (Sudety),
- 2.) pokladníkovi Jaroslavu Matějovskému z Prahy-Radotína, narozenému 28. ledna 1901 v Praze,
- 3.) poručíkovi protektorátní armády Jiřímu Arnoštovi z Prahy, narozenému 16. dubna 1915 v Praze,

všichni příslušníci Protektorátu, toho času v soudní vyšetřovací vazbě pro přípravu velezrady,

rozhodl 1. senát lidového soudu na základě hlavního líčení dne 10. srpna 1943, jež se zúčastnili jako soudci rada lidového soudu Lämmle, předseda, ředitel zemského soudu Storbeck, generálmajor mimo službu D. Meissner, viceadmirál z. v. von Heimbürg, generálporučík Cabanis a jako zástupce vrchního státního zastupitelství soudní rada Dr. Pilz,

takto právem:

Obžalovaní Vančura, Matějovský a Arnošt svou podporou ilegálních českých odbojových organizací, zejména uchováváním vysílacích elektronek se snažili napomáhat parašutistickým agentům nepřitele.

Proto se odsuzují k smrti.

Provdzy ztrácejí čestná občanská práva.

Zdůvodnění

I.

Pavla Vančuru navštívil jednoho dne po atentátu na zastupujícího říšského protektora jistý „Ruda“, který mu vyřizoval pozdravy od tajemníka českobratrské církve dr. Valenty. „Ruda“ Vančurovi sdělil, že dr. Valenta byl zatčen tajnou státní policií, a prosil ho o ubytování, protože se jako Valentův přítel obává zatčení.

Vančura to pro nedostatek místa odmítl, ale vyrozuměl Jaroslava Matějovského, kterého později potkali na společné cestě k nádraží, o „Rudových“ obavách a prosil ho, aby se po nějakém ubytování „Rudy“ porozhlédl. Matějovský to slíbil, ale už se o to nemusel snažit, protože potkali ještě vikáře českobratrské církve, který k sobě „Rudu“ vzal.

Pod jménem „Ruda“ vystupoval někdejší tajemník společnosti YMCA Rudolf Mareš, nebezpečný funkcionář českého hnutí odporu. Pavel Vančura nemusel o osobě a činnosti „Rudy“ vědět. Lidový soud však na základě věcných podkladů dospěl k závěru, že „Ruda“ se skrýval pro svou ilegální činnost a že po těžkém krvavém činu českých šovinistů hledal bezpečný úkryt před německými orgány. Přesto ho Vančura pomáhal ubytovat.

V červnu 1942 poznal Vančura prostřednictvím kolegy v práci někdejšího českého poručíka Munzara, který rovněž působil ilegálně v neprospěch Říše. Munzar ho prosil, aby pro jeho otce, někdejšího úředníka četnictva, který pro politické trestné činy musel utéci z Hradce Králové, sehnal nějaké zaměstnání. Vančura však nemohl Munzarovu otci sehnat žádné přiměřené zaměstnání, kde by mohl skrývat svou ilegální činnost. Pomohl mu však jinak, dal Munzarovu synovi a v dalším měsíci opakovaně (částečně v cigaretách) peněžní příspěvek pro otce. Učinil tak i poté, když mu Munzar vyprávěl o otcově ilegální činnosti, a poté, jak vyplývá z celé věci, věděl, že Munzar působí ilegálně proti Říši a peníze potřebuje k tomu, aby v tom mohl pokračovat.

V listopadu 1942 se Vančura od Munzara dověděl, že mu komunisté dali k dispozici vysílačku. Vančura Munzara požádal, aby mu vysílačku přenechal. Munzar tak neučinil, protože ve vysílačce údajně chyběly nějaké součástky. Dal mu ale po předběžné domluvě kolem Vánoc 1942 patnáct rozhlasových elektronek do opatrování. Vančura je nejdříve ukrýval ve své kanceláři a pak v lednu 1943 jich část předal k úschově Matějovskému a část kolegovi v zaměstnání. Jeho tvrzení, že tak učinil jen proto, aby se mohl pochlubit svou ilegální činností, lze považovat za hloupou výmluvu stejně jako tvrzení, že Munzara žádal o vysílačku proto, aby ji někam přepravil a pak úředně oznámil. V tom případě by byl Munzara nežádal, aby mu dal do úschovy elektrony.

Kolem Vánoc 1942 se Jiří Arnošt, dříve zaměstnaný u téže firmy, obrátil na Vančuru s přáním, aby mu umožnil kontakt s Munzarem. Když se Vančura zeptal,

co Munzarovi chce, řekl mu Arnošt, že jeho švagr žijící v okolí Tábora má spojení s parašutistou, který se dvěma dalšími seskočil nad protektorátem, ale ztratil s nimi kontakt. Vančura slíbil, že mu pomůže, a obrátil se na Matějovského, o němž předpokládal, že má dosud spojení na „Rudu“. Matějovský měl za to, že se v krajním případě může obrátit na muže, který má spojení do Ruska. Mínil tím „Lexu“ (viz II.) Oba se však shodli na tom, že nejlépe bude, když parašutista, zůstane na místě a budou ho tam podporovat. S tímto závěrem Vančura Arnošta seznámil.

II.

Jaroslava Matějovského seznámil koncem roku 1939 dřívější český nadporučík Lexa s existencí ilegální vojenské organizace, která v případě střetnutí s Ruskem s ním měla udržovat rozhlasové spojení. Matějovský projevil ochotu s touto organizací spolupracovat, ale nedostal od Lexy žádné výhledové úkoly a s výjimkou bezvýznamného telefonického rozhovoru se od Lexy nic dalšího nedověděl. Přesto je Matějovského ilegální činnost patrná z údajů v ad I. Po vražedném útoku na zastupujícího říšského protektora, a podle výpovědi Vančury o tom nelze pochybovat, byl ochoten obstarat „Rudovi“ úkryt. V lednu 1943 převzal od Vančury k úschově vysílací elektronky, pečlivě je zabalil a schoval ve spíži. Matějovský se dále snažil Vančurovi a jeho pomocníkům pomáhat při ubytování parašutistů, radil se s ním o nutných opatřeních a další budoucí pomoci.

III.

Jiří Arnošt, dříve poručík české armády, byl v listopadu 1942 převeden do protektorátní armády jako poručík a působil na četnickém učilišti v Praze. Důvěry, kterou mu Velkoněmecká říše projevila, však těžce zneužil.

Přibližně v listopadu se od svého švagra Čápa z Mladé Vožice u Tábora dověděl, že je ve spojení s parašutistou, který spolu s dalšími seskočil na jaře 1942 na území protektorátu. Čáp Arnošta žádal, aby pro toho agenta obstaral ubytování a práci. Arnošt s tím souhlasil a obrátil se, jak patrně v ad I., na Vančuru. Zda, jak vypověděl Vančura a Arnošt popřel, byla přítom také řeč o spojení s dalšími parašutisty, nebo jen o ubytování a zaměstnání pro jednoho parašutistu, není podstatné. Arnošt chtěl však, dříve než se obrátí na Vančuru, navázat kontakt s Munzarrem, o němž se domníval, ač k tomu neměl důkazy, že je ilegálně činný.

I když v jednotlivostech vypovídali odlišně, ke všemu uvedenému se obžalovaní přiznali.

Kdo takovým způsobem velezáradnou činnost českých odbojových organizací podporuje, kdo pro ně schovává speciální vysílací elektronky a kdo se zabývá ubytováním parašutistů, sabotuje osudový zápas německého národa a napomáhá nepříteli Říše při jeho obětavém vedení války (§ 91 b StGB.). Toho si byli obžalovaní Vančura, Matějovský a Arnošt jako inteligentní lidé vědomi. Nedali se odradit zbabělým atentátem na zastupujícího říšského protektora, opakovaným vyhlášením stanného práva a veškerým varováním českého národa, a tak ještě koncem roku 1942 a začátkem 1943 podporovali temné rejdy elementů nepřátelských Říši. Proto přichází v úvahu pro všechny tři obžalované pouze trest smrti, vyžadovaný k ochraně Říše proti nepoučitelným sabotérům. Kdo jedná tak jako obžalovaní, je navždy beze cti.

Dále bylo rozhodnuto, že 15 vysílacích elektronek zabavených u Vančury a Matějovského propadá státu a že odsouzení obžalovaní ponесou náklady řízení.

Podepsáni Lämmle Storbeck

Jako každý spis pořízený totalitní mocí objasňuje skutečnost jen zčásti, což – aktuálně komentováno – charakterizuje i ne zcela čisté snahy rekonstruovat ze spisů někdejší Státní bezpečnosti „paměť národa“. Gestapo se nedovědělo všechno, zejména přímý kontakt s parašutisty na jaře 1942 se otci podařilo utajit, přesto prokázané aktivity nacistickému soudu na rozsudky smrti stačily. O půl roku dříve by byla podle dikce stanného práva stejně postižena celá rodina.

I když jsem k postojům svých spoluobčanů v těžkých dobách ve směr skeptický, musím konstatovat, že lidé v okolí se k nám v té bolestné době chovali velmi dobře. Možná je to dáno menší vnímavostí čtrnáctiletého, ale mám za to, že bylo méně opatrníků, kteří

se stranili lidí stojících zřetelně na druhém břehu vrchnostenské přízně, než v letech normalizačních.

Osobní zkušenost z poloviny čtyřicátých let a samozřejmě i mnoho poznatků neosobních mne vede k často diskutovanému porovnání režimu za nacistické okupace a za padesátých let vlády komunistů. Leccos vypovídá ve prospěch nacistů. Možnost donášet týdně vyšetřovaným čisté prádlo i nevelké přilepšení potravinami. Spolu s Kohákem si otec mohl číst na cele v bibli. Soubor dopisů na rozloučenou (psaných německy, aby nemusely procházet externí cenzurou) byl vzápětí doručen – srovnej s dopisy popravených v padesátých letech, které se adresátům většinou dostaly až po Listopadu. Synové odsouzeného velezrádce zůstávali dále na gymnáziu – srovnej s osudy synů, kteří museli veřejně odsuzovat své rodiče. Atd. Byl tedy nacistický režim mírnější než režim bolševiků a jejich zahraničních nohsledů?

V žádném případě, rozhodně ne. Příklady, které jsem v jeho prospěch uvedl, byly v podstatě dány byrokratickou praxí, kterou nacistický režim zdědil z dřívějších dob. Ve stejné době, kdy odsouzení k smrti trávili ve věznicích stodenní lhůtu pro udělení milosti (v naprosté většině marně), tisíce jiných odcházely do plynových komor nebo byly popravovány nad vyhloubenými příkopy. Naprostá většina českých obětí v padesátých letech byla vězněna ve snaze potlačit každou možnou opozici, vyvolat strach, případně s cílem získat nejlevnější pracovní síly pro uranové doly a různé „stavby socialismu“. Vězňova naděje na návrat domů byla však v padesátých letech mnohonásobně větší než přežití nacistického koncentračního tábora – z některých se vrátila pouhá dvě procenta uvězněných. Jestliže dnes v různých emotivních projevech nacházím mezi nacistickým a bolševickým režimem rovnítko, případně zdůrazňování padesátých let jako nejhoršího období, který náš národ zažil, vím, že jde o pouhé papouškování bez konkrétních znalostí, nebo připouštím, že mnoha lidem se za nacistické okupace nežilo tak zle.

Doma jsme k sobě byli určitě laskavější, svůj odpor k daným poměrům jsme si však jakoby vybíjeli na škole. Myslím, že jsme s bratrem měli asi nejhorší docházku, něco nám omlouvala matka, jiné omluvenky jsme si jejím napodobeným podpisem vystavovali sami. Čas za školou jsme trávili různě, v zimě v čítárně městské knihovny, kde nás přitahoval kriminalistický časopis, ve veřejné písárně (takové ve větších městech existovaly) jsme se naučili psát na stroji, v létě jsme chodili až do zoologické zahrady, jindy do muzejí, prostě jsme porůznu trávili čas, a všude raději než ve škole. Podle toho také vypadal náš prospěch, procházeli jsme, jak se říká, s odřenýma ušima. Pro mne po ukončení kvarty už nebylo na gymnáziu místo. Snad mohlo být, kdybych se o to snažil alespoň tak jako naši profesori, k podobně postiženým skrytě vstřícní, můj zájem však byl nulový. Bezděčně mne to táhlo k tomu, co se v tehdejší akademické mluvě s jistým despektem nazývalo „praktickým životem“.

Jak mohl za války ten praktický život vypadat? O tom rozhodoval pracovní úřad, který mne (opět po jakési psychotechnické zkoušce a jisté protekci) poslal do Hynkova pražského knihkupectví a nakladatelství. Strávil jsem tam rok, ve skladu přečetl hodně knížek převážně konzumní úrovně, jistě se i něčemu naučil, nevím však čemu. Nebylo to zmíněné nakladatelství, ale zásluha přátel, že jsme už koncem války znali snad všechny písničky V + W zhudebněné Jaroslavem Ježkem, bylo to asi nejpodstatnější a imponující dědictví prvorepublikové kultury, které jsme si osvojili.

Matka, také zásluhou vlídné vstřícnosti, kterou nám lidé bezděčně projevovali, přešla ze strojírenské dílny do dílenské kanceláře. Pracovní doba se jí nezkrátila a peněz nepřibýlo, domů však přicházela méně vyčerpaná. Zato bratra postihl osud všech starších středoškoláků, poslali ho na jakési údajně důležité práce s lopatou a krumpáčem někam k Humpolci. Nevydržel tam dlouho, byl skutečně i na tehdejší poměry velmi hubený, takže ho tamní lékař osvobodil a poslal domů.

Ještě než se stačil zařadit do nějakého povinného pracovního procesu, zazvonili u nás dva četníci s tím, že mají bratra eskortovat na pražské gestapo. Počínali si slušně až zdvořile, mohl jsem Pavla doprovodit na nádraží, kde nás nechali hovořit o samotě. To poslání jim zřejmě bylo trapné a nepříjemné, vždyť fronta, která záhy zadusí nacistický režim, byla již na Visle a za Rýnem, rozkazy však plnili.

Válka už zřetelně spěla k závěru, který jsme toužebně čekali, přesto jsme věděli, že zdechající kobyla stále ještě kope. Možnost, že jsme Pavla viděli naposledy, že se bude opakovat otcův osud, matka důrazně popírala, nevím s jakou jistotou a kolik naděje v tom bylo určeno pro mne. Mne ta situace velmi skličovala, podnikl jsem i pokus navázat spojení s lidmi, které bratr v té době poznal. Okruh, který byl stejně jako on v té době pozatýkán, tvořil však jakousi součást převážně mládežnické odbojové skupiny Předvoj, kde jsem nikoho neznal.

Gestapo, které dobře vědělo, že mele z posledního, část svých novějších vězňů přemístilo z Pankráce do Terezína a část v posledních dnech dubna 1945 propustilo. Možná se o to přičinila naše „německá“ teta přímluvou u nějakého Němce, ochotného zapálit svíčku novému pánubohu, a bratr se z Pankráce vrátil. Šel jsem navečer z nádraží domů, zkratkou přes někdejší cihelnu, kde mi kluk, co bydlel v našem baráku, tu novinu zvěstoval. Má radost byla nekonečná. Zažil jsem za svá léta na světě kromě krušných dob několik velkých radostí, dodnes jsem však přesvědčen, že tato byla pro mne nejcennější a nejhlubší.

O svém pobytu na Pankráci a o způsobu výslechů v pověstné Pečkárně Pavel nevyprávěl, zmiňoval se jen útržkovitě. V tom byl zajedno s matkou, která po válce nikde své zásluhy a rizika nezveřejňovala, řekl bych, že je to taková rodinná tradice nebo spíš cudnost. Dobře se mu tam určitě nevedlo. Když ho zavřeli, byl hubený, a za ten měsíc se vrátil vychrtlý. Neměl šle ani pásek, kalhoty, které mu dříve jakžtakž držely na těle, musel při cestě z vězení přepásat kapesníkem,

a ještě ho zbylo na dva uzly. Měli jsme doma kytaru, dostal ji právě Pavel při rodinné návštěvě u jednoho evangelického faráře (zálibně na ni zkoušel hrát, tak mu ji dali – takové jsme měli přátele), vyměnili jsme ji s nějakým šmelinářem za šest kilo kostkového cukru. Snad ho právě ten cukr postavil na nohy. Ve dnech, kdy začala nejposlednější kapitola nacistické okupace, byl už celkem v pořádku.

To byla sobota 5. května 1945, zásluhou rozhlasového archivu dnes každý ví, že v poledne vysílali do té doby zakázané sokolské pochody a po nich volání na pomoc Rozhlasu. Spěchat z Radotína k Rozhlasu bylo problematické, nevím už přesně, jak jsem to sobotní odpoledne prožil – kromě jedné, dnes bezvýznamné epizody, která mi asi utkvěla v paměti svou problematičností.

Nedaleko nás bydlela rodina Nestěrenkových, která emigrovala z revolučního Ruska. Paní si říkala hraběnka a pravděpodobně jí také byla, měli dva kluky, naším vrstevníkem byl Mimik (zřejmě Dimitrij), normální chlapec, dokud nevstoupil do hitlerjugend. Otec rodiny se totiž přihlásil k Němcům, byl na frontě, a v uniformě, snad dokonce v uniformě SS, chodil i starší Mimikův bratr. K těmto lidem jsem, už nevím s kým, přišel v to odpoledne, ačkoli jsem tam nikdy dříve nevkročil a s rodinou se nikdo z nás nestýkal. Za kuchyňským stolem seděla paní hraběnka, vykládala si karty a na otázku, co to dělá, vysvětlila, že chce vědět, jak ta válka dopadne. Nejde o příběh v podstatě nešťastné rodiny, která svůj návrat k privilegovanému postavení spojila s německou agresí proti zemi svého původu, zajímá mne – ve snaze poznat sebe sama – co mne k nim v hodině historického obratu vedlo? Nejinak, než že jsem chtěl zažít určitý triumf nad nepřáteli, poturčeně německou rodinou, něco takového, o čem se dočítáme i ve Starém zákoně. Naštěstí už nic podobného, snahu triumfovat nad poraženým a vychutnávat jeho neštěstí, jsem podruhé nezopakoval.

Noc na šestý květen byla deštivá, až později se vyčásilo do „slavných májových dnů“. Ráno byli v centru obce vojáci v německých

uniformách, ukázalo se však, že to jsou vlasovci, nevím zda mířili na Prahu nebo už na západ. S bratrem jsme šli na četnickou stanicí, kde se registrovali dobrovolní bojovníci. Jedním z těch, kdo je zapisovali, byl četník z dvojice, která Pavla odvedla na gestapo, ale to jsme snad ani nekomentovali. Starší dobrovolníci dostali nějaké zrekvírované německé zbraně, mužský před námi dokonce vyfasoval lehký kulomet. Četník rozhodl, že budeme dělat nosiče, a dal nám každému po bedničce s kulometnými pásy. Vyšli jsme blažení pocitem užitečnosti na louku u Berounky, náš kulometčík zalehl, aby svou zbraň vyzkoušel. Marně, ať dělal co dělal, nestřílelo to a nikdo mu ani nemohl poradit. (Zkušenost, kterou jsem získal později jako takzvaný voják, říká, že ty lehké mausery jsou složité a také se velmi špatně čistí, což je pro vojáka podstatné. Naše Zbrojovky byly mnohem lepší a oblíbenější.) Ten mužský, náš kulometčík a velitel, začal plakat, dlouho jsem uvažoval a dosud si po svém vysvětluji možné příčiny té emoce.

Naše „kulometné družstvo“ skončilo a byli jsme přidělení k hloučku několika stejných vojenských amatérů, v němž snad jedinou zbraní byla protitanková střela, známý panzerfaust. Pamatuji si na ni, protože u transformátoru při Berounce, v takzvaných Benátkách, kde jsme zalehli, si opatrovatel této zbraně počínal tak neopatrně, že její odpalovací nálož explodovala a hlavice určená tankům se zploštila o schody transformátoru. Nevybuchla, naštěstí, ačkoli měla. Nepřítelem, kterého jsme hodlali odrážet, byla skupina tanků za vodou, na rozsáhlé louce před Zbraslaví. My je ani neměli čím dráždit, oni několikrát vystřelili z tanku, zasáhli obytný domek a také vysoký komín cementárny, asi ve snaze zjistit, zda jsou nás nějaké větší kalibry, možná že to byly jejich poslední výstřely ve válce. Odtáhli směrem na jihozápad k americké zóně a my se rozešli domů.

Třetího dne jsem byl přidělen k nákladnímu vozu, který měl odvázet padlé z dřívějších šarvátek. Pamatuji si na člověka, asi místního, který měl v čele jen malý otvor, zato mu chyběla zadní část lebky

i mozek. Na jiného, který padl na začátku silnice ke Třebotovu, vlastně z něho zůstaly jen dvě roztržené poloviny, asi po zásahu tankovým granátem. Když jsme několik padlých odvezli ke hrbitovu, zastavil jsem se v měštance, kde v improvizovaném lazaretu působila matka. Sehnala a dala mi vypít skleničku rumu, asi první tvrdý alkohol, který jsem okusil. Ze zážitků, jichž by šestnáctiletí kluci měli zůstat ušetřeni, byly ty mé asi nejmírnější, uvažujeme-li o hrůzách, které válka přinášela. Přesto mi leccos z té doby uvízlo v paměti jako nechtěná výbava. Vzpomínám na epizodu z 10. května, kdy jsme nedaleko radotínské školy potkali údajného partyzána, ženoucího před sebou Němku s rukama nad hlavou. Dovedl ji k demontovanému pomníku Palackého, složenému u řeky, kde jsme ji pak viděli zastřelenou. Rozebraný pomník časem převezli nazpět do Prahy a opět sestavili, možná, že na nějakém z jeho žulových kvádrů je dosud patrná stopa po kulce, jíž česká práva obnovil ten hrdinný partyzán.

V sokolovně, kde po 15. březnu 1939 tábořila jednotka německé armády, byli teď rudoarmějci. Byl jsem tam asi dvakrát, když za nimi přijel jejich armádní soubor zpívající jak ruské písně, tak třeba árie z vídeňských operet. Dny po 9. květnu pro nás byly nespornou a radostnou úlevou, nikoli však silným citovým prožitkem, jaký býval líčen v tehdejší poezii a literatuře, o propagandě ani nemluvě. Dozajista však vím, že porážka nacistického Německa, na níž se největší měrou a největšími oběťmi podílela Rudá armáda, rozhodla o další existenci našeho národa včetně existence mé a mých nejbližších.

B ylo po válce, od jejíhož skončení všichni očekávali nejen mír a konec úzkosti, ale také ne zcela zřetelný nový život.

Ve svém hezkém, byť jen útržkovitě koncipovaném vzpomínání na minulé časy zachytil bratr detail, který mně už vyvanul z paměti: sledovali jsme tehdejší rozhlasové zprávy o věznicích, kteří se vraceli z německých koncentráků domů, v naději, že zaslechne otcovo jméno. Jako v každé obdobné situaci, také rodiny popravených věřily i nevěřily legendě o lidech odsouzených na smrt, ale deportovaných někam do Norska. Plynuly týdny a měsíce, kdy se legenda ukázala být iluzí. Na tom, co nás postihlo za války, už se nedalo nic měnit.

Snad už koncem května 1945 vstoupili matka a bratr do komunistické strany. Bez diskusí doma, ani mne nevyzvali k následování, měli zřejmě za to, že jsem ještě příliš malý. Neodsuzoval jsem je, ale ani nenásledoval, patrně z čistého opozičnictví daného věkem a možná proto – to jsem však rozhodně tehdy nebyl s to formulovat, ba ani domyslet – že si tak počínala řada lidí ve snaze přimknout se k vítězům. Abych jim nekřivdil, jistě i z vděčnosti za osvobození, jež spojovali se Sovětským svazem a tedy i s komunismem. Pokud jsem tehdy matku a bratra kritizoval, nebylo v tom nic hlubokého, v jejich smýšlení a rozhodování jsem nespatořoval nic, s čím bych neměl či nemohl souhlasit. Oběma tak jako mnohým našim současníkům se takový krok zdál zcela přirozený.

Jistá inklinace, již si uvědomuji teprve zpětně, zde musela být. Nespočívala v rodinné tradici, otec se mi zpětně jeví jako apolitický, zároveň ovšem jako zásadní stoupenec první, Masarykovy republiky, za niž byl odhodlán položit život. S matkou a bratrem jsme se někdy v závěru války, za pomoci paní, jejímž mateřským jazykem byla ruština, tomuto jazyku učili. Když jsme ji jednou žádali, aby

nás naučila ruskou hymnu, odmítla to se slovy, že je to píseň krve-
lačná. Měla zřejmě na mysli Internacionálu, nová hymna přijatá za
války byla ještě neznámá. V naší ruštině tedy zůstalo u četby rus-
kých klasiků, v paměti mi zůstala zejména Puškinova Kapitánova
dcerka.

K poválečným změnám, jež se u nás bezprostředně projevíly, pa-
třil úplný odklon od náboženství, od víry v Boha. Zásah to byl dost
hluboký. Otcova rodina patřila ke skalním protestantům, děda, je-
hož jsem nestačil poznat, byl dokonce poté, co hospodářsky ztros-
kotal jako pekař Marhoul, kazatelem Jednoty bratrské se sídlem
v severočeské Dubé. Napsal o svém životě dost zajímavou kroniku,
dnes vystavenou v brněnské Mahenově knihovně, po letech dost
obtížně čitelný spis. Někdy v sedmdesátých letech ji bratr přepsal
a nyní je v několika exemplářích mezi nejbližšími příbuznými. Je
zajímavá zejména líčením časů, jimž dávno není pamětníka, roz-
hodně však o ní nelze říci, že by byla ekumenicky vstřícná, ne-
chuť až opovržení vůči katolíkům, kteří vyznavače kalicha po sta-
letí utiskovali, jsou v ní zcela patrné.

V Radotíně byla naše rodina respektovanou součástí evangelic-
kého sboru, otec se stal členem místní rady starších, nechyběli
jsme na žádném nedělním kázání, my kluci pak ani v tzv. nedělní
škole. Krátce po obsazení zbývající republiky v roce 1939 odešel
dřívější duchovní Horák do exilu a na jeho místo nastoupil mladý,
dost neortodoxní vikář Jiří Ruml. Tomu s bratrem jistě vděčíme za
mnohé, byť mi v dnes v živé paměti zůstalo snad jen seznámení
s Bradfordovými pány Izraelity, vyjednávacími s Hospodinem.

Nevím z jakého důvodu, zda pro svou neortodoxnost, nebo na
vlastní přání odešel vikář Ruml z Radotína na Pelhřimovsko. Občas
jsme si psali, ale už jsme se nesetkali. Na jeho místo přišel farář od-
někud z Valašska, určitě hodný pán, ale Rumlovo kouzlo a podnět-
né schopnosti neměl. Jeho kázání byla asi méně přemýšlivá a ví-
ce kazatelská, nám pak časem připadala dost jalová, všechno bylo
„dobré, krásné a milé“. Byl to pastýř dbající, aby stádo především

zůstalo v milosti Boží zachováno. Nikomu jsem se s tím tehdy nevěřil, ale koncem války mne tento farář výrazně pohoršil až urazil, když při jednom ze svých horlení z kazatelny označil farníky, kteří se víc zajímají o věci veřejné než o věci Boží, za karikaturu křesťanů. Nechci ovšem tvrdit, že naše konverze (dá-li se odklon od náboženské víry nazvat konverzí) vznikla jen z vnějších podnětů. Patrně jsme nabyli skepsi vůči Všemohoucímu, přihlížejícímu, co se v první polovině čtyřicátých let na světě dělo. Vím o „nevyzpytatelných úradcích Božích“, jde však o pouhou teologii? Aniž jsme se o tom doma dohadovali, odklon od náboženství a církevního života byl u nás tři zcela spontánní. Co jsem si tedy mohl opravdu odpuštěním, bylo oznámení místnímu národnímu výboru, jemuž to náleželo, že vystupuji z církve a nadále chci být veden jako občan bez náboženského vyznání. Nedosti na tom, časem jsem se také přihlásil do Svazu občanů bez vyznání, jejichž symbol macešky mi nějak imponoval. Patrně jsem byl na cestě, naštěstí velmi krátké, vyměnit církev za nějaké jiné sdružení. Zda mé členství zaniklo teprve rozpuštěním toho svazu nebo mojí trvalou pasivitou, už nevím.

I když šlo jen o několik let na konci dětství a na počátku dospívání, uvažuji, co ze zažitého, vyléčeného a přečteného ve mně z té doby zůstalo. Asi podvědomý respekt k Desateru, tedy k sedmi přikázáním, co se týkají vztahů mezi lidmi, celkem obstojně se orientuji v evangeliích, zejména mi však zůstal obdiv k češtině Kralické bible, který má stále jakýsi spodní vliv na můj způsob vyjadřování. Přemýšlím o často citovaném a patrně dezinterpretovaném Marxově výroku o náboženství jako opiu lidstva. Zejména v Marxově době to byl dozajista utišující prostředek, bez něhož se, tak jako bez anesteze, leccos nedalo snést. Je pro mne jistou úlevou, že otec umíral ve víře, v očekávání posmrtného života po boku Kristově.

V letech své až pozdní dospělosti jsem potkal řadu lidí hluboce věřících, jichž si velmi vážím pro jejich čestnost a zásadovost nehledící na prospěch. Tak či onak jsem se také setkal s jinými,

až okázale věřícími, jimž jsem ovšem nedokázal porozumět. Jejich přičiněním nebylo například dosaženo konsenzu, po němž by Charta 77 vydala dokument principiálně odsuzující trest smrti, narazil jsem na ně při formulování stanoviska proti odsouzení několika Jihoafričanů k smrti (stanoviska velmi mírného, zpochybňujícího eskalaci represe vůči opozici), nikdy jsem nepochopil obdiv jednoho z významných činitelů Charty k chilskému Pinochetovi stejně jako jiná, pragmaticky účelná, až politikářská stanoviska. Zcela nezbytným rysem křesťana je pro mne laskavost.

Respektuji víru jiných, přesto, mám-li být upřímný, domnívám se, že lidem vyznávajícím Boha podle regulí té či oné církve něco intelektuálně chybí. Nepochybují ovšem, že tito lidé dobré vůle mohou litovat mne, že mi chybí víra. Možná, že ještě někdy povědu s některým z těchto věřících přátel veřejnou diskusi na téma, proč on věří a proč já věřit nemohu, zatím mi v tom brání určitý ostych, jde přece o otázky zcela intimní.

Vraťme se však k rodině. Tím, kdo na čas pozměnil naše vnější poválečné směřování, byl otcův starší bratr Josef, zaměstnaný jako obchodní zástupce u firmy Philips. Dlouho jsme o něm nevěděli, prostě jeden z mnoha otcových sourozenců, koncem války se sám přihlásil a navázal určitý kontakt. Brzy po Květnu odjel do pohraničí a stal se národním správcem (jak se tehdy říkalo lidem, kteří přebírali německé podniky), velkoobchodu s elektrotechnickými potřebami v Mikulášovicích, úplně na severu, ve Šluknovském výběžku. Říkal matce, že tam získáme mnohem lepší bydlení, předestřel možnost jiného života. Nechci ho, dávno již nebožtíka, očerňovat, ale myslím, že v tom byla i kalkulace zaštitit se švagrovou, válečnou vdovou a jejími dětmi, jimž chce pomoci. Určitě to nebyly jen hmotné výhody, spíš snaha opustit prostředí, kde na nás bezděčně padala minulost, proč matka posléze souhlasila.

Tak se na několik let staly našim novým domovem Mikulášovice, obec s půltřetím tisícem většinou německých obyvatel, která už

za France Josefa získala statut města. Nevím, kde matka získala ty schopnosti a pověst, ale po volbách v roce 1946 tam byla zvolena starostkou. Myslím a doufám, že jsem proto nebyl považován za syna místní prominentky, rozhodně jsem se tak necítil. Angažoval jsem se nejprve v strýcově velkoobchodě, poznal jsem sortiment a patrně jsem se v něm ze všech i nejlépe vyznal.

S provozem byla spojena řada praktických úkonů, také dovážení beden se zásilkami z nádraží. K tomu sloužila aerovka 662, pověstná „cililink“, protože neměla krytý setrvačnick motoru a tak při každém startování zvonila. Všiml jsem si všude všeho, proto jsem ji jednou, když jsem v ní sám čekal před místní elektrárnou, nastartoval a odjel. Nikoli daleko, přehazování rychlostí mi dělalo jisté potíže, takže jsem zůstal brzy stát. Kolega, s nímž jsem jel, se rozhodl, že mě naučí řídit, a po pár týdnech jsem ve svých šestnácti letech už jezdil samostatně. Nechlubím se, jen referuji. Navíc jsem si v těch poválečných poměrech vyzkoušel všechny možné značky, od tatrovky z dvacátých let, která měla rozchod volantu tak velký, že zatáčky vlastně vybírala sama, až po mercedes nebo studebaker z posledních předválečných let. Když jsem se pak rozhlížel po zaměstnání, chtěl jsem, aby bylo spojené s řízením auta, tak dokáže kluk, zapálený pro motory, zblbnout.

Nejprve, abych „měl nějakou budoucnost“, jsem nastoupil do nově otvírané místní průmyslovky, specializované na tamní nožířský průmysl. Nevím, co jsem se tam za dva roky naučil, ale tuším, že mi to – jako všechno, co někdy pochytíte – bylo k užítku. Víc než vzdělávání jsem se ovšem věnoval jednak zábavám doznívajícího klukovství, jednak čtení nových knížek, které jsem si chodil kupovat k místnímu knihkupci.

V lučních potocích jsem chytil ryby, tedy pstruhy, divím se, že jich tam po válce bylo dost, buď je Němci ukázněně nelovili, nebo o ně ani nestáli. Pár kilometrů za obcí byl v lese krásný pstruhový potok, vyhrazený pro tři rybáře, jedním byl tehdejší ministr zahraničí Jan Masaryk, druhým tehdejší americký velvyslanec Steinhard

(ti to měli pronajaté) a pro mne, který tam občas chodil pytláčit. Raději ovšem do bližších potoků v lukách. Úlovky byly dobré, samozřejmě jsem chytal na žízalu, teprve později jsem se dověděl, že tuto rybu jest lovit jen na neživou nástrahu, na mušky nebo na třpytky. Pstruhů bylo tolik, že jsem se je odnaučil jíst. Občas jsem pomohl z rybníka i nějakým kaprům, nejmilejší sedánkou mi však byl jiný rybník, kde brali líni. Rád jsem tam chodil, protože na protějším, nepříliš vzdáleném břehu měla noru vydra, a bylo hezké ji pozorovat. Ulovené pstruhy jsem nosil pěkně v řadě na rosoše vrbové větve, kapry v síťovce, asi aby každý věděl, jaký jsem dobrý rybář. Už nevzpomínám, ale doufám, že mne ten exhibicionismus brzy opustil.

Hlubší než tyto kratochvíle byly knížky, které jsem si kupoval. Většinou zcela čerstvé překlady tehdejší ruské beletrie, zpravidla žádné literární klenoty. Přesto na mne měly jistý, mám za to, že pozitivní vliv. Nejvíc mě zaujala Ostrovského (N. A. – nikoli ten dramatik) Jak se kalila ocel. Příběh z počátku třicátých let, znal jsem ho snad nazpaměť a svým altruismem a náročností k sobě samému stal se pro mne jakousi, pokud možno dodržovanou normou. Revoluční patos mi nikterak nevalil, naopak, vždyť to byl smysl Korčaginova nelehkého života. Nedávno jsem tuto knížku, vydanou v roce 1946, objevil v antikvariátu a za pár korun koupil s úmyslem, že očima o půl století staršíma zjistím, proč a čím mě tak zaujala. Zatím jsem k tomu nenašel odvahu, možná bych tomu sedmnáctiletému klukovi ani neporozuměl.

Čas, který jsem strávil v pohraničí, byl obdobím odsunu Němců. Jednoho rána sousedé, starší manželé, jejichž jméno bych dnes už jen hádal, zapraženi do ručního vozíku a oblečeni v zimnících, odcházeli k nádraží, protože přišli na řadu. Znal jsem se s nimi, občas jsme si povídali, jednou mne dokonce pozvali na oběd, na ovocnou polévku, již opravdu nemusím. Muž zastavil vozík, šel se rozloučit a přál mi všechno dobré. Doufám, že jsem mu tehdy alespoň

stejným odpověděl, odcházeli sice mezi své, ale do nejistého, říšští Němci novými přistěhovalci rozhodně nebyli nadšeni. Loučili jsme se beze zloby, oni věděli své a možná i trochu poněmecku uznávali práva vítězů, já si také myslel, že to tak musí být, i když mi konkrétních lidí bylo líto. Rozhodně jsem nad odsunem neměl pocit nějaké vítězoslávy nebo něčeho, co by se dalo označit jako pocit zadostiučinění.

Musela uplynout léta, abych své uvažování posunul k větší empatii, pochopil či vzal na vědomí, že ti usedlíci tu žili a vytvářeli své domovy po celé generace a že případnější označení než odsun je vyhnání, na kterém se ovšem nedá nic měnit, pokud by nemělo docházet k novým křivdám. Nakonec na to vyhnání doplatila naše republika několikanásobně. Řada míst do té doby živých byla zpusťována, nebyl o ně zájem, jinde zas byly vylidněny celé oblasti přilehlé k tehdejší železné oponě. Tím, že hned po květnu 1945 vznikla jaksi samozřejmě a s podporou všech stran tehdejší Národní fronty kategorie druhořadých lidí s velmi omezenými právy, o to snadněji byly za pár let vytvářeny a přijímány jiné, obdobné kategorie; po Únoru všelijací třídní nepřátelé, po Srpnu lidé, kteří se nehodlali smířit s potlačením tzv. Pražského jara. Jistý a nikoli pozitivní význam mělo také snížené respektování majetku, o který se noví majitelé nepřičinili ničím jiným, než že ho převzali.

Konečně, ale co do významu na předním místě, zaplatila republika za odsun sovětskou garanci poválečného uspořádání. Sovětská moc byla vydávána za záruku, že se do pohraničních krajů nevrátí němečtí revanšisté. Tento neustále živený strach před německými nároky našel své místo ještě v říjnu 1969 ve smlouvě o pobytu sovětských jednotek v Československu. Její preambule obmyslně tvrdila, že pobyt sovětských jednotek má naši zemi zajistit před „sílicími revanšistickými snahami západoněmeckých militaristických sil“. Velmi čitelné pozůstatky takového protiněmeckého nacionalismu stále nacházíme mezi současnými komunisty nebo u krajní pravice a nejsou zcela cizí ani druhé polistopadové hlavě státu.

Byl tehdejší život v pohraničí bezpečný? Prakticky tak, jako současný život ve vnitrozemí. Diverzní organizace wehrwolf byla víceméně iluzí, občas v noci chodily přes hranice skupiny Němců přenášejících na druhou stranu drobný majetek, o který by odsunem přišli. Vesměs starší muži a ženy, násilím si cestu neklestili. Uvádím proto, aby bylo zřejmé, že mé tehdejší zaujetí pro zbraně nebylo motivováno pocity ohrožení, ale klukovskou deviací. Sehnat zbraně v době, kdy se jich zbytky poražené armády před zajištěním raději zbavovaly, nebylo těžké. Tak jsem do své sbírky v krátkém čase různými dary či výměnami shromáždil celou sadu pistolí, od československé, ráže 6,35, přes 7,65 až po mauser 9 mm a dokonce samopal stejné ráže.

Samozřejmě jsem jich nikdy nepoužil, přesněji řečeno jednou na slepici, když jsem chtěl vařit polévku, a na králíka, kterému jsem nosil jetel, až dosáhl nebývalých rozměrů. Z devítky, jíž jsem si velmi cenil, jsem jednou před čištěním vystřelil z otevřeného okna, nevezal jsem však v úvahu, že na stolku pod oknem je klec s kanárkem, který po výstřelu úlekem spadl z bidýlka. Umožnil mi tím zjistit, že i tak drobný mozek jako je ptačí má instituci paměti. Když jsem totiž kdykoli poté přistoupil k oknu a zdvihl ruku, kanárek se okamžitě schoval do své skleněné kanáří koupelny. Proto jsem se po mnoha letech ani nepodivil sýkorkám, které uprostřed léta přivedly na náš balkon mladé, aby jim ukázaly, kde v zimě bývají kousky loje. Zvláště mě potěšily, když mladým předvedly, že si po zimních hodech mají o naši prádelní šňůru očistit zobáčky.

Poté, co jsem se vrátil do Prahy, přenechal jsem svou sbírku zbraní bratrovi, který ji zakopal na zahradě, ale někde se asi pochlubil, takže pro ni přišli četníci. Bylo z toho „nedovolené ozbrojování“, vypovídal jsem do protokolu na okresním soudu, nakonec to však bylo promlčeno nebo amnestováno.

Tahle zbraňová odbočka, v podstatě zcela bezvýznamná, jen svědčí o tom, jak snadné a lákavé je utíkat od věcí vážnějších a podstatnějších k historkám zeleného mládí. K těm patří i skutečnost,

že jsem se v té době naučil kouřit, dokonce snad o něco dřív, než jsem jako osmnáctiletý měl nárok na tabačenkou (na přiděl alias na lístky byly za války a v prvních poválečných letech nejen potraviny, ale také veškeré spotřební zboží, tedy i cigarety). Už jako kluk jsem chodil do trafiky kupovat otci vlasty, za korunu padesát desítku cigaret balených do proužku novin. Jako všichni jsme s bratrem samozřejmě zkusili kouřit už v dětském věku, někde jsme získali doutník, který jsme si potají zapalovali, a dřív než nám bylo špatně, uhasili pod vodovodem pro nové použití. V té době bylo celkem samozřejmé, že kouření je jen otázkou věku, tedy u mužů, zatímco na ženy s cigaretou se pohlíželo poněkud kose. Tuto tradiční mužskou štafetu jsem převzal a nesu ji do pozdního věku, v posledních letech sice velmi mírně, ale nesu. Na druhé straně jsem velmi rád, že se jí vyhnuly mé děti, pravda dcery, ale i jejich děti. Z pěti dnes už dospělých vnoučat žádné nikdy nemělo v ústech cigaretu, považují to za nezdravé a nemoderní. Ovšem naděje, že s mou generací vymizí i její zlozvyky, je pouhou iluzí.

Přes ryby, pistolky a cigarety skutečně už nezbyvá než přistoupit ke kapitole, jíž se neobávám, aniž ji považuji za mimořádně choulostivou, spíš bych se v ní chtěl pořádně, jak současným, tak zejména tehdejší pohledem vyznat. Dala by se poněkud večerníkovým titulem nadepsat „Jak jsem se stal komunistou“.

Do partaje této značky, kam vstoupili hned po Květnu matka s bratrem, jsem se nehrnul, ale moji přátelé z průmyslovky i ostatní v KSČ vesměs byli, a nejen jako formální členové. Ve čtveřici, v níž jsem po večerech občas hrával mariáš, jsem zastupoval nestraníky, dva byli komunisté a jeden sociální demokrat. Komunisti a sociální demokrat byli shodou okolností jednatelé svých základních organizací, měli tedy razítko, které jednou v rozverně náladě tiskli na čelo tomu druhému. Beze zloby, z pouhého plezíru, k lidem z konkurenčních stran nebyla pocíťována nenávisť, leda v některých konkrétních případech jisté pohrdání.

Má osobní inklinace ke komunistům a jejich víře byla nepochybně motivována sympatiemi k Sovětskému svazu a Rudé armádě. Z četby – a nejen propagandisticky laděné – jsem věděl (jsme věděli), jak velké strádání podstoupili Sověti, aby uhájili svou zem a porazili Hitlera, což byl předpoklad i pro naši další existenci. Dnešní experti, zejména ruští, poukazují na obrovské ztráty na frontě a tvrdí, že často byly německé pozice zavaleny mrtvolami rudoarmějců. Sovětské velení, jemuž Stalin na konci třicátých let pustil žilou, se přinejmenším muselo dlouho učit, to ovšem nic nemění na obětavém strádání vojáků i civilů, na dlouhé blokádě tehdejšího Leningradu, na polohladových a promrzlých ženách, které musely zastat práci bojujících mužů. Jak tedy nepociťovat úctu a vděk?

Jen současníci, kteří tu dobu znají z druhé a třetí ruky, mohou dnes adorat Spojené státy jako hlavního vítěze války a našeho osvoboditele. Každý vojenský historik včetně západních ví, že páteř Hitlerovy armády zlomily boje u Stalingradu, u Kurska, v ukrajinských rovinách. Kéž by vyzvedání západních spojenců bylo jen trestem za křivé výpovědi ve čtyřech desetiletích, kdy za vítěze nad nacismem byla vydávána pouze sovětská vojska a připomínka Američanů osvobozujících Plzeň, Domažlice a jiná města byla posuzována bezmála jako protistátní čin. Zkreslený pohled současnosti vyplývá z kultivované neznalosti. Ani my jsme po válce ovšem nebyli lepší, měli jsme Američanům například za zlé, že se zastavili u Rokycan a nešli na pomoc bojující Praze. Teprve v šedesátých letech vešla ve známost informace, že proti americké snaze pokračovat na začátku května 1945 až ku Praze ostře protestoval Antonov, náčelník sovětského generálního štábu.

Iluze o sovětské skutečnosti živili komunističtí ideologové s aktivním přispěním ostatních stran Národní fronty. Informace o reálné podobě sovětského politického zřízení byly po čtyři desetiletí státním aparátem tvrdě potlačované. Cokoli jsme se postupně dovídali, získali jsme z různých, většinou zahraničních pramenů, všechno bylo třeba na ideologii státní mocí vyvzdorovat.

Na silvestra 1945, v předvečer volebního roku, jsme přijeli na vítězství KSČ, které jsem si přál neméně než organizovaní straníci. Proč?

Někdy v osmdesátých letech mi vyprávěla Jiřina Šiklová o každoročním setkávání přátel, kteří strávili řadu měsíců ve vyšetřovací vazbě StB. Debatovalo se tam také na téma „jak jste mohli?!“, tedy o záhadě, která nebyla (a patrně dosud není) pochopitelná nad jiné poctivému Janu Rumlovi. Tehdy jeden z té party, Milan Šimečka, odpověděl: „A ve které straně jsme měli být? Víš, jak vypadaly ty ostatní?“ Věta, která leccos vysvětluje. Ani já při zpětném pohledu nevím, která z tehdejších politických stran mohla být stejně přitažlivá jako komunisté. Ale nešlo o přidání se k nějaké politické straně, to mi bylo cizí. Můj postoj byl odpovědí na hesla s idejí komunismu organicky spojovaná, na rovnost v sociálním smyslu, ale nejen sociálním, ta myšlenka rovnosti ústrojně zahrnovala i rovnost lidí bez ohledu na jejich národnost či rasu. Trvalo léta než začaly šupiny této iluze opadávat a měnit se v deziluzi, která ovšem nepostihovala jedince, pro něž příslušnost k vládnoucí KSČ byla zcela prozaickou, konjunkturální záležitostí.

Co jsme věděli – já stejně jako Šimečka a statisíce dalších – o komunistickém hnutí, o tom, kterak se praktikuje v SSSR? Asi před patnácti lety mi jeden lidovecký poslanec v rozhovoru řekl, že komunismu nikdo nemusel a neměl věřit, vždyť přece už tu byla svědectví, práce Koestlerovy nebo Šaldova kritika moskevských procesů. Svata ty prostoto, říkám si, kolik lidí je znalo? (Jsem přesvědčen, že i zmíněný poslanec o nich ví jen z doslechu.) Ti, kdo se k nim kdy si dostali, měli po válce zcela upřímné zábrany, nechtěli kritizovat sovětskou praxi po milionech obětí, které tato země v letech války přinesla. Jednoznačně cynickou byla pro mne ovšem odpověď státní vdovy Gusty Fučíkové, již jsem se někdy v šestapadesátém roce ptal, jak vlastně dopadl někdejší vůdce maďarských komunistů Béla Kun. Oba jsme byli v jednom nakladatelství, a tak s jistým údivem nad mou neznalostí odpověděla: „No přece ho zabili.“ Mínila represe

při Stalinových čistkách, musela to vědět, její manžel doma určitě vyprávěl víc a něco jiného než co psal o „zemi, kde zítra znamená již včera“. Dodám jen, že v šestapadesátém roce mě to už nemohlo překvapit.

Je tedy odpovědí či dokonce ospravedlněním naše neznalost? I kdyby někdo mně a podobným sdělil ten nejvýmluvnější vzorek poznatků, k nimž jsme se pracně dokopali v dalších desetiletích, sotva bych mu věřil. Pokládal bych to za nepřátelskou propagandu, šířenou buď z nevědomosti, nebo jako úklad inscenovaný nepřáteli pokroku. (Stejně – namítám bez užitku – to udělat mohl. Snad by při veškerém odmítání začal červík pochybností pracovat o něco dříve.)

Zabývám se tu však teprve druhou polovinou čtyřicátých let. Politické strany oponující KSČ (byla to spíš konkurence než názorová opozice) nám, co jsme vyznávali komunistické pravověří, připadaly jako měšťácké. Mátožné, rozhodně méně sympatické než komunisté se svou dynamičností, obětavostí a nespornou upřímností většiny svých členů a příznivců. Čertovo kopyto obsažené v principu jejich víry a praxe jsme tehdy snad ani nemohli postřehnout, bylo těžké rozpoznat je, takže jsme se jako ti pověstní užiteční idioti brodili močálem dočasně tajených cílů.

Dovolím si takto mluvit nejen o sobě, ale o většině tehdejší populace, toužící po novém životě. Jen málo lidí se chtělo vracet k poměrům první republiky. Vzpomínka na příkrou sociální nerovnost, masovou nezaměstnanost stejně jako na skutečnost, že naši tehdejší spojenci v kritické době nechtěli stát na naší straně a volili cestu zhoubného usmiřování, ještě dlouho nevymizí z obecné paměti a v čase, jímž se teď zabývám, byla velmi živá a formující. Když Západ zradil, našim spojencem budiž Sovětský svaz, náš osvoboditel! To si po několika poválečných letech myslel i prezident Beneš, procitnuvší teprve, když už bylo pozdě.

Obecnou či dominující touhu po změně jako činitele formujícího dějiny nelze podceňovat. Zažili ji Češi po vzniku republiky

v roce 1918 a znovu v roce 1945, lze ostatně poukázat i na rok 1968 a na měsíce po listopadu 1989. Naději na udržitelnost dosažených změn a v řadě případů také na udržení majetků získaných ve vysídleném pohraničí mohla KSČ z valné části děkovat za vítězství ve volbách roku 1946. Jinou otázkou, o jejímž zodpovězení se můžeme jen dohadovat, bylo udržení, rozšíření nebo naopak ztráta této voličské podpory v dalších volbách roku 1948, volbách alespoň tak svobodných jako ty před dvěma léty. Volební karikatura uskutečněná tři měsíce po únorovém převratu odpověď nedává.

V Mikulášovicích jsme bydleli asi dva roky. Matka si svého starostování moc neužila, zanedlouho ji poslali do půlroční stranické školy v Doksech a pak nastoupila v Praze na sekretariát ústředního výboru KSČ do oddělení žen. Kariéru zde neudělala, pracovala tam v období, kdy ještě z takového postu výhody neplynuly. Ty přišly až někdy koncem roku 1948, když se ústředí KSČ stalo sídlem stranické moci nad mocí státní, tehdy však již matka z místa odešla. Přesněji řečeno, propustili ji z preventivních důvodů pro nedostatek spolehlivosti. Po válce se totiž podruhé provdala, za Djoka Simiče, srbského Bosánce, který v Praze vystudoval strojní inženýrství a s výjimkou několika válečných let, kdy byl vězněn v koncentračním táboře Dachau, už zde zůstal. Když se v roce 1948 ze Stalinova rozhodnutí stal z jugoslávského prezidenta soudruha Tita krvavý pes Tito, manželství s člověkem, který je jugoslávského původu, chápali soudruzi kádrováci jako bezpečnostní riziko. Matka toho příliš nelitovala, působila pak v různých institucích, naposledy v Čs. Červeném kříži.

Koncem roku 1947 jsem přesídlil za matkou do Prahy. Byl to konec klukovské volnosti, přírodu všude kolem jsem vyměnil za jistou svázanost vyplývající ze života ve městě. V obecném, spíš starším povědomí je zabydlena představa, že lidé po válce odjížděli do pohraničí, tam si nahrabali a pak se vraceli. Za nás mohu jen říci, že jsme si odtud nic neodvezli. Naopak jsme přišli o radotínský

byt a až po přibližně ročních, dost nákladných improvizacích získala matka garsonku ve Vladislavově ulici, kde jsme pak bydleli tři v jedné místnosti. Nakonec jsme po dvou dalších letech šťastně získali byt v novostavbě na okraji Krče, čtvrti, jíž jsem už zůstal věrný. Ten nový byt měl tři pokoje, pro čtyři (bydlela s námi babička) až luxusně velký, potom, když jsem se oženil a přibyly dvě dcery, nám už tak prostorný nepřipadal.

Zatím se ale píše listopad 1947, jsem v Praze v novém působišti, jehož jméno UP 12 dnes nikomu nic neříká. Byla to administrativní instituce, která měla obchodům i jiným žadatelům rozdělovat elektrotechnický materiál, nedostatkový jako téměř všechno v prvních poválečných letech. V tomto sortimentu jsem se vyznal, žádné větší zaškolování jsem nepotřeboval.

Už na počátku osmačtyřicátého roku situace houstla, aniž kdo tušil, že spěje k rychlému rozuzlení. Demise nekomunistických ministrů (nikoli ovšem Jana Masaryka a většiny sociálnědemokratických ministrů), generální stávka, která mi nijak neutkvěla v paměti, posléze 25. únor, kdy jsem byl s dalšími tisíci lidí na Václavském náměstí, čekajícím na příjezd Klementa Gottwalda z Hradu. Přijel, sdělil, co již bylo v současnosti mnohokrát opakováno, a my jásali. Konečně bude cesta k nové společnosti bez parazitů volná.

Po třiceti letech, kdy jsem zejména pro tehdejší studenty, pečlivě chráněné před skutečnou historií, psal o Únoru, vyslovil jsem názor, který – ač nemám ve zvyku citovat sám sebe – zopakuji: Kdyby tehdejší tisíce na Václavském náměstí věděly nebo alespoň tušily, co právě slavené vítězství ve skutečnosti přinese, místo potlesku by zvracely. Řadoví komunisté dozajista chtěli, aby se prosadily myšlenky, o jejichž správnosti byli přesvědčeni, a jistě si ani nelámali hlavu s nějakou tolerancí. Chtěli však tvrdou rukou potlačit stoupence jiných názorů? Chtěli každý jejich hlas umlčet vězením? Skutečný dosah Února, monopolu moci přizpůsobeného sovětským praktikám, si neuměli představit ani nekomunističtí politici. Proto

nejen z oportunistu, ale i v naději, že nebude tak zle, 230 poslanců (na sedmdesát jich akční výbor z Národního shromáždění vyloučil) bez jediné námitky schválilo komunistickou ústavu, již následně odmítl podepsat Edvard Beneš.

Nechci tu však líčit dějiny, pouze své počínání a smýšlení v one době. Mně se Únor líbil, skutečnost, že KSČ energickým tahem získala prostor k uskutečnění svého programu, byla mi sympatická. Kolik podobných nás tehdy bylo? Netroufám si to odhadnout (a nic jiného než odhad k dispozici není), domnívám se však, že tito sympatizanti nepředstavovali menšinu. Což o demokratičnosti systému, i kdybychom demokracii chápali jen jako vůli většiny, nic nevyprovádá.

Mluvím o časech velmi minulých, uvádím-li jako svou, až po letech pochopenou výhodu, že jsem byl velmi mladý. V leckterém prostředí dokonce nejmladší z přítomných. Mne nikdo nehonil do partaje, dívali se na mě jako na perspektivního mladíka. Tak jsem se vyhnul náhlé, zcela nepřiměřené a škodlivé kariéře, které následují po každém společenském převratu, a v tomto smyslu Únor převratem byl. O dva tři roky staršího by patrně získávali a získali pro rychlokvašenou funkci ve státní správě, armádě, policii nebo justici, čímž byl změněn celý další osud a často i charakter takto postižených. Stejně nebezpečí čekalo ze strany nově se košaticích policejních orgánů, budoucí Státní bezpečnosti, hledající spolupracovníky. Mám za to, že při mé tehdejší pitomosti bych sotva vítal, ale patrně ani neodmítl jejich požadavek na spolupráci ve jménu pokroku a ochrany vymožeností. I kdyby nakrásně zůstalo jen u formálního závazku – jak by ho dnes posuzovali bdělí zastánci lustrací, odpůrci všech, kdo se „pošpinili“? Zaplaťpánbůh za můj ročník narození, který mne v nejhorsí době zařadil mezi příliš mladé, nevhodné.

Instituce ÚP 12, v níž jsem pracoval, krátce po Únoru ztratila své oprávnění. Všechny velkoobchody byly jako zbytečný článek mezi výrobcí a maloobchodními prodejny zestátněny a vznikl

nový národní podnik jménem Elektra (pro jiný sortiment například Technomat nebo Mototechna), síť prodejen zásobovaných ze svého ústředí. Tedy odtud, kde jsem byl zaměstnán. Nevím už na základě jakých úvah mne po čase místo dosavadního zařazení poslali na jakési školení či kurz o fyziologii práce a výkonovém normování, po jehož absolvování jsem se stal vedoucím miniaturního oddělení práce a mezd. Ani jsem nerozděloval práci, ani nevytvářel výkonové normy, což by bylo v podobné instituci nevhodné a nepraktické, měl jsem za úkol metodicky dirigoval oddělení práce a mezd na úrovni krajských podnikových správ. Pokud to dnes někomu připadá absurdní, mohu ho ujistit, že nemám jiný názor.

Co mi utkvělo v paměti jako hlavní předmět mého zájmu, byla závodní organizace Československého svazu mládeže, již jsme založili a já se jí pak věnoval. Nebyl jsem jejím předsedou, vždycky mi víc vyhovovala pozice šedé eminence – na všem se podílet s nespornou, dovolím si říci obětavostí, formální vedení však přenechat jiným. Je to dobré, nebo špatné? Spíš to druhé, ale je tomu tak. Moc jsme neschůzovali, o čem také, chodili jsme na brigády, některé byly dost zajímavé, a založili jsme pěvecký soubor, asi desetičlenný, odpovídající rozsahu organizace. S tím jsme potom vystupovali na nejrůznějších místech, kam nás posílal okresní sekretariát svazu mládeže tak pilně, že nás časem odměnili nějakou cenou za naši kulturní aktivitu. Zpětně nahlíženo, měli jsme být spíš potrestáni za kompromitování pojmu kultura: deset neškolených zpěváků doprovázených kytarou, obtížně bych si vzpomněl, zda všechno bylo pouze jednohlasné, repertoár převážně z ruských a sovětských písní. Také jsme občas sborově recitovali – hodnocení viz uvedený zpěv. Přesto nám bylo dobře, klukům a děvčatům kolem dvaceti let. Pokud pamatuji, žádné partnerské vztahy zde nevznikly, ale byli jsme spolu rádi. Dovedu pochopit, že tuto dobu – šlo o neobyčejně všivá léta kolem roku 1950 – řada pamětníků dosud považuje za nejkrásnější, vždyť nám bylo kolem zmíněných dvaceti.

Je až neuvěřitelné, co všechno člověk v raném mládí stihne. Po práci jsem četl kromě beletrie také většinu základních děl marxismu-leninismu, a nejen četl, snad jsem o nich i přemýšlel, v každém případě je uložil do paměti. Asi jsem měl tenkrát dost dobrou paměť, mnohé mi v ní zůstávalo. Když jsme například recitovali objemný epos Majakovského, nejenže jsem jako jediný znal nazpaměť svůj part, ale i všechny ostatní, což budilo podiv a hovělo mé, doufám, že nikoli příliš zbytnělé sebelásce. Každý přečtený text, pokud mne zaujal, jsem dokázal reprodukovat. Znal jsem – bez slušné znalosti ruštiny – desítky ruských a sovětských písní z gramofonových desek (58 otáček), které jsem si kupoval v prodejně Na Příkopě, jakmile byly dovezeny.

Tak jsem získával pověst chytrého chlapce, již jsem si nezasluhoval, neboť jsem byl spíš nevzdělané poleno. Tehdy se však necenilo skutečné vzdělání, ale „znalosti politické“, poučky ze zbrojnice marxismu-leninismu. Poslali mne na jakési rezortní politické školení, byl jsem tam jedním z mála nestraníků, ale stal jsem se hvězdou, budiž mi odpuštěno. Zpětně se na ta léta a ještě i několik dalších nemohu dívat jinak než s pocitem hanby. Ó, kterak jsem byl blbý! Okolnost, že nás blbých bylo mnoho, mne s těmi léty nesmiřuje.

Jednou počátkem roku 1950 jsem přinesl domů noviny a četl tam zprávu či výzvu, že už druhým rokem bude zahájena výuka na Vysoké škole politických a hospodářských věd v Praze a že zájemci se mohou hlásit ke studiu. Rozhodl jsem se okamžitě. Ke studiu byla vyžadována maturita, kterou jsem neměl, proto jsem se zapsal do gymnázia v Krakovské ulici na večerní kurzy připravující maturanty a nakonec jsem je absolvoval s vyznamenáním, aniž bych měl o kvalitě tehdejších maturit iluze. Přijímací pohovor na VŠPHV jsem udělal a v říjnu 1950 jsem se stal jejím posluchačem.

Začal pro mne jiný život, v jiném prostředí a s jinými nároky. Z poměrně vysokého platu sedmi tisíc korun (tzv. staré měny, platné do roku 1953) jsem přešel na dva tisíce, což bylo nejvyšší možné stipendium, které dostávali studenti, co přicházeli ze zaměstnání. To mi však bylo zcela lhostejné, všichni žili skromně, o peníze nešlo.

Přednášky pro první ročník byly vypisovány do velké posluchárny někdejší Vysoké školy obchodní, byla to snad největší z pražských poslucháren, prostornější než velká aula Filozofické fakulty. Však jí také bylo zapotřebí. Tehdejší VŠPHV připravovala budoucí ekonomy, filozofy, historiky a úředníky státní správy, bylo nás dohromady několik stovek.

Seděli jsme, poslouchali a zapisovali, občas nějaká cvičení, jakési protosemináře v malých studijních kroužcích. Každý den ve velké posluchárně začínal aktualitou, v podstatě přehledem tisku, desetiminutovkou, kterou podle pořadí zajišťovali sami posluchači.

Hodnotit zpětně přednášky nemohu. Některé nás zajímaly víc, například proslovy Milana Machovce nebo Ivana Svitáka, kteří ovšem zaujímali stanoviska odlišná od těch, pro něž se o patnáct let později stanou známými a široce oblíbenými. Jiné byly k smrti nudné, takže můj poznámkový sešit se občas po několika čitelných řádcích měnil v jakousi nápodobu seismografu s klesající křivkou, ohlašující usínání. Po pravdě řečeno, býval jsem chronicky nevy spalý, tehdejší důvody bych obtížně určoval, asi mi bylo líto času na spaní, později proto, že klidný čas pro vlastní práci mi nastával až poté, co ostatní, především děti, usnuli.

Škola, o níž se zmiňuji, měla nejen vyučovat, ale i vychovávat, a to podle představ tehdejší doby. Po ukončení každého semestru se studijní skupiny sešly, každý na nich vystoupil s vlastní sebekritikou, po níž následovala kritika od ostatních, posléze zaznamenaná a uložena jako semestrální hodnocení. Nevím proč, ale

v každém z mých hodnocení se na jednom z předních míst objevovalo slovo „skromný“, asi to jednou někdo řekl a pak se to opakovalo, co nového také vymýšlet.

První semestrální zkouška, kterou jsem skládal, byla z dějin SSSR a dostal jsem za ni trojku, nejnižší z možných stupňů. Examinátor se otázkou strefil právě do úseku, kdy jsem asi usnul a podle toho i odpovídal. Naštěstí šlo o výjimku a po čase jsem získal pověst pilného studenta. Pověst, která mohla lichotit, ale byla nebezpečná. Ocitl jsem se například na seznamu posluchačů doporučených – jaká čest! – ke studiu v SSSR, absolvoval různé zdravotní prohlídky a vyčkával. Naštěstí jsem uvedl jako předmět zájmu a tedy obor, který chci studovat, filozofii, k níž jsem ani neměl blízký vztah, a protože se o ni zajímalo víc a jistě vhodnějších studentů, dobře to dopadlo. S přibývajícím rozumem jsem tomu nestačil být sdostatek vděčný, třebaže z řady kolegů, kteří studium na některé ze sovětských vysokých škol absolvovali, vyrostli slušní, přemýšliví lidé, v letech normalizace užiteční doma nebo v exilu.

Čemu jsem se ovšem nevyhнул, bylo členství ve fakultním výboru ČSM. Proč jsem nabídku, která navíc přišla někdy mimo výroční schůzi, na níž se takové orgány volily, neodmítl? Je vám dvaadvacet, vybrali vás ze stovek možných, dozajista to lichotí. Navíc nemám zrovna náaturu, která nevyhoví, když jsem o něco požádán, tak kývnu. No to jsem si dal! Každý týden navečer přes celou Prahu na úpatí Žižkova, schůzovalo se v budově dnešní Vysoké školy ekonomické. Tam to ještě šlo, ale nazpět noční tramvají bývala cesta složitá. Schůzovali jsme totiž do půlnoci nebo také dlouho přes půlnoc, místní školník, který na nás musel čekat (rázovitý chlapík, jeden z účastníků vzpoury námořníků v Boce Kotorské), bědoval, že nic podobného ještě nezažil. Nejhorší ze všeho však byla strašná nuda těch schůzí, detailní probírání pitomostí, příklad byrokracie, již si lidé ve funkcích dokáží ztrpčovat vlastní život. Měl jsem funkci hospodáře, odpovídal jsem za vybírání příspěvků ČSM. To nebylo obtížné, i když jsem bydlel v Krči a ostatní, většinou mimopražští,

v koleji Jednota, sídlící v Opletalově ulici. Měl jsem všechno v pořádku, ovšem na těch úmorných schůzích, které ostatní akceptovali, jsem trpěl. Asi nejhorší vzpomínka na minulost funkcionáře.

Ve Svazu mládeže jsem dělal rád, tohle však mělo půvab podatelny katastrálního úřadu. Neení divu, že jsem byl školské organizaci nevěrný a začal jsem navštěvovat skupinu ČSM v místě bydliště. To bylo něco docela jiného, i smysl to mělo, věřili jsme, ale i viděli, že když dokážeme zaujmout místní mládež, nebude se vyžívat v (dosud existujícím) hostinci U Čejpů. Čím víc jsem se věnoval místní organizaci, tím víc jsem odbýval tu školní, což mi vytýkali, místní organizace totiž nebyly příliš vítány. Těžko se z okresů kontrolovaly, veškerá činnost proto měla být podle směrnic shora vykonávána v závodech, potažmo ve školách.

V té době, aby nebyl nástrahám konec, mně bylo nabídnuto členství ve straně. Z KSČ se po konjunkturálním pounorovém náboru (tzv. Gottwaldova výzva) v různých prověrkách pouze vylučovalo, nabídka členství byla zcela mimořádná, však jsme také byli v ročníku pouze dva vyvolení. Po Únoru, kdy se do houfu KSČ hlásily statisíce náhle procitnuvších lidí, jsem z jakési pýchy členství odmítal, ale věděl jsem a těšil jsem se, že k tomu někdy dojde, a když přišli s nabídkou, byl jsem poctěn. Jedinou starost jsem měl, zda si to zasloužím, a snahu, abych soudruhy nezklamal. Přijetí nebylo lehké, od fakultního výboru jsem dostal (zcela právem) dosti zdrcující posudek, ale ti, co mě znali blíž, trvali na svém a přijetí prosadili. Tak jsem se ve svých dvaadvaceti stal členem, respektive na povinný rok kandidátem KSČ. Vydržel jsem v ní šestnáct let, tehdejší představa, že to bude nadosmrtní, byla naštěstí lichá. I tak jsem tam strávil pětinu svého dosavadního života.

Všechno, o čem se zmiňuji, dělo se na pozadí počátku padesátých let, který je dnes právem považován za nejtemnější období upevnování komunistické diktatury. Jaký vztah k tomu měla ta údajně rudá mládež, vychovávaná, aby v budoucnu převzala otěže starších

soudruhů? Nechci omlouvat a přikrašlovat náš, tím méně pak svůj podíl na tehdejších skutečnostech, jisté ovšem je, že škola byla jakýmsi závětrím, jehož se události padesátých let přímo nedotýkaly. Zdráhám se říci, že jsme o nich nic nevěděli, tak jako nemám rád podobná tvrzení většiny Němců po porážce Hitlera. Oni skutečně nevěděli, do značné míry i proto, že se raději neptali, kam odvázejí jejich židovské sousedy a jaký další osud je čeká. Podobně to bylo s námi. Z našeho prostředí nikdo nemizel, leccos se však každý alespoň v náznacích dověděl, ale na podrobnosti se neptal. Můj tehdejší kamarád, múzicky talentovaný Zdeněk Nerušil, bydlel v rodině svého pražského švagra, který byl zatčen a uvězněn s označením trockisty („rehabilitace“ se nedočkal, ve vězení zemřel). Zdeněk se mi svěřil, že nemůže švagra pokládat za nějakého nepřítele, protože jinak už by ničemu nerozuměl. Vyslechl jsem jeho názor, dodnes mi utkvěl v paměti, ale na podrobnosti motivující jeho pochyby jsem se neptal.

V podstatě jsme byli tupým stádem, pohybujícím se, jak kázal pastýř, jemuž jsme důvěřovali. Pamatuji se, že jsem spolu s ostatními zvedl ruku pro rezoluci požadující exemplární potrestání „protistranického spikleneckého centra“ v čele s Rudolfem Slánským bez jakýchkoli pochybností, vždyť nás o tom přesvědčovali soudruzi nejvyšší. Prostě pitomé stádo, a určitě mne neomlouvá skutečnost, že podobné postoje si zopakovala řada spoluobčanů po letech, kdy už bylo prakticky každému i jim samým zřejmé, že jde o pouhé darebáctví. Když jsem v šedesátých letech četl vyjádření jedné z nejvýraznějších kreatur oné doby (nikoli ovšem jejího strůjce, ale předního pomocníka), prokurátora Urválka, jak hájí své tehdejší počínání argumentem, že si to vyžadovaly tisíce rezolucí zdola, zvedal se mi žaludek. Stojí však za to zamýšlet se nad podobným schématem – vyvolat a živit určitou psychózu a pak se na ni vymlouvat. Je taková praxe zcela nenávratná?

Ve škole došlo v té době k několika změnám, jedné zcela periferní, přesto symptomatické, a dalším, pro nás významným.

Zčista jasna nám posluchačům přikázali, abychom nadále svým učitelům vykali a oslovovali je příslušnými tituly. Prý se o to zasloužil ekonom Felix Oliva, starší důstojný pán, jehož nějak vytočili studenti nedostatkem úcty a odstupu. Řekl bych, že to byla změna užitečná a správná.

Druhým, podstatným a pozitivním zásahem bylo zrušení naší Vysoké školy politických a hospodářských věd a převedení studentů do tradičních fakult, odpovídajících jejich zaměření. Budoucí ekonomové byli soustředěni do nové Vysoké školy ekonomické, filozofové a historici přešli na Filozofickou fakultu UK a budoucí úředníci na Právnickou fakultu UK. Pokud jsem to stačil sledovat, většina těchto právníků končila na ministerstvu vnitra včetně jeho nejvýraznější složky, Státní bezpečnosti.

Třetí, neočekávanou, ale pro nás velmi významnou změnou bylo zřízení vojenských kateder při všech vysokých školách. Tyto katedry, spravované samozřejmě vojáky, měly studenty (ale přihlásilo se i mnoho nejuvědomělejších studentek) připravit tak, aby po absolvování nemuseli na dva roky na vojnu. Takže z rozvrhu, který byl šestidenní (volné soboty byly všeobecně zavedeny až koncem šedesátých let), byl jeden den věnován vojenské přípravě, při níž posluchači, navlečení do jakýchsi vojenských, tedy khaki montérek, běhali po motolských stráních, kde se učili válčit. Z prázdnin byl ukrojen měsíc vojenského soustředění, jednou jsem ho absolvoval v Prešově, podruhé v Českém Krumlově, tehdy za vytrvalého deště, který málem smetl dokončovanou slapskou přehradu.

Naše fakulta byla vybrána jako líheň budoucích vojenských parashutistů, asi proto, že se zde předpokládala největší politická vyspělost, podle příslušného generálského mozku důležitější než sám padák. Přítrž tomu udělal letecký zdravotní ústav, kde nás všechny důkladně prohlíželi a většinou uznali nevhodnými pro malou schopnost nočního vidění. Tak jsme přešli do řad pěchoty, ovšem parašutistická příprava většině z nás zůstala, hlásili jsme se do ní dobrovolně. Opět se po mnoha letech nestačím divit své tehdejší

výdrži, jezdit dvakrát týdně přes celou Prahu na letiště, cvičit pády, kotouly a leccos dalšího, co k tehdejším kulatým padákům o ploše šedesáti čtverečních metrů patřilo. Když jsme se posléze dostali do letadla a mohli skákat, bylo to perně zaplacené vstupné.

Nakonec jsem každé dva roky, tedy už v zaměstnání, chodil na pětítýdenní vojenské cvičení, tou školní vojenskou novotou jsem přesto ušetřil nejméně rok ze všeobecné prezenční služby. Příčiny, proč nám tento dar byl shůry věnován, nebyly samozřejmě humánní, ale pragmatické, celkem snadno vypočitatelné.

Vysokoškolských prázdnin, teoreticky tříměsíčních, ve skutečnosti měsíčních, jsem bohatě využíval. Především jsem poznal Slovensko, které jsem předtím navštívil nedlouho po válce a leccemu se podívoval. Tehdy mne, vyhladovělého z válečných let, samozřejmě okouzliho bezpřídělové hospodářství, které si člověk už téměř nedovedl představit. Poznával jsem však i skutečnou bídu, zejména na Kysuci. Pamatuji na malé děcko v hejkadle, tj. v sešitém pruhu látky zavěšeném na bidle pod stropem. Právě stonalo, tak pro ně přinesli lék, lahvičku s nápisem Salve, evidentně zředěný líh s mentolem, a naříkali, co to stálo peněz. Tam jsem poprvé pochopil prastarou a dodnes plně platnou ekonomickou poučku, že nejvíc se dá zbohatnout na chudých lidech. V pozdějších, studijních letech jsem jel s kamarády na východní Slovensko, které jsme prochodili, poznali Tatry i kraj kolem Prešova v neposkvřené přírodní podobě, která s postupující turistikou navždy zanikla. Vracel jsem se tam častěji, s kamarády i s vlastními dětmi, a nikdy jsem nezažil ani náznak averze k Čechům

Změn k lepšímu, které nastaly za mých studentských let, bylo víc, a to velmi podstatných, třebaže se zprvu jako pozitiva nejevily. V březnu 1953 zemřel náhle Josef Stalin a týden po něm i Klement Gottwald. Nechci se prezentovat jako cynik, o pozitivním, téměř dějinném významu některých úmrtí jsem však přesvědčen. Nakonec se projevil například ve Španělsku po úmrtí diktátora

Franca, a v době, kdy toto píšu, ze stejného důvodu se upínají zraky naděje ke Kubě.

Nemohu říci, že nás jedno i druhé úmrtí nějak zdrtilo, spíš byla kolem patrná určitá nejistota, jak bude vypadat budoucnost bez těchto vůdců. Památka velikého Stalina byla po další dva roky oficiálně uctívána, v letenské stráni nad Vltavou stačila vyrůst monumentální socha velkého koryfeje s řadou menších postav, symbolizujících vděčný československý lid. Také jsem se na ní podílel. Jednoho dne kdosi zorganizoval brigádu, přišli jsme pod pomník pomoci při jeho budování a stavbyvedoucí se zeptal, kdo z nás netrpí závratí. Přihlásil jsem se v očekávání nějakého povyražení a bylo mi uloženo vylézt po lešení a po žebřících až na samu generalissimovu čepici, kde byla rákosová bouda a v ní vyspával opici jeden ze stálých zaměstnanců. Mým úkolem bylo nepouštět ho dolů, neboť by se mohl přizabít. Úkol jsem splnil jaksi polovičatě: za pět hodin, které jsem u boudy proseděl než nám skončila brigáda, se ochmelka neprobudil. Protože za pár let začali už hotový pomník rozebírat, má účast na jeho vybudování nebyla zhmotněna.

Výuka na Filozofické fakultě, kde jsem si zvolil jednooborovou historii, měla řadu záporných stránek své doby, přesto se lišila od způsobu, jímž jsme byli vedeni na dřívější škole. Profesori byli vzdělanější, i když se také mezi nimi našli političtí kariéristé, celková atmosféra byla věcnější a uvolněnější. V roce 1954, který měl být pro nás poslední, došlo ke všeobecnému prodloužení vysokoškolského studia o další rok, v našem případě tedy na pět let. Každá vysoká škola si dovede s takovou změnou poradit, sestaví se nový rozvrh, a kdo z pedagogů zatím zůstal stranou, musí přednášet a následně i zkoušet. V našem případě bylo cestou kompromisu rozhodnuto, že bude přidán pouze jeden semestr, nikoli tedy dohromady pět, ale čtyři a půl roku studia. Navíc nám byl tento půlrok přidán k sepsání diplomové práce a přípravě na závěrečné státnice.

Dostatek času na diplomovou práci jsem uvítal a využil jsem ho. Ostatně si myslím, že dny, které jsme prožili v archivech a knihov-

nách, byly pro budoucí historiky cennější než čas vysezený v poslu-
cháárnách. Bydlel jsem tehdy na tzv. Budějovickém náměstí, asi dvě
stě metrů od pražské továrny na motocykly Jawa, v čase prázdnin
jsem tam působil na brigádě, navíc jsem byl v tomto prostředí
citově angažovaný, zkrátka jsem si zvolil za téma své diplomky
historii Janečkovy zbrojovky, což byl původní název podniku Jawa.

Ve své povídkovosti si nemohu odpustit odbočku týkající se mé
brigádnické činnosti v Jawě v létě 1954. Běžná práce ve strojřen-
ském podniku se sériovou výrobou už tehdy byla dost jednoduchá,
ukázali vám, jak se požadovaná součástka – tedy jedna operace na
ní – dělá, a základní nastavení stroje bylo úkolem seřizovače. Z to-
ho, co jsem za měsíční brigády dělal, mi nejvíce utkvělo v paměti
vrtání čtyř děr do hlavy válců tehdy standardně vyráběné Jawy 250.
Brigádník není samozřejmě stálý zaměstnanec, spíš děvečka pro
všechno, dnes tady, zítra zase tam, podle toho, kdo měl zrovna
dovolenou a v celkovém rozvrhu chyběl. Také se rozumělo jaksí
samo sebou, že budeme dělat na nočních směnách, které byly nej-
méně oblíbené. Na zmíněných hlavách válců jsem se tedy střídal
s panem Koubkem, historikům lehké atletiky známým jako „Kou-
bek, co běhala“. Věřte nevěřte, neměl jsem v úmyslu překračovat
normy a kazit je stálým zaměstnancům, ani mě nehnala touha po
větším výdělku, spíš to byla obrana proti monotónnosti sériové vý-
roby – usadit odlitek, vertikální vrtačkou se čtyřmi vřeteny poří-
dit požadované otvory, odfouknout stlačeným vzduchem kovové
třísky, vyjmout opracovaný odlitek – a znovu a znovu. Tak jsem si
tuto brigádnickou otročinu, která je jinak skoro celoživotním údě-
lem dělníka u pásu, zpestřil soutěží se sebou samým. Nasadil jsem
ostré pracovní tempo a držel jsem je po celou směnu. Určitě jsem
udělal mnohem víc, než bylo obvyklé.

Na druhý den mne čekala ostrá výtka, protože kovové třísky
z vrtání, tedy špony kovu smíšené s chladicí emulzí, jsem důsled-
ně odfukoval jedním směrem, ve kterém měl pan Koubek uložené
pracovní boty, ráno zmáčené a plné elektronových třísek. Druhá

kritika nebyla verbální, ale poznal jsem ji, jakmile jsem začal pracovat. Vrtačka byla líná. Bádal jsem nad závislostí otáček a výkonu stroje podle tabulky, která tam byla přinýtovaná, ale bál jsem se nastavení měnit. Požádal jsem tedy seřizovače, který přišel, pokýval hlavou a mé tvrzení, že ještě včera pracovala vrtačka rychleji, odbyl něčím jako vysvětlením, že i stroje mají své dobré a horší dny. Uvádím proto, abych ukázal, že blb, který si připadá kdovíjak chytrý a pilný, může bez zlé vůle, ale pro svou omezenost natropit škodu, protože se pohybuje a myslí mimo rámec všedního života. Když se takovému snaživci umožní, aby své reformy uskutečňoval, je to bezmála na zabití.

Já své stachanovské pojetí nemohl uplatňovat na druhých a jistě jsem to ani neměl v úmyslu, takže se vraťme k Janečkárně jako předmětu diplomové práce, jíž jsem končil své studium historie. Hlavním úsekem této práce byla zajímavá i dramatická stávka tamějších dělníků v roce 1935, podstatnější a přínosnější je ovšem celá historie této továrny, která patřila k moderním podnikům, vyrůstajícím ve druhé polovině první republiky. Psát to o pár let později, určitě bych změnil proporce a hlavní část bych věnoval vývoji továrny ve třicátých letech: od dílny, která s nevelkým úspěchem upravovala pro čs. armádu staré rakouské kulometry Schwarzlose, přes výrobu motocyklů na základě německých modelů (odtud tradiční zkratka Jawa, tj. Janeček-Wanderer) až po samostatný vývoj a výrobu zajímavých českých motocyklů, v šedesátých letech v podstatně zrušenou. Přesto se práce líbila a z rozhodnutí fakulty byla doporučena k veřejné publikaci. Vyšla v nakladatelství Práce, jeden výtisk mám dosud v knihovně, ale po celá další desetiletí jsem ho neotevřel.

Půl roku přidaného na přípravu k závěrečným státním zkouškám se pro mne naopak ukázalo jako dar danajský. Obecná historie, předmět mého studia, zahrnuje všechno, od časů, kdy se v různých částech světa objevily první písemné památky, až prakticky po současnost, tedy nesmírný, nevládnutelný objem poznatků.

Z hlouposti, již si rád vysvětluji svým zeleným mládím, jsem tuto výzvu přijal s jediným výsledkem: před termínem státnice jsem nenáviděl všechno, co souviselo s dějinami. Při státní zkoušce jsem na otázku paní profesorky Paulové, co znám od Viktora Huga, odpovídal, že nic, a vysloužil si její pohrdavý soud: „Historik.“ Přitom první knížka, kterou jsem si koupil za vlastní peníze, byli Hugovi Dělníci moře, z hlediska autora dílo okrajové, pro mne však mimořádně zajímavé. Po poradě mi komise udělila k mému překvapení dvojku, za niž se mi při promoci omlouval děkan. Já sám bych se byl nechal propadnout.

Tenkrát si absolvent nesháněl místo, ale musel nastoupit, kam dostal takzvanou umístěnku. Mne dirigovali do Státního nakladatelství politické literatury, někdejšího nakladatelství Svoboda, k jehož označení se po čase opět vrátilo. Prožil jsem tam pět let, a snažím se spravedlivě vzpomínat, čemu jsem se v těch pěti letech naučil, klady a ztráty této své životní etapy.

I když mohu být podezírán ze staromilství, jsem přesvědčen, že tehdejší nakladatelská péče o knihu před jejím vydáním byla oproti dnešku nesrovnatelně pečlivější. Nejenže se rukopisy recenzovaly a pak pozorně redigovaly, ale cílem byla formálně dokonalá kniha. Zdůrazňuji, že formálně. V polovině padesátých let se hledělo především na ideologickou konformitu, takže namnoze vycházely knihy, které by současník ani nevzal do ruky. Zato se nic neodbývalo. První rukopis, na kterém jsem pracoval, byly dějiny starého Egypta, myslím, že šlo o překlad z ruštiny revidovaný jedním z našich tehdejších egyptologů. Nejdříve bylo třeba zjistit, zda překladatel z nepozornosti něco nevynechal. To se provádělo takzvaným sčítáním, jeden redaktor sledoval text v ruštině a druhý souběžně v češtině, po chvíli se vystřídali a interpunkci odklepávali tužkou o stůl. No zábava! Pak se rukopis redigoval, nechal přepsat na stroji a znovu kontrolně četl. Když se po několika měsících vysázený vrátil v podobě sloupcových obtahů k první korektuře, opět se četlo, item ve fázi zlomených stránek a posléze už jako hotová knížka.

Když se v ní našla chyba, zpravidla tisková, vyrobil se a vkládal do všech výtisků takzvaný opravný lístek a pak šla do prodeje.

Kladnou stránkou těchto v podstatě galejí byla pozornost věnovaná češtině. Potrpěla si na ni šéfredaktorka Jarmila Prokopová, ne zcela konvenční paní, sama občasná překladatelka dbající na češtinu i tím, že každoročně zvala do nakladatelství některého ze známých češtinářů, aby nás zušlechtoval. Zvláště horovala proti tzv. větným vazbám, jimiž byly noviny a celý funkcionářský jazyk zaplaveny: místo aby se sklízelo, prováděla se sklizeň, nevybíralo se, ale uskutečňoval se výběr atd. Její ironicky modifikovaný název jedné z Malostranských povídek – „Nakouření si pěnovky panem Vorlem“ – mi trvale utkvěl v paměti. Snad pro tu imputovanou, ale ochotně přijatou averzi k větným vazbám se mi o dvacet let později velmi zalíbil vývěsní štít v Berouně, který jsem alespoň jednou týdně, na cestě z Plzně, míjel v autobusu. Stálo na něm prosté „Brousím pily“. Takto osobně, žádné „broušení“, ale hrdé a svobodné „já brousím“.

Práce v nakladatelství mi časem umožňovala nahlédnout do způsobů, jimiž KSČ uplatňovala svou, tehdy ještě nekodifikovanou, ale o to pečlivěji střeženou vedoucí úlohu. Sekretariátům KSČ bylo podřízeno všechno, školy, okresní komunální podniky, o ostatním, co nad tyto lokální instituce vyčnívalo, ani nemluvě. Naše nakladatelství s působností v českých zemích, navíc vydávající převážně politickou literaturu – a jako politické bylo chápáno vše – řídilo příslušné vydavatelské oddělení ÚV KSČ. Schvalovalo ediční plány, v řadě případů posuzovalo a případně zamítalo, tj. určovalo k likvidaci hotové knížky, dávalo závazné směrnice, samozřejmě nikoli písemně, ale ústně či telefonicky.

Příklady, respektive historek zažitých s tehdejšími papaláši bylo dost a dost. Svědčily o mizerné povaze, vyhlávající se z každé odpovědnosti za vlastní (opakuji, že samozřejmě ústní) rozhodnutí, pokud se znelíbilo činitelům ještě vyšším. Vzpomínám si, jak nám nabídl své novinářské vzpomínky František Richter, před válkou

levicový novinář, který se nějak neshodl s KSČ, byl vyloučen a přešel snad do sociálnědemokratického tisku. Ten rukopis byl určitě zajímavější než většina tehdejší produkce, ale byla tu ona okolnost někdejšího vyloučení, pro niž nakladatelství potřebovalo souhlas nahoře. Stalo se, že autor se přišel pozeptat do nakladatelství právě v době, kdy zasedala externí ediční rada, jejímž členem byl i Vojtěch Dolejší, jedna z vedoucích figur novinářství stalinského pojetí. Vyšel ze zasedání, s rozpřaženou náručí a se slovy „vítej, Fráňo!“ objal autora a ujistil ho, že po některých drobných úpravách jeho práce vyjde. Když blažený Richter odešel, oslovil Dolejší vedoucího redaktora: „Za žádnou cenu to nesmíte vydat!“ Příkladem falše, do jisté míry daných i vědomím, že dotyčný je v právu, našli bychom my pamětníci řadu.

Jindy nad zbabělostí hlavounů převládal pocit osobní moci. Koncem padesátých let vydal svou útlou práci o národnostní otázce v Československu Miloš Hájek, jeden z pozdějších mluvčích Charty 77. Tehdejší podšéf stranické ideologie, nechvalně známý a dnes zapomenutý Pavel Auersperg, našel v už hotové knížce před schválením její distribuce vážný politický prohřešek. S odvoláním na Gottwaldovo stanovisko, zahrnuté v jeho sebraných a posmrtně vydaných spisech, Miloš Hájek po pravdě uváděl, že idea poválečného odsunu Němců vznikla v nekomunistickém prostředí. Jenže od těch časů KSČ přešla na důsledně nacionalistickou notu a zásluhy o všechno, co souviselo s vyhnáním Němců z republiky, připisovala sama sobě. Takže Hájek si podle Auersperga podobné tvrzení nesměl dovolit.

Nevím už, zda vytištěná Hájkova knížka šla do stoupy, nebo byla podrobena tehdy obvyklé transplantaci – vytržení „závadných“ stránek a nahrazení ideově čistými, jak jsem to zažil při své poslední zkušenosti v tomto nakladatelství, s prvním asijským cestopisem Hanzelky a Zikmunda. Ti cestou na východ přes Balkán projížděli také Albánie a stěžovali si na záplavy much, které jim ztrpčovaly život. „Kéž by si Albánci vzali příklad z Číňanů, kde je

povinností každého občana zabít denně pět much,“ stálo v jejich knížce, a protože si tehdy Albánci brali k nelibosti Moskvy až velký příklad z Číňanů, musela stránka s tímto ideově závadným výrokiem ze všech výtisků (bylo jich snad dvacet tisíc) zmizet a být nahrazena jinou, opravenou. Pracovníci nakladatelství pak trávili své večery v tiskárenské expedici, kde trhali a vlepovali.

Má zkušenost s Pavlem Auerspergem nebyla první. Vojenského cvičení v Prešově se tehdejší fakultní asistent Auersperg zúčastnil spolu s námi posluchači, ale po čase onemocněl s příznaky, které napovídaly podráždění slepého střeva. Protože jsem tam na vojně chytil nějakou letní angínu se čtyřicetistupňovými horečkami, sešli jsme se s Auerspergem na jednom pokoji tamějšího vojenského špitálu. Jednou v poledne nám služba přinesla řízky (na stravě se za ministra Čepičky nešetřilo), kterých bylo víc než marodů. Auersperg, ještě ráno při vizitě bledující, se obětavě nabídl, že přebytek sní, což také udělal, ostatně za dva dny, kdy se rozhodovalo o jeho operaci, prohlásil, že potíže už odezněly a cítí se být zdravý. Takže dotyčný jako vyžírka nebyl pro mne objevem a patřilo jen k řádu věcí, že se po srpnu 1968 vyznamenal jako vedoucí kolaborantské rozhlasové stanice Vltava, která vysílala odněkud z NDR, a Sověti ho za jeho statečnost, podobně jako své další spřísežence, odměnili Leninovým řádem.

Dovolím si teď tvrdit, co nepovažuji za pouhý osobní názor, ale za skutečnost obecně platnou: Teprve poté, co jsme odešli ze školy, kde nebylo dost příležitostí a ostatně ani prostředí k porovnávání ideálů s jejich uskutečňováním, začaly se nám otevírat oči. V mém případě snad víc než na přírodním jiném pracovišti, kde člověk neměl možnost vidět a posuzovat postoje vyšších funkcionářů, těch co se celkem oprávněně považovali za stranu, za nositele její politiky a vůle. Postupně získávané a vzájemně se potvrzující poznatky vedly k pochybnostem, které se časem změnily v jednoznačnou heresi. Záleželo samozřejmě na tom, zda jste to, co zde nazývám ideály, považovali za pevnou součást své základní výbavy,

nebo zda jste zřejmý rozpor mezi hlásaným a uplatňovaným pokládali za součást světa, v němž je vám přebývat a jemuž se musíte přizpůsobit. Vulgárněji řečeno, zda jste chtěli pod křídly a v řadách komunistické strany vytvářet svůj soukromý osud a kariéru, nebo zda vám byly některé praktiky cizí a posléze nepříjemné. Myslím, že jsem měl osobně to štěstí, že v mém okolí převažovali lidé, kteří časem takzvaně špatně dopadli, nad permanentně věrnými a poslušnými. U těch druhých to většinou byla, ale také nemusela být otázka charakteru. Někdy šlo o zbytnělou úctu k autoritám nebo o výslednicí rodinné zkušenosti, velící nevsímat si morálky těch, kdo jsou nahoře.

Léta strávená v nakladatelství mi pomohla zbavit se také iluzí, že poměry v Sovětském svazu jsou možná lepší, třeba srdečnější než u nás. Řada poznatků a překvapení mne takových iluzí zbavila. V nakladatelství byla například od jisté doby redakce politických plakátů, v níž se uskutečňovaly nápady lidí z ústředního sekretariátu přispět v tom či onom stranickém propagandistům ještě agitací názornou. Stěny jedné z velkých vedlejších místností nakladatelství se postupně zaplnily vzorky této produkce. Jednou tam odvedli nějakého bafuňáře z obdobného moskevského nakladatelství, vstoupil, rozhlédl se a neomylně si vybral plakát Svolinského, stylizovanou hlavu ženy, žádný zázrak, ale jediné dílo, které stálo za pohled. Přistoupil k němu, ukázal prstem a vyslovil kategorický odsudek: „Mazňa“.

Oni se ti sovětští funkcionáři nijak neostýchali vystupovat u nás jako povolání soudci nad našimi ideovými prohřešky. Někdy koncem padesátých let jsem redigoval překlad jakéhosi Rusa jménem Prasolov, práci o československých dějinách třicátých let. Přínos textu byl prakticky nulový, zato v něm byla řada bludů a omylů. V dobré vůli jsem poslal autorovi dopis, ve kterém jsem ho taktně upozornil na nejvýraznější z omylů, a dostal jsem po čase jeho odpověď, že s tím můžu dělat, co uvážím za vhodné. Dávno bych na

toho nezajímavého autora zapomněl, kdyby se za pár let neobjevil jako rada sovětského velvyslanectví v Praze. Ta studie o československých dějinách byla vlastně průpravou pro jeho příští práci diplomata, tak jako byla obdobnou průpravou studie jistého Udalcova o českém podílu na událostech roku 1848. Ti dva, Udalcov s Prasolovem, se v šedesátých letech stali známou dvojicí, která obcházela zejména naše kulturní a vědecké instituce a upozorňovala je na ideologické chyby, kterých se dopouštějí. Naštěstí už je málokdo bral vážně.

Podobné osobní poznatky byly nespornou, ale jen dílčí složkou toho, co nazývám otevírání očí, prozíraním. Větší a už zcela nepochybnitelný význam měly události širší. V nakladatelství jsem působil ve druhé polovině padesátých let, kdy se politické poměry zvolna měnily. Ve skutečnosti došlo teprve k počátku změn, které systému posléze zlomily vaz. Zahájilo je po úmrtí Stalina (v české situaci provázeném ještě premií Gottwaldova úmrtí) odsouzení Beriji jako hlavního Stalínova kata, nebezpečného i všem Stalínovým pohrobkům, a tento počátek, z něhož nebylo návratu, pokračoval dvacátým sjezdem sovětské komunistické strany v lednu 1956 a následným zveřejněním některých údajů o Stalínových nesčetných zločinech. Říkalo se tomu oficiálně „odhalení a překonání kultu osobnosti“, následkem ovšem byla hromadná deziluze, postihující sovětské sympatizanty na všech kontinentech. Přestože se druhá, poststalinská garnitura dušovala svou upřímností a oddaností ušlechtilým zásadám velkého Lenina, dřívější slepá víra teď byla – jak jsme v prostředí neortodoxních souhlasně konstatovali – vyhrazena buď hloupým, nebo bezcharakterním. Jedněch i druhých bylo stále dost, hlavně na řídicích pozicích. Na konci padesátých let tak začalo vznikat prostředí, v němž si nekonvenční názory navzájem sdělovali pouze lidé, kteří znali smýšlení toho druhého. Tato změna, počátek ještě snad ani netušeného rozkladu, neunikla samozřejmě vedoucím funkcionářům, trestajícím projevy revizionismu.

Šestapadesátý rok byl bohatý nejen na převratné události v Československu, které bylo ze střeoevropských „lidových demokracií“ prakticky nejposlušnější, ale došlo i k událostem v Maďarsku a k polskému podzimu, spojenému s nástupem do té doby vězněného Gomulky. Ten se posléze dohodl s Chruščovem, několik jeho referátů z té doby nás ovšem velmi zaujalo, protože kritizovaly polské poměry v podstatě stejně, jak si zasloužily kritiku poměry u nás. Zprávy o polském vývoji včetně Gomulkových referátů bylo možné sehnat jen v Polském informačním středisku, čehož jsme samozřejmě využívali.

Jeden z těchto projevů, který byl podle mého názoru nejzajímavější, jsem po přečtení zaslal bratrovi žijícímu v Rumburku a on ho dále půjčil komusi, kdo to oznámil na okresním sekretariátu KSČ. Vznikl z toho malér a Pavel byl posléze z KSČ vyloučen. (O dvanáct let později se lidé naopak za výhrady ke Gomulkově politice dostali na pár let i do vězení, jak tomu odpovídá případ Jiřího Lederera. Jedno i druhé bylo zcela v řádu a logice věcí, jak se utvářely v době, kdy komunistická strana vládla a nade všechno si střežila své postavení.)

Bratrovo vyloučení z KSČ – v roce 1968 byl „rehabilitován“, aby ho pak o rok později vyloučili spolu se statisíci dalších definitivně – jsem bral tragicky. Vždyť jsem na něm měl svou vinu, bezděčně jsem ho do té situace přivedl. Psal jsem tehdy krajskému tajemníkovi, že došlo k nespravedlnosti a že bratr je poctivý komunista, ale ani mi neodpověděl.

Neměl jsem složit i své vlastní členství? Myslím, že jsem se touto eventualitou ani nezabýval. Přes všechno, co jsem už o „rodné straně“ věděl, upřímně jsem se domníval, že spolu s jinými stojím na správné straně a že se poměry, také s mou pomocí, postupně zlepší. Podobně zpozdilý, v podstatě alibistický názor měla i řada lidí mně blízkých, ať už osobně, nebo lidí stejných názorů.

Byl to přes všechnu upřímnost (dnes bych řekl spíše pitomost) důvod jediný? Kdepak! Ze strany pro „lidi zvláštního ražení“, jak

komunisty označil Stalin, nebylo možné vystoupit. Vzpomínám v této souvislosti na Bedřicha Moldana, který nám někdy ve druhé polovině sedmdesátých let citoval ze souboru rad, které sepsal pro svého syna: „Nelez nikam, odkud nemůžeš vylézt!“ Rada stále platná nejen pro speleology. Členství v KSČ zanikalo úmrtím, určitě bylo povoleno i v případech, kdy člen zestárl až do nehybnosti či demence, ale vystoupit se nedalo. Když člen řekl, že už dál nechce, prostě ho vyloučili. Což znamenalo nejen jistou ostrakizaci, ale také nepochybný sestup sociální. Byl bych odešel o dvanáct let dříve z prestižního povolání do dělnického, a to s cejchem, který se po roce 1968 nesl mnohem snadněji, jako svého druhu významání. Dělal bych práci, která by mi byla alespoň zpočátku cizí, patrně za méně peněz, děti by byly diskriminovány při školním vzdělání atd. Zkrátka ani mně, ani lidem sdílejícím podobnou nechuť k oficiální politice KSČ se vystupovat ze strany nechtělo a raději jsme přitlumili tam, kde by nás otevřené stanovisko ohrožovalo, to všechno v útěšné naději, že správné názory se dříve či později prosadí.

Takže jsem v tom bratra nechal samotného. Mám za to, že příliš neustrádal a našel si cestu k uplatnění, rozhodně jinou než politickou. Mně pak jeho osud – z hlediska kádrového škraloup vyloučeného bratra – pomohl v tom, že záměr, na němž se už pracovalo, „povýšit mladého nadějného soudruha“ přijetím do vydavatelského odboru ÚV KSČ, vzal pro onu kádrovou závalu za své. Když jsem se to po čase dověděl, pochopil jsem, co mne šťastně minulo a čemu za to vděčím. Práci u ústředí moci jsem se takto vyhnul, ale bez poskvrny jsem nezůstal. Ačkoli jsem byl v nakladatelství co do členství ve straně asi nejmladší, zanedlouho mne zvolili za člena výboru a poté předsedou tamější organizace KSČ. Víc než nějaké mé kvality hrála při tom úlohu skutečnost, že jsem nepatřil k žádným ze soupeřících skupin a navíc jsem měl pověst pracanta, který různé pitominky spojené s funkcí spolehlivě udělá a bez remcání si odsedí hodiny na různých aktivech a podobných stranických radovánkách.

Své líčení toho, co bylo kolem mne a co se mnou, rozdělují, jak vidno, podle etap svých minulých zaměstnání. Je to dělítko spolehlivé, že jsem byl tam a pak zase tam, lze si bezpečně připamatovat, zatímco neméně důležité etapy, třeba kdy jsem už bezpečně zjistil, že ti nahoře jsou vesměs prolhaní, přesné hranice nemají. Mé líčení rovněž vypadá, jako bych existoval jen samou prací a na ostatní jaksi rezignoval.

Léta, které jsem strávil v nakladatelství, jsou také obdobím, kdy jsem se oženil a založil rodinu. Manželka Jiřina, dříve Löwitová, byla hodná, tichá a nevybojná, s nezáviděníhodným dětstvím, po němž se vyučila v Jawě strojní zámečnicí. Její otec, pekařský dělník, se dal na komunistickou víru v očekávání, že budoucí spravedlivý svět vymýtí každou diskriminaci včetně antisemitismu. Uprostřed války chtěl odejít do SSSR, aby na jeho straně bojoval proti nacistům, při přecházení hranic do Polska ho však chytili, jako žida předali gestapu, to ho poslalo do koncentráku, odkud pak došel úmrtní list a urna s jeho údajným popelem. Nejmenší ze sedmi dětí se ocitly v sirotčinci (v budově dnešního ministerstva kultury), dvou se ujaly cizí rodiny na Vysočině. Sešli se až zase po válce.

Ve druhé polovině padesátých let se nám narodily dvě dcery, které jsou hlavními adresátkami těchto mých vzpomínek a leccos v nich můžou pozměnit i doplnit. Přes všechny starosti byly pro mne největším potěšením, protože je málo tak krásných poznatků, jako účast na tom, když děti objevují svět. Dodatečně a samozřejmě planě lituji, že jsem často po práci zůstával v nakladatelství, kde jsme hráli stolní tenis, zkrátka času, který jsem trávil jinak než s nimi. Společné výlety, prakticky každodenní koupání dětí, kdy bylo mou povinností vymyslet pro ně krátkou pohádku, nebo dovolené s dětmi patří k mým nejhezčím vzpomínkám na onu

Práce v nakladatelství mne příliš netěšila. I když jsem časem získal možnost navrhopvat tituly, které se mi zdály být zajímavé, stále se mi vracel někdejší úmysl být novinářem. Obdivoval jsem psaní Ego-na Ervína Kische a také Julia Fučíka, neznaje nic lepšího. Publicistiku

Ferdinanda Peroutky, novinářskou práci Karla Čapka a jiných pozoruhodných osob musel člověk znát z domova, nebo se k nim dostal nejdříve v šedesátých letech, do nichž mé povídání teprve vstupuje. Za pobytu na fakultě se žurnalistika nestudovala (po zkušenostech s řadou pozdějších absolventů si říkám zaplať pánbůh), umístěnka mne poslala do nakladatelství, takže realizace staré tužby přicházela v úvahu teprve teď, když mi bylo třicet.

Tak jsem 1. ledna 1961 nastoupil jako redaktor do vnitropolitického oddělení redakce deníku *Mladá fronta*.

1961 – 1969

Stal jsem se novinářem, což byla svého druhu odvaha, vždyť jsem do té doby pracoval převážně jen na cizích textech a zkouškou nezbytného psaní z hodiny na hodinu jsem neprošel. Navíc jsem se nemohl prezentovat jako začátečník, můj plat z nakladatelství, něco málo přes dva tisíce měsíčně, který jsem si chtěl udržet, tehdy předpokládal samostatnou práci. Nevím jak, ale nějak jsem se s tím vypořádal a asi po půl roce jsem byl dokonce povýšen na vedoucího oddělení, což jsem rozhodně nechápal jako poctu. Však jsem také tu funkci zanedlouho předal kolegovi, který přišel odněkud z *Obrany lidu*, byl s dostatek sebejistý, ale číst se jeho texty nedaly. Tehdejší ideální typ vedoucího: řídí ty, kdo umějí řemeslo.

Dostal jsem oddělení se dvěma kolegy, kteří uměli psát. Teprve za pár měsíců své nové profese jsem pochopil, že novinářství přináší uspokojení jen tehdy, když si náměty vyhledáváte sami, v opačném případě je to jen svého druhu nádeničina, ať se tváří jakkoli. Samozřejmě jsme si my „samostatní“ lhali do kapsy, naše volba námětů byla sevřena rámcem povoleného či žádoucího, a muselo

uplynout ještě několik let, abychom vůbec poznali, jaká témata stojí za to a mohli se jim věnovat. Zatím jsme psali podle vlastní volby ve zmíněném rámci, a svou svobodu jsme chápali převážně jako prostorovou. Vyjížděli jsme do co nejdálkových koutů republiky, a jak se poměry uvolňovaly, také do zahraničí, ovšem jen do toho přátelského.

Když se zpětně dívám na pět let, která jsem strávil v *Mladé frontě*, nemyslím, že byly kdovíjak plodné a obohacující. Naučil jsem se řemeslu, do té míry furiantsky, že jsem soutěžil s několika podobnými, kdo si v tom kterém měsíci vypíše víc na honorářích. Každý otištěný text byl totiž honorován, spíš jakýmsi uznávacím poplatkem, takže meta tisíce korun za měsíc předpokládala řadu potitštěných stránek. Snad mi to příroda, produkující surovinu pro papírenský průmysl, odpustí.

První dva tři roky v *Mladé frontě* mi opravdu mnoho nedaly. Z námětů, které jsem si vymyslel, žádný neměl takový ohlas jako třeba příběh posledního šumavského medvěda, o jehož konci jsem se poučil v prachatickém okresním archivu. Dostali ho při kolovém honu a na místě postavili dosud existující památník, „medvědí kámen“. Když moji reportáž už asi potřetí vysílal plzeňský rozhlas, říkal jsem si – cožpak jsem nenapsal nic zajímavějšího a závažnějšího? Asi nenapsal, měsíce, kdy budou lidé vděčně číst, co pro ně napíšeme, byly teprve před námi. A mne už v *Mladé frontě* nezastihnou.

Když bylo mé působení v *Mladé frontě* v tehdy ještě netušené polovině, psal se rok 1963 a pro mne se leccos od základů změnilo. V Bulharsku jsem se zamiloval do své redakční kolegyně, která je už pětadvacet let mou manželkou. Do té balkánské, tehdy velmi příjemné a krásné země jsem odjel se Zdeňkem Domkářem v nové (tehdejší) oktávii, kterou nám pro „putování MF po sousedních zemích“ zapůjčila mladoboleslavská automobilka. Cesta dohromady obnášela asi šest tisíc kilometrů, které jsem zprvu musel sám odřídit, můj spouštěcí byl milý společník, ale technický antitalent. Takže když do Bulharska přiletěla v té době Libuše, docela dobrá

řidička, setkali jsme se v Burgasu a dál jeli ve třech. Zdeněk si brzy začal tiše stěžovat, že si připadá jako nadbytečný. Právem, s Libuší jsme měli oči jeden pro druhého. Skončilo to dvěma rozvody a po čase, jak už byla řeč, sňatkem.

Vlastní počínání si člověk snadno vysvětlí ve svůj prospěch. I když jsem přesvědčen, že to celé, nehledě na okolnosti, které každý rozvod provázejí, bylo pro mne životním štěstím, je to zároveň událost, v mém životě doufám ojedinělá, kdy jsem vlastního štěstí dosáhl na úkor druhých. Na úkor své první manželky, která k tomu nezavdala příčinu a své selhání – jak jinak si může opouštěná žena situaci vysvětlit? – nesla velmi bolestně. Navíc o osm let později zemřela, nutno říci, že s jistým přispěním lékařského zanedbání. Podílel se na její snížené rezistenci také nezdar manželství? Otázka, již nelze chápat jako pouhé flagelantství. Patří k těm, které si v té či oné míře kladete po celý život.

Nешlo o její, ale o mé selhání, a nenastalo v létě 1963, ale o pár let dříve. Jistěže jsem měl svou první ženu rád a nebylo mezi námi sporů – byl jsem však zamilovaný? To, co mne postihlo v létě 1963, byl prudký záchvat Lásky. Karel Šiktanc, tehdy předseda nějakého vrchního orgánu strany v MF (ano, podobné případy řešily v té době i příslušné organizace na pracovišti) nazval náš případ akutním onemocněním. Vystihl podstatu, jak už se dobrým básníkům stává. Pokud mohu z výšin svého věku udílet rady, řekl bych, že do pevných partnerských vztahů bychom měli vstupovat jen tehdy, když jsme přesvědčeni (když se nám zdá), že náš život by jinak neměl cenu. Tedy ve stadiu hlubokého pobláznění, chcete-li. Zda bude či nebude zárukou trvalého svazku, záleží na mnoha dalších okolnostech, ale ta exploze citu, sotva opakovatelná, nepatří ke špatným stavebním kamenům. Že dozní jako každý výbuch, je samozřejmé, avšak hluboké zamilování umožňuje, aby se erupce přeměnila v pokojné soužití naplněné neokázalou něhou. I když to zní jako odpověď na problémy, s nimiž se čtenářky svěřují časopisům pro ženy, za uvážení takové východisko snad stojí.

V *Mladé frontě* jsem zůstal do konce roku 1964. Přece jen se už v té době začínaly objevovat náměty nahoře nevídané, ale čtenáři pozorně přijímané, takže jsem získal určitou pověst mezi novináři názorově spřízněnými. Nastoupil jsem do tehdejšího odborářského deníku *Práce*, zatím jen na místo Jana Šterna, který měl tzv. tvůrčí dovolenou, ale nepochyboval jsem, že si i tady svou pozici obhájím.

Toho odborářského deníku jsem si příliš nevážil. Ne že by *Mladá fronta* byla nějakým výkvětem mládí a modernosti, ale prostředí v *Práci* mi připadalo poněkud zatuchlé. Ocenit jsem je dokázal teprve po třech letech, která *Práce* byla vrcholem československé žurnalistiky před rokem 1989.

Jednou z výhod oproti *Mladé frontě* byla velikost písma, jímž byly tyto noviny sázeny. Pro tento nevelký, čtenářem málo vnímavý rozdíl si moloch deníku *Práce* žádal o něco menší dávku denní potravy než tomu bylo v *MF*, což vedlo k poněkud poklidnějšímu pracovnímu tempu. Jinak zde byla situace v podstatě stejná jako v kterýchkoli tehdejších novinách. Zatímco nad *Mladou frontou* bděl jako vydavatel ústřední výbor Československého svazu mládeže, v odborářském deníku tuto funkci zastávala Ústřední rada odborů, vrcholný orgán Revolučního odborového hnutí. Nad jedním i druhým byl samozřejmě jako nejvyšší hlídač a arbitr vydavatelský odbor ÚV KSČ.

Neměl jsem s odborovými funkcionáři žádné předchozí zkušenosti, teprve jsem toto prostředí poznával. Mezi odboráři byly nejen fosilie, ale i zajímaví lidé. Část vyšších funkcionářů tvořily původně stranické kádry odložené do odborového aparátu, kde se časem infikovaly názory a postoje základních organizací. Až nastanou v roce 1968 hodiny pravdy, mnozí z těchto funkcionářů se přikloní ke stanoviskům členské základny, která bude jednoznačná. Zatím ovšem celé odborové hnutí jako by charakterizovaly projevy několika vedoucích členů Ústřední rady odborů, které nikdo nebral příliš vážně. Jak odboráři v závodech, tak redaktoři odborového deníku.

Většina toho, co jsem tehdy pro svůj deník psal, určitě nestojí za vzpomínání. Nemám ani kde si oživit paměť. Redakční sekretariáty sice pečlivě zakládaly produkci novinářů do jejich osobních složek, když jsem v redakci končil, dostal jsem je s sebou, ale po čase jsem je vyhodil, začaly mi doma zabírat místo. Nadto mne vždycky zajímalo víc, co bude, náměty, na které jsem se chystal, než ty, které již byly za námi a za mnou. Takže mi setrvalo v paměti jen to, co se do ní výrazněji otisklo a co bylo zpravidla spojeno s nějakou cestou.

Tento přehlíživý vztah k minulému byl jen ve zdánlivém rozporu s mým původním zaměřením historika, které mne neopouštělo, naopak. Proto jsem se také s chutí zaměřoval na témata z nedávné minulosti, dnes bychom řekli ze soudobých dějin. Vždycky mne například fascinoval Brest Litevský, který v červnu 1941 odolával ještě když wehrmacht už byla mnoho kilometrů v hloubi tehdejšího sovětského území. Rozjel jsem se tam, ale víc než vystavované památky mi utkvěly v paměti litinové škrabky na zablácené boty, zarostlé v trávě. Kdysi byly zapuštěné před každým z domů, po nichž nezůstala jiná památka. Dostal jsem se také do Moskvy, kde mi byla zasvěceným průvodcem Libuše, víc mne ovšem zajímalo někdejší stalingradské bojiště a východní Sibiř, kde jsem obcházel stopy někdejších československých legií. Legionáře jsem považoval a stále považuji za národní elitu, která dala přednost boji za budoucí republiku před zavšiveným, ale bezpečným zajateckým osudem. Zároveň jsem ovšem tvrdil, že nikdo nemá právo dělat v cizí zemi samozvaného četníka. Po několika měsících učinila takzvaná bratrská pomoc z tohoto mínění kontrarevoluční názor.

Nejhlubší dojem ve mně zanechala celkem všední cesta do sousedního Polska. Po nezajímavém programu tehdy obvyklých mezi-redakčních výměn zůstalo mi pár volných dnů, k nimž jsem přizval bratra a někdejšího spolužáka z fakulty, historika Bohumíra Klípu, s nímž mne už řadu let spojuje přátelské porozumění. Kromě jiných míst jsme navštívili také někdejší koncentrační tábor v Osvětimi, kde

jsem byl konfrontován se vztahem sovětských satelitních režimů k židovské tragédii ve čtyřicátých letech minulého století.

Hned za branou, obmyslně hlásající, že *Arbeit macht frei*, úvodní tabule návštěvníky informovala, že v tomto táboře zahynulo na tři sta tisíc lidí. Což by byla pravda za předpokladu, že k osvětimskému koncentráku nepatřil tři kilometry vzdálený vyhlazovací tábor Birkenau, kde byl zavedenou nacistickou technologií zavražděn nejméně milion lidských bytostí, převážně židů z celé Evropy obsazené nacisty. Takže jsme se vydali po neoznačené cestě do dnešní Brzezinky, kde jsme volně procházeli opuštěným, ale celkem zachovaným koncentrákem s baráky, umožňujícími představu – jen představu – o tomto nikoli jediném, ale nejznámějším vyhlazovacím táboře. Víím, že dnes už je to tam jiné, ve snaze odčinit někdejší antisemitský charakter polské tzv. socialistické vlády a využít nejatraktivnějšího turistického cíle byl i tento tábor uveden do stavu umožňujícího přijmout návštěvníky z celého světa. Sám bych tam ovšem už podruhé nezajel, tak jako mne například odrazují od další návštěvy malebná místa a památky na Slovensku, upravená pro potřeby cestovního průmyslu.

Už od konce války mne velmi oslovoval osud evropských židů, tragédie nazývaná shoah či holocaust, i doba po druhé světové válce, kdy se židé poprvé stávali Židy, národem, který konstituovat svůj stát. Projevy antisemitismu, na které člověk čas od času narážel, mi byly odporné, jejich nositele pokládám za cyniky nebo idioty. Přišel do toho největší československý proces s komunistickými funkcionáři, kde byl zdůrazňován „židovský původ“ souzených. Nebo například rubrika ve vojenských knížkách pamatovala na vyznačení „židovského původu“ (zanedlouho byli všichni záložáci povoláni na okresní vojenskou správu, kde nám tuto ostudnou rubriku začernovali tuší). To vše vyvolávalo otázky, jenže jsme se bohužel nechávali alespoň na čas ukolébat tvrzením, že židé mezi námi cítí větší loajalitu k Izraeli než k vlastní zemi. Vládnoucí komunisty v době stalinismu lze připodobnit k pozdějším šířitelům

tzv. auschwitzlüge s tím, že oni sice existenci Osvětlemi nepopírali, ale vědomí o tomto dějinném zločinu potlačovali. Když chtěl můj kolega v nakladatelství uveřejnit tabulku s počtem židů, které nacisté v různých místech svého dočasného panství zavraždili, sekretariát samotného vedoucího ideologa Hendrycha mu sdělil, že by šlo o protistranický čin. Antisemitismus byl součástí vládnoucí politiky (v SSSR pokrytecky označovaný jako boj proti sionismu) a o celá desetiletí přežil i Stalina.

Můj vztah k Židům a jejich státu byl do značné míry poznamenaný sentimentalitou – až do devadesátých let, kdy jsme s Libuší krátce navštívili Izrael. Nebyla to deziluze, spíš naopak, ale poznal jsem, že tento národ není bezbrannou obětí, neschopnou čelit svému nepřátelskému obklíčení. Nazíráno sub specie aeternitatis: Židé dnes sice mají domov, jediný, kde židovství není znamením pohany, ale jejich pronásledování a hrozby „zahnáním do moře“ pokračují. I proto nemohu vnímat izraelsko-palestinské soupeření jako nestranný divák.

Vraťme se však do poloviny šedesátých let. Mé působení v odborářské *Práci* se kryje s druhou polovinou šedesátých let, která byla zajímavá i převratná. Zprvu jako by jen tálo, bylo možné leccos si dovolit, rigoróznost cenzury jako by trochu utupěla.

V redakcích bylo stále přítomno několik pracovníků ministerstva vnitra, kteří se střídali ve službě, protože obtah každé stránky dříve než odešel do tiskárny museli přečíst a konfrontovat s příručkou ministerstva (ani redakce ji neznaly) o tom, co nesmí být uveřejněno. Patřily tam i malichernosti. Například údaj, že vodní elektrárna ve Slapech má tři turbíny, každou o výkonu padesát megawattů, byl sice kdysi uveřejněn na plakátech prezentujících výsledky výstavby, pro tisk však byl zakázán. Ani sportovní rubriky se to nevyhnulo, všichni sice věděli, že v Sušici je řadová vojenská posádka, ale zpráva o „Dukle Sušice“ byla nepřipustná, psát se smělo pouze „D. Sušice“, aby byl nepřítel oklamán. Upřímně řečeno, ti cenzoři nás ani příliš neobtěžovali. Každý redaktor byl už

do té míry vycvičen, že věděl, co se může a co nesmí, především tedy fungovala autocenzura. Když jsme napsali něco podezřelého, s čím ministerská brožura ani nemohla počítat, článek putoval na vyšší instance, které se vyjádřily. Sám se pamatuji na dva takové případy, první se týkal kritiky šalebného vykořisťování našich turistů létajících do Jugoslávie se společností JAT, druhý nějakého výročí. V obou případech se to posléze dalo vyválčit.

Soustavná bitva ovšem probíhala téměř každý týden mezi redakcí *Literárních novin*, týdeníku Svazu spisovatelů, a příslušným oddělením sekretariátu ÚV KSČ nad články připravenými do tisku. I to bylo jisté znamení doby. Ještě před několika lety by pokus vyslovit názory, které se někdy i bezděčně rozcházely s míněním „strany“, nebo otevírání námětů, které vedení KSČ dosud neschválilo, měl za následek krátký proces vyhození redaktorů a potrestání těch, kdo je měli řídit. Ve druhé polovině šedesátých let však byla snaha postupovat mírněji, diskutovat, což pro partajní establishment nebylo těžké ani odvážné, neboť konečný verdikt zůstal v jeho moci. Mezi pracovníky vrchnostenských institucí, sekretariát partajního ústředí nevyjímaje, se ovšem začali objevovat lidé s jistým porozuměním, které většinou smetla po roce 1969 normalizace. Celkem vzato se osvědčovala stará pravda, že pro špatný režim je nejvíc nebezpečná situace, když se chce polepšit.

Jako vrcholný předvečer změn se ukázal být rok 1967. Na Blízském východě se odehrála tzv. sedmidenní válka, která pro zcela jednoznačný protiizraelský a proarabský postoj československé vlády otrásla naším svědomím, následoval sjezd Svazu spisovatelů a následné represe proti *Literárním novinám*, demonstrace studentů ze strahovských kolejí potlačená policií, a události toho roku vrcholily prosincem, kdy se na nejvyšším partajním grémiu posuzovala otázka, zda má Antonín Novotný zůstat ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ. Všechny tyto předstupně tzv. Pražského jara jsou známé, obsažené v běžné historické literatuře. (Mluvím-li zde a na dalších místech o *takzvaném* Pražském jaru, chci tím vyjádřit nesouhlas

s pojmenováním, které se vžilo. To nebylo Pražské, ale Československé jaro, pojmenování „pražské“ mu dali zahraniční novináři, tak jako o jedenadvacet let později pokřtili „sametovou revolucí“.)

Když došlo počátkem ledna k odvolání Novotného z jeho stranické funkce, bylo to alespoň v našem prostředí chápáno jako počátek změn mnohem podstatnějších. Veřejnost je tak nepřijímala. Na otázku, „Co čekáte od výsledků lednového pléna ÚV KSČ?“ v historicky prvním průzkumu veřejného mínění dalo devadesát procent dotázaných odpověď, že nic, vždyť podobné změny už zde byly nejednou. Byl to postoj zcela logický, odpovídal zkušenostem lidí, zároveň se ovšem rozcházel s našimi nadějemi.

Patří k zásluhám tehdejšího vedoucího vnitropolitického oddělení v redakci *Práce* Josefa Vávry, že přiměl Josefa Smrkovského napsat článek „Oč dnes jde“, který jsme uveřejnili o víkendu 20. ledna 1968. V porovnání s radikálností textů, které vycházely v březnu či dubnu, to nebylo nic zápalného, ve svých dnech však prohlášení o tom, že mezi slovy a činy nesmí být rozpor, že je třeba opravit deformace socialismu a nedat možnost vzniku nových, o možnosti poslat staré funkcionáře na zasloužený odpočinek atd. vzbudily živý zájem i naději. Článek Smrkovského, tehdy ještě ministra „lesů, vod a strání“, přispěl k tomu, že na stejný dotaz v průzkumu veřejného mínění počátkem února odpověděla pozitivně již polovina dotázaných.

Stále se zaplétám do historie, místo abych jen popsal své cesty a osudy. Sotva si však mohu odpustit polemiku s názorem, který je vyslovován buď z nevědomosti, nebo ze zlé (spíše alibistické) vůle, s míněním, že osmašedesátý rok bylo vlastně zápasem mezi dvěma křídly komunistů. To byla do jisté míry pravda v prosinci 1967 a v následujícím lednu, jenže pak už neurčovali chod událostí straničtí představitelé, ale široké spektrum obyvatelstva. Řadě tehdejších komunistů, kteří později, v časech normalizace, zmizeli ze scény, patří zásluha, že oné vůli zdola nestáli v cestě a namnoze ji vytyčovali – to platí zejména pro levicové intelektuály.

Co bylo podle mého názoru na osmašedesátém roce krásného a velikého, dá se označit jako jistá exploze svobody, radosti, naděje. Jako pamětník několika uzlových bodů uplynulého století mohu ty měsíce jara a léta v osmašedesátém srovnat jen s uvolněním, které přinesl květen 1945 a pak listopad 1989. Řekl bych ovšem, že jedno i druhé bylo co do intenzity podobné, mělo však kratší trvání. Snad proto, že konec války i zánik komunistického panství se jevily jako události hotové ze dne na den, zatímco v tzv. Pražském jaru bylo stále oč bojovat a co bránit. Při veškeré úctě k tehdejšímu úsilí tu však nechci oslavovat ten boj, protože se mi do paměti i do duše nejvíce zapsala svobodná radost jako ostrý kontrast se včerejškem. Nezapomenutelné jsou například dny, kdy do pražského Národního divadla slavicího jubileum přijížděly autobusy z českých a moravských okresů. Lidé oblečení buď občansky nebo v národních krojích procházeli pak Prahou. Volně, slavnostně, bez standard, bez pořadatelů a policistů. Cítili se svobodní a byli ze své svobody šťastní. Po dvě desetiletí nikdo takové neorganizované a úředně neposvěcené průvody neviděl. Stejně tak lze vzpomínat na První máj bez rituálních fangliček a proslovů, zatímco pozdější, byť živelná shromáždění byla už spíše projevem obrany proti vyhrůžkám ze strany údajných přátel.

My v redakci *Práce* jsme koncem března poslali dosavadního, nikoli zlého, přesto zcela nomenklaturního šéfredaktora pracovat do jednoho z oddělení odborové centrály a zvolili jsme si šéfredaktora z vlastních řad, Ladislava Velenského. Poměry v redakci byly zcela svobodné, zákon o zrušení cenzury, přijatý koncem června lakonickým textem „cenzura je nepřípustná“, byl jen stvrzením všeobecného stavu, trvajících už nejméně tři měsíce. Byli jsme bez dozoru, jen s občasným brbláním některého z funkcionářů z odborové centrály, kterému jsme nepřikládali význam, přesto jsme se nechovali jako puštění ze řetězu. To lze ověřit i prohlédnutím tehdejších novin. Dokonce jsme odmítli, poplatní dřívějšímu uvažování, uveřejnit pozitivní reportáž o mnichovské centrále Svobodné Evropy,

jako jeden ze čtyř listů jsme ovšem otiskli Vaculíkovy Dva tisíce slov, která i Dubčekovo vedení na rozdíl od nás považovalo za problematické. Čím jsme se v gruntu řídili, bylo naše vlastní přesvědčení a náš pocit odpovědnosti, a mám za to, že to nebyl špatný kompas. Všechno, co tenkrát vyšlo, bylo ovšem zároveň poznamenáno snahou nedráždit nadměrně naše „spojence“, kteří pak v srpnu přispěchali se svou „bratrskou pomocí“.

Co jsme dělali, o čem psali? Úsek, který jsem převážně obhospodařoval, získával náměty a texty v továrnách. Sledovali jsme, nikoli bez názoru, čím tito lidé žijí, co požadují, co očekávají a s čím se už napříště nechtějí smířovat. V *Práci* se v letních měsících osmašedesátého roku objevila také nová rubrika „Dělnické slovo“, autentická vyjádření k situaci. Nikdo samozřejmě nezjišťoval, zda je autor z řad komunistů nebo bezpartijních, zaznívaly tady skutečné hlasy lidí práce, především naděje a později také obavy spojované s vývojem událostí. Řekl bych, že právě tyto názory „zdola“ byly nejrevolučnějším obsahem novin, a je zcela příznačné, že o půl roku později byla tato rubrika ze všech nejdřív zakázána.

Práce, na niž jsem se ještě před několika lety díval s despektem jako na poněkud zastaralý redakční kolektiv, se z tehdejších českých deníků ukázala být nejzajímavější a také nejčtenější. V těch týdnech lidé vděčně až nenasytně sledovali tisk a také rozhlas a televizi – někdy to všechno zároveň. Aniž bych se chtěl přeceňovat, mám svůj skromný podíl na skutečnosti, že odborářský deník *Práce* byl v té době velmi oblíbený a známý i daleko za hranicemi, nejeden evropský list se na něj odvolával nebo z něj citoval. Mně zahřála duši epizoda z vlaku mezi Zagrebem a Bihačem, kam jsem si někdy v červnu o víkendu odskočil při služební cestě do Jugoslávie. Četl jsem si v *Literárních novinách* a oslovil mne neznámý spolucestující, který rozhodně nevypadal na profesora, dotazem, jestli to, co čtu, je *Práce*. Pak nebudte namyšlení. Snad jsme však na to ani čas neměli.

Nějak jsme se ani nestačili bát. Byli jsme hloupí, neinformovaní, přehnaně optimističtí? V našich pocitech nepochybně hrálo svou

roli pevné vědomí, že neděláme nic špatného, co by mohlo znepokojené sousedy ohrožovat, takže není důvod, aby si na nás vyšlápli. Jiného názoru byl však berlínský Ulbricht, varšavský Gomulka, papaláši v Kremlu, sofijský Živkov a posléze i budapeštský Kádár, ti cítili, že nejde o nic menšího než o nákazu, která by vedla ke ztrátě jejich moci. Do poslední chvíle jsme odmítali jako absurdní možnost, že dojde k vojenské intervenci, dokonce i tehdy, když na tiskové konferenci uprostřed srpna předseda vlády prohlásil, že naše hranice jsou obklopené vojsky Varšavské smlouvy, a nic s tím nemůžeme dělat.

Navečer 20. srpna 1968 jsme spolu s kolegou Šternem přistáli na ruzyňském letišti, možná poslední linkou pro řadu dalších týdnů. Znovu jsme si zopakovali svá přesvědčení, že „oni přece nic takového nemůžou udělat“, a rozešli jsme se do svých domovů. Protože jsem tehdy krátce bydlel na třídě, která vede z letiště do centra, někdy po půlnoci mě probudil hluk. Vyhlédnu na ulici, vidím vojáky, kteří se přesouvají právě v době, kdy lidé chtějí spát. Vracím se do postele, ale hluk trvá, znovu jdu k oknu, a protože zatím se trochu rozednilo, vidím, že se teď náš život nadlouho změnil. Jsem válečné dítě a vrátili jsme se z kratší dovolené k vyjedené spíži, ze všeho nejdřív proto mířím do samoobsluhy koupit nějaké konzervy a pak s Libuší jdeme, pěšky, protože veřejná doprava nefungovala, do redakce, dělat, co bude zapotřebí.

Noviny přichystané v předchozí noci byly k ničemu, ale tiskaři vyrobili nové, alespoň jeden list s prohlášením proti okupaci. Měníme se tedy v kameloty, jdu na Václavské náměstí a tam první „okupační“ noviny rozdávám. Tanky do středu města ještě nedojely, ulice jsou plné lidí, našich i cizinců, většinou z NDR, kterým teď noviny překládám. S těmi enderáky mám nejlepší zkušenosti. Po celou dobu nám drželi palce, podepisovali naše rezoluce, na rozdíl od vlastních papalášů se chovali přátelsky. Někdy v květnu jsem byl pár dní ve východním Berlíně na nějakém jejich odborovém

sjezdu a bezděčně jsem se pouštěl i do kratších diskusí, z nichž mi utkvěl v paměti výrok jednoho místního tajemníka: „Já vím, že k něčemu takovému dojde i u nás, ale chci, aby to bylo co nejpozději.“ Už dobrých dvacet let před definitivním zhroutilím režimu považovali ho sami jeho představitelé za problematický a chatrný.

Jen co sovětské tanky dojele do centra Prahy, začali vojáci vyklízet všechna „kontrarevoluční centra“ a obsadili také naši redakci. Nakvap jsme se uchýlili do jednoho sklepa v Melantrichově ulici, dodnes pamatuji, jak jsme posedávali na hromadách uhlí, z tranzistoráků poslouchali rozhlas, všechno, co se dalo chytit, pak jsme to přepisovali v naději, že kolegové seženou nějakou tiskárnu, což se do večera podařilo. Jako dnes před sebou vidím Zdeňka Nováka, letitého druha Gusty Fučíkové, s rádiem a zápisníkem. Až uplyne pár měsíců a on pozná, kde nemělo být jeho místo, bude tvrdit, že se v tom sklepe ocitl ani neví jak. Celkem bych mu to věřil, tenhle partner Fučíkové byl notorický alkoholik, kterého státní vdova zavírala do komory, když čekala nějakou návštěvu.

Na druhý den jsme se přesunuli do vlídnějších prostor a dělali noviny jak to jen šlo, tiskly se tuším ve Státní tiskárně na Malé Straně. I bez agentur bylo textů dost, ohlasy ze zahraničí zachycené z rozhlasu, různé zprávy o situaci v závodech, o generální stávce a každý se chtěl k okupaci také vyjádřit, takže jsme stačili tisknout jen hlasy nejvýraznější, vzpomínám například na prohlášení známého německého spisovatele Heinricha Bölla, který byl v tu dobu v Praze. Po návratu části Dubčekova a části již ryze kolaboračního vedení z Moskvy se z Prahy stáhly do okolí sovětské jednotky, když si předem vyjednaly, že tisíce nápisů na zdech, jimiž je Pražané posílali tam, kam patří, budou odstraněny. Také byl odvolán zákaz cenzury a do redakcí přišli zmocněnci, dbající aby nebyla porušována ustanovení moskevského protokolu, který ale nebyl po celá další desetiletí zveřejněn.

Někdy v polovině září 1968 přišlo našim odborům pozvání z Moskvy, návrh, aby se s vedením sovětských odborů sešly v Budapešti ke

společnému jednání o dalších vzájemných vztazích. Sotvakdo z toho byl nadšen, ale odmítnout takové setkání se nedalo, takže tam odletěla asi desetičlenná delegace, v níž jsem byl za redakci *Práce*. Tu moskevskou, plnou tajemníků, vedl člen politbyra ve funkci předsedy odborů, kdysi také šéf KGB, jak bývá v kraji zvykem. Do Budapešti jsme letěli vládním letadlem, turbovrtulovým Il-18 s klubovkami místo sedadel, zajímavá ovšem byla naše trasa. Do maďarské metropole nám to z Prahy trvalo téměř tři hodiny, bylo totiž nařízeno letět dost daleko na východ a pak se z jihu vracet. Neměli jsme vidět, jak nám řekli piloti, soustředění vojsk na maďarské hranici.

V Budapešti nás ubytovali ve známém hotelu Gelért. Pokoj, v němž jsem bydlel s jedním kolegou, byl vybaven odposlechem, jak o tom svědčila dvě dutá místa na stěně, překrytá nějakým plastem a čerstvě zasádrovaná. Snad ta zřejmost byla přátelským gestem, projevem sympatie. Ještě před večeří přišel za námi Karel Poláček, tehdejší předseda ROH, s překvapivě pozitivní zprávou: sověští soudruzi mu při uvítání řekli, že předmětem jednání bude odchod okupačních vojsk z Československa. Povídali, že mu hráli! S obvyklou obmyslností zahájili Sověti na druhý den jednání tím, že předložili návrh komuniké, kde se mluvilo o kontrarevoluci, bratrské pomoci atd., obsahovalo výrazy a postoje, které jsme nemohli akceptovat. Tak se asi dva dny mluvilo, upravovalo, až zůstal bezobsažný blábol, který jen říkal, že jsme se v Budapešti sešli.

Z té zbytečné konference mám ještě jednu vzpomínku. Na druhý den pozdě večer přišel za námi tajemník jménem Kimlík, nepříliš bystrý Slovák, s poloprázdnou lahví gruziňáku, který mu dali Moskevští po společné pijatice. Vykládal, že se ho ptali, kolik je v redakci *Práce* židů, ale on to nevěděl. Když jsme na druhý den odlétali, dovolil jsem si obejít sovětské soudruhy, kteří se s námi loučili, a šel jsem rovnou ke schůdkům u letadla. Neměl jsem na ně žaludek.

Ačkoli Československé jaro nepochybně skončilo, porážku jsme si nepřipouštěli a snažili jsme se uhájit, co bude možné. V továrnách

a velkých podnicích se už stačila uchytit myšlenka samosprávy, rad pracujících, před Srpnem zahrnutá i do Šikovy ekonomické reformy. Motorem, který ji hnal kupředu, nebyly stranické organizace, i když se jí nijak neprotivily, ale odboráři. Iniciačním vzorem, z něhož jsme vycházeli, byly dělnické rady v Jugoslávii, z nichž naše varianta ovšem nepřebírala podřízenost komunistické straně, tehdejší československé pojetí socialistické demokracie bylo svobodnější. Že sama myšlenka samosprávy byla ostře proti mysli konzervativcům tuzemským i moskevským, kteří ji označovali za anarchosyndikalismus dávno již Leninem odsouzený, není třeba uvádět. Administrativní klacky pod nohy jí však házela i Černíkova federální vláda, nedávno zřetelně poučená, co může Moskva strpět a s čím nebude souhlasit.

Někdy na jaře 1969 mne pozvala tehdejší česká vláda na společný oběd, při němž jsme měli mluvit o samosprávě v podnicích. Byla to obyčejná přesilovka, ani česká vláda tomuto uspořádání v podnicích rozhodně nebyla nakloněna a mé stanovisko podpořil jen tehdejší ministr školství, ekonom Vladimír Kadlec, s nímž jsem se o osm let později setkal v Chartě 77. Zajímavou úlohu sehrála dáma, která se představila jak sekretářka předsedy vlády a jakoby důvěrně mi sdělila, že právě dopoledne telefonoval premiérovi Brežněv, znepokojený českými diskusemi o samosprávě v podnicích. Zřejmě jí tuhle úlohu přidělili. Za pár týdnů už nikomu nešlo o věcné diskuse, kterak z dosavadního marasmu v podnicích ven, a ustavené i teprve připravované rady byly jednoduše zásahem shora rozpuštěny a dány na index.

Na stránkách *Práce* o samosprávě v podnicích nejvíc psal tehdy asi třicetiletý Ruda Slánský. Dobře jsme si rozuměli, snažil jsem se ho získat jako stálého redaktora, to ale moudře odmítl. Po listopadu 1989, když se připravoval na nové působení jako velvyslanec v Moskvě, jeho někdejší zaujetí pro rady pracujících už vyprchalo. Zase ovšem předbílám, vždyť moci se ještě neujal Gustáv Husák, ještě nezačala neskrývaná normalizace a do roku 1989 chybí ještě celých dvacet let

V redakci jsme pokračovali podobně jako před 21. srpnem, nepsalí jsme ovšem třeba o tom, v jakém stavu jsme našli naše místnosti po odchodu vojáků, a samozřejmě ani o řadě dalších skutečností, které ostatně čtenáři znali. Znovu jsme jezdili do závodů, někdy na besedy, kterých se zúčastňovaly stovky lidí. Náhodou jsem nedávno našel balíček dotazů, které mi při besedě poslali lidé v mladoboleslavské automobilce, jinak jsem ovšem podobné papíry skartoval, abych případně neohrozil účastníky. Lidé se ptali na názory, utvrzovali se ve vlastních, psali pozdravy, vyzývali, abychom vydrželi, najdou se tu i projevy skepse. V mladoboleslavské Škodovce vznikl nápad – z naší strany iniciován nebyl – že pro redakci *Práce* vyrobí několik automobilů, na které se jinak čekalo dva tři roky. Skutečně jsme je za pár dní v Praze měli, jeden ze tří vozů jsem si odvezl a používal ho, dokud jsem pracoval v odborovém tisku.

Vím, že odbíhám od osobních témat, ale ta neosobní byla pro nás a pro mne hlavní. Navíc se chci zmínit o některých skutečnostech, které ani nevešly v obecnou známost. Mám na mysli úlohu, kterou jak před Srpnem, tak zejména po něm hrálo tehdejší odborové hnutí. Svě požadavky na změnu poměrů vyslovovaly základní i vyšší organizace KSČ, ale ve stejné míře a mnohem volněji také odboráři. Například požadavek z března 1968, aby se Antonín Novotný vzdal nejen funkce prvního tajemníka, ale také úřadu prezidenta republiky, vyšel z odborů, a když ho převzalo tehdejší předsednictvo KSČ, přímo se odvolávalo na přání odborářů. Ještě výraznější byla úloha členů ROH po 21. srpnu. Zatímco ve společnosti přituhovalo, byl na 5. března 1969 svolán VII. všeodborový sjezd. V poměrech od předsrpnových značně změněných dal tento sjezd odpověď na otázku, co lidé, zastoupení zde největší společenskou organizací s pěti a půl milionem členů, chtějí a co nechtějí. Sjezd se výrazně ujal rad pracujících, správu socialistických podniků vyhlásil za základní právo socialistických výrobců. Zejména však zdůraznil, že hlavním posláním odborů je obhajoba zaměstnaneckých zájmů, uskutečňovaná na základě samostatné odborové politiky. Slíbil podporovat

komunistický program – pokud bude odpovídat zájmům pracujících. A podobné. Po nástupu Gustáva Husáka do čela KSČ zrušily všechna tato usnesení nové, „normalizované“ odborové orgány, které také provedly příslušné personální čistky.

Při vzpomínání na VII. odborový sjezd vybavuje se mi také scéna, příznačná pro tehdejší smýšlení odborářů. Jako na každý sjezd odborů přišli sem také pozvaní hosté, vzpomínám na Smrkovského, Jaroslava Seiferta a byl tam také Husák, tehdy jako místopředseda vlády. O přestávkách se delegáti k hostům nahrnuli, Smrkovského a Seiferta žádali, aby se jim podepsali na průkazy delegáta, ale Husáka o to nepožádal nikdo. Dodnes vidím výraz jeho tváře, naznačující, že si to s těmi dvěma, až přijde čas, vyřídí.

Na Smrkovského už ostatně Husák zaútočil. V roli obhájce slovenských národních zájmů řekl uprostřed vánočních svátků v rozhlase, že předsedou Národního shromáždění by měl být Slovák, neboť je nemyslitelné, aby připravovaný zákon o československé federaci podepisovali tři Češi – prezident Svoboda, premiér Černík a předseda NS Smrkovský. Ze slovenských národních pozic torpédoval Husák už srpnový XIV. sjezd KSČ a sotvakdo pochyboval, že i tento nový argument pouze zastírá snahu odstranit z vedení parlamentu jednoho z nejpopulárnějších politiků. Proti tomu se rozhodně postavily odbory, jmenovitě svaz kovodělníků, čítající téměř milion členů. Požádal poslance NS, aby bez ohledu na svou národnost dali hlas Smrkovskému, „jednomu z tvůrců a čelných představitelů polednového vývoje“. Své základní organizace svaz kovodělníků vyzval, aby na tomto požadavku trvaly i za cenu, že vyhlásí generální stávkou. Nejsilnější odborový svaz nezůstal osamocen, připojili se k němu i ostatní odboráři včetně jejich nejvyššího, ještě málo znormalizovaného vedení.

Tehdy došlo k prvním otevřenému konfliktu mezi KSČ a odbory a na pomoc straně vystoupil sám Smrkovský: pro něj jsou rozhodnutí stranických orgánů závazná a bude je respektovat. Kovodělníci za této situace ustoupili, ale navrhli jiné řešení: když nemůže být předsedou parlamentu, chceme ho za předsedu čs. odborů. Ale ani

to Smrkovský nechtěl, snad kdyby ho pověřila strana... Špatně odhadoval vývoj situace i svůj osobní osud. V sedmdesátých letech říkal, že ještě bude mít státní pohřeb. Když v roce 1974 zemřel, Státní bezpečnost ukradla urnu s jeho popelem a pak prohlásila, že ji našla na záchodě mezinárodního rychlíku.

Pro mne veškerá sounáležitost s komunistickou stranou skončila pátkem 18. října 1968, kdy Národní shromáždění přijalo smlouvu o tzv. dočasném umístění sovětských vojsk na československém území. (Zdůrazňuji ten pátek, protože zde začala neblahá tradice pátečních rozhodnutí, servírujících společnosti ta nejméně populární opatření. S jednoznačným záměrem: o víkendy se lidé na pracovištích nesejdou a do nového pracovního týdne už jejich rozhořčení ochladne.) Poslanci, svolaní do jednacího sálu dnešního magistrátu, byli seznámeni s nutností schválit smlouvu, jejíž přijetí svou přítomností a někteří i svými slovy prosazovaly všechny včerejší idoly československého jara. Pět poslanců odmítlo, deset se zdrželo hlasování, všichni pak zakrátko, rozhodnutím shora, svůj poslanecký mandát ztratili. Od toho dne jsem se s mnoha dalšími tzv. stranickeho života nezúčastňoval, se stranou, které se dopracovala až k takovým koncům, jsem už nechtěl mít nic společného.

V dubnu 1969 se Husák konečně dočkal. Stalo se tak po nočních oslavách vítězství československé hokejové reprezentace nad sovětskou sbornou. Došlo při nich k výtržnosti na Václavském náměstí, kde byla rozbita výkladní skříň Aeroflotu a snad i odcizen reklamní model letadla. Kancelář měl Aeroflot v domě vedle *Práce*. Když jsem šel toho dne do redakce, udivila mne hromada drobných kostek, jimiž se dláždily chodníky. Ten náš byl ale čerstvě vydlážděný a zcela odlišným materiálem. Všem kromě vyšetřujících orgánů bylo na druhý den ráno jasné, kdo tam dlaždice navezl a proč. Do Prahy okamžitě přiletěla skupina sovětských maršálů s vyhrůžkou, že buď si naši udělají sami pořádek, nebo se ho ujme Sovětská armáda. Takže poslušné vedení okupované země odvolalo Dubčeka a ve funkci

prvního tajemníka ÚV KSČ ho nahradil Husák. Připravovaná „normalizace“ se pak začala rozjíždět.

Zasáhla i tisk, jak se tehdy říkalo, sdělovací prostředky. Jiří Pelikán byl hned po Srpnu odvolán z televize, Zdeněk Hejzlar z rozhlasu, byly zastaveny *Literární noviny* a řada dalších výrazných týdeníků. Postihlo to i *Práci*. Pacifikované vedení odborů chtělo do čela redakce dosadit svého spolehlivého člověka, do té míry známého, že se redakce ostře ohradila. Když musí po roce odejít šéfredaktor Ladislav Velenský, zvolíme si jeho nástupce sami. Nemám na tom žádnou zásluhu, tím méně iniciativní podíl, ale zvolili mne. Přijal jsem a zveřejnil v novinách svůj slib: neodvoláme nic z principů, které jsme hájili, a za mne nebude nikdo z redakce propuštěn. Tu druhou podmínku jsem v jednom případě porušil: vypověděl jsem smlouvu s naším londýnským zpravodajem, britským komunistou stalinského ražení, který pobíral měsíčně pět set liber, tedy plat asi osmi pražských redaktorů. (Pro ilustraci: když jsem poslal jednoho kolegu na zajímavou konferenci do Anglie, přidělila mu Státní banka jednu libru v drobných, předaných v režném sáčku.) Ve zpětném pohledu jsem ovšem přesvědčen, že jsme se v tomto střetnutí nezachovali správně. Velenský neměl odstoupit, ale měl se nechat vyhodit, a já neměl přejímat jeho místo. Měli jsme zabránit každé možné domněnce, že tak činíme dobrovolně.

Podle očekávání jsem byl za pár měsíců odvolán a nahrazen poslušným člověkem. Stalo se tak koncem léta 1969, kdy bylo z redakce vyhozeno prvních sedm redaktorů. Protože někomu asi bylo trapné propustit člověka, kterého nedávno pověřili vedením deníku, měl jsem být převeden na jiné místo v odborovém tisku. Nijak jsem se o to nestaral, ale ozvala se redakce *Světa práce*, nedávno obnoveného odborového týdeníku, jehož šéfredaktorem byl spisovatel Jan Drda. Na týdny spolupráce s ním vzpomínám rád, byl to jiný Drda než někdejší předseda svazu spisovatelů. Jeho heslem bylo, že udělal v životě už hodně blbostí, ale nechce v nich pokračovat. Zatímco část nového panstva chtěla populárního spisovatele získat, skalní konzervativci mu nemohli odpustit srpnový výrok o vztahu

k sovětským okupačním vojákům „ani vlas nezkrivit, ani vodu nepodat!“. Radikálové mezi konzervativci posléze získali převahu a Jan Drda byl z redakce propuštěn. Jako důvod uvedli jeho nedostatečnou kvalifikaci. Tento nesmysl měl oporu v novém výnosu ministerstva práce, že podstatnou součástí kvalifikace pro výkon funkce je politická vyspělost.

Toho dne, kdy jsem se o vyhození Drdy dověděl, zašel jsem na osobní oddělení, abych rozvázal pracovní poměr. Byli nadšení, ušetřil jsem jim trapnou práci, takže mě slíbili platit ještě tři měsíce po 1. lednu 1970, abych si mohl najít nové zaměstnání. Jaképak hledání? Nemělo smysl nechat se zaměstnat v nějakém podniku, kde nám byli nakloněni, neboť bych se spíš dřív než později ocitl na dlažbě. Mohl jsem volit mezi zaměstnáním, kde se dalo slušně vydělat, takové se nabízelo při stavbě silážních věží, nebo jiným, kde se dal čekat jistý klid a možnost zabývat se paralelně tím, co mne zajímá. Rozhodl jsem se pro druhou z možností a stal jsem se u podniku Vodní zdroje čerpačem, pomocným dělníkem v geologickém průzkumu. Na celých dvacet let.

1970 – 1989

A tak jsem v prvních lednových dnech zajel do Prahy-Zličína, kde sídlil můj budoucí zaměstnavatel. Nafasoval jsem spoustu pracovního oblečení včetně ložního prádla a prošivané deky, protože mým příštím ubytováním měla být maringotka, a můj nejbližší představený mne pak odvezl do obce Písty na Roudnicku, kde jsem pracoval až do začátku léta.

Jeden z mých nových kolegů, který působil jako čerpač už od konce čtyřicátých let, mi vyprávěl, že když poprvé odjížděl do maringotky,

neobešlo se to bez pláče. Podobné pocity jsem neměl. Bylo mi jedenáctýřicet let, nepatřil jsem mezi nešikovné a do nové životní etapy mne provázel vzdor, rozhodnutí, že s tím, co nechávám za sebou, už nechci mít nic společného. Kdesi byl i nevyslovený pocit osobní viny, vědomí, že k situaci, do níž se teď naše země dostala, jsme přispěli i my, někdejší stoupcenci systému, který se takto vybarvil. S takovým pocitem osobní viny jsem se v dalších letech setkával ve vzpomínkových výpovědích sovětských disidentů publikujících v zahraničí.

Malá obec Písty, vzdálená pár set metrů od Ohře, byla pro mne jedním z nových zážitků, protože jsem na rovinnou krajinu nebyl zvyklý. Neříkám, že jsem si ji oblíbil, ale zvykl jsem si na ni, měla ostatně řadu předností. Zde jsem například po mnoha letech znovu po večerech naslouchal slavíkům, rostly tady krásné, jakoby kultivované bledule, kolem natažených kabelů, kde se neudržel sníh, chodily už téměř nevidané koroptve, poprvé nikoli naposled jsem tu poznal, jak zvědavé jsou krávy. Když nám dovezli svářecí soupravu, celé stádo si přišlo tu novotu prohlédnout atd. atd. Zkrátka dojmy, které člověku práce ve městě neposkytne.

Nebyla to samozřejmě jenom idyla, ale kdo rád vzpomíná na záporné stránky? K těm patřil pobyt v maringotkách, které od venkovních teplot téměř nebyly izolované, takže naftová kamna zapalovaná na podzim byla v provozu až do pozdního jara. Na povinnost každé dvě hodiny, ve dne jako v noci, měřit úroveň hladiny a vydatnost čerpaných vrtů, bylo možné si zvyknout a jedno noční měření se dalo ošvindlovat, interpolovat podle dat předchozích a následujících. V turnusových službách, převážně od úterý do pátku, v dalším týdnu pak od pátku do úterý, byl čerpač ve službě sám, což většina z nás považovala za přednost – nemohlo docházet k ponorové nemoci a nikdo vás nerušil. Celkový úhrn povinností vyplývajících z tohoto povolání jsem vždy odhadoval tak na tři, maximálně čtyři hodiny denně. Zbytek byl náš – a jen na nás záleželo, zda a kterak ho využijeme. Ve třech jsme se scházeli jen při stěhování

na další místo, používaný materiál jsme naložili na sedmitunu, připřáhli maringotku a jelo se na nové pracoviště. Tam jsme ve třech a někdy také jen ve dvou zapustili do nových vrtů ponorná čerpadla, připojili se na rozvodnou síť, instalovali co dalšího bylo třeba a rozjeli se domů s výjimkou toho, kterým jako první zůstal ve službě.

Nová pro mne byla většina kolegů. Práce čerpačů testujících vodní zdroje nevyžadovala zvláštní kvalifikaci, spíš určitou šikovnost a jistou odolnost. Už tradičně byla domovem vyděděných, podle malebného Husákova slovníku z počátku sedmdesátých let „lidí na okraji společnosti“. Tak jsem tu poznal pana Fryče, bývalého lahůdkáře, který nostalgicky vzpomínal, kterak vyráběl bramborový salát, pana Zedníčka, kdysi výrobce košil, který jednou přišel do maringotky celý rozzářený: „Pánové, komunisti jsou v prdeli, považte, že košile stojí už sto korun!“ S nikým, kdo by si do maringotky donesl zbytek své někdejší víry nebo pověr, jsem se nesetkal, zato někdy i s primitivními antikomunisty. Když na počátku sedmdesátých let zahynuli dva sovětští kosmonauti po selhání tepelného štítu, v telefonní lince, jíž jsme byli na té akci propojeni, sousedé jásali nad smrtí těch dvou Rusáků. Vzpomněl jsem si na to, když po třiceti letech ukazovali v televizi záběry slavnostních průvodů, jimiž davy v některých arabských zemích vítaly newyorskou katastrofu z 11. září.

Osazenstvo z lidí postižených Únorem bylo dost zbytkové, protože řada všelijak „vyakčněných“ si už našla nové uplatnění, někdy – podle mého gusta – i za cenu přílišné integrace do nových poměrů. Jak už to bývá, zejména ti se po listopadu 1989 začali odvolávat na své utrpené křivdy a hlásili se k nejoprávněnějším vymítačům komunistického dábla. Značnou část, pravděpodobně většinu čerpačů v sedmdesátých letech tvořili tzv. osmašedesátníci, nazveme-li je užívaným termínem, který nemám rád. (Stál jsi v osmašedesátém na straně většiny požadující změnu společenských poměrů – a co v dalších dvaceti letech?)

V partách čerpačů, tříčlenné osádce jedné maringotky, panovalo srozumění, ostatně při turnusových službách vždy jednoho z osádky

ve službě ani moc důvodů k nějakým rozmíškám nebylo. Co některé z nás a zejména mne velmi udivovalo, byla primitivnost, s níž se údaje potřebné k posuzování nových zdrojů vody získávaly. Bylo třeba udržovat hladinu v čerpaném vrtu na předepsané úrovni a ta se každé dvě hodiny kontrolovala měřením. Do vrtu se spouštěla láhev na provázku a po dotyku s hladinou se na tomto provázku odměřila vzdálenost mezi krajem potrubí a zjištěnou úrovní hladiny. Ti pečlivější mezi námi si oblíbili láhev od české whisky, protože měla větší, obdélníkové dno, které při styku s hladinou výrazně mlasklo. Někteří ze starých mazáků byli ještě vynalézavější. Nad vyústění vrtu umístili prkno opatřené kladkou, na ni dali provaz na jedné straně opatřený jakýmsi plovákem, na konci druhém protiváhou, v úrovni prkna zaštípli kolík na prádlo a podle stupnice namalované na prkne zjišťovali úroveň hladiny ve vrtu. Případně se ani k vrtu neobtěžovali a polohu kolíku zjišťovali triedrem z maringotky. O tom, že provázek v prostředí stálého vlhka nemůže mít stabilní délku atd. atd., nikdo neuvažoval. Podobně primitivním způsobem bylo měřeno také okamžité množství čerpané vody, třebaže i zde již dávno existovaly exaktnější způsoby. Má snad být tato primitivnost, nad níž se v podniku sotvakdo pozastavoval, součástí naší degradace?

V prvních měsících jsem o tom ani nepřemýšlel, bral jsem tu úroveň jako danou situaci, již musím zvládnout. Do maringotky jsem po týdnu volna odjížděl celkem rád, což naši životní partneři přijímali s celkem smíšenými pocity. Kolega se nám jednou svěřil, že když mu manželka přichystala nějakou součást oděvu a on prohlásil, že si ji raději „vezme domů“, byl z toho rámus. My ostatní jsme to přijali jako velkou legraci a od té doby byla v naší rodinné mluvě maringotka označována jako domov. Ostatně ji naše manželky znaly, často za námi jezdily strávit víkend v přírodě. Nové vrty jako zdroje pitné vody byly téměř vždy situovány stranou obcí, v čistém prostředí.

Protože jsem považoval za jaksi nedůstojné setrvávat ještě pár měsíců v redakci, vypovídat před různými prověřkovými komisemi a nechat se posléze vyhodit, byl jsem z nových čerpačů mezi prvními.

V Praze jsem referoval kamarádům a přivedl jsem za sebou řadu dalších, především historiků z různých pracovišť.

Odpovídalo to i mému zaměření. Za normálního průběhu věcí (co jiného byl však ten normální vývoj než doba vysněná a nesku-tečná?) bych asi časem přestal působit v novinách a našel bych uspokojení v práci historika. Zajímaly mne především soudobé dě-jiny, ale první náměty jsem získal v ruských událostech na samém začátku 20. století. Dost jsem pokročil i ve shromažďování pramen-ného materiálu, takže jsem se někdy koncem roku 1967 dohodl se dvěma vydavateli. Pro nakladatelství Svoboda jsem chtěl zpracovat příběh zlatého pokladu, několika tun zlata za revoluce převezene-ho z carské banky do bezpečí v provinční Samaře, kde se ho zmoc-nily čs. legie a pak se ty tuny jaksi zmenšovaly. Z této přípravy mi zbyly jen lístky, do nichž jsem zapisoval nalezené údaje, nakladatel-ství po Srpnu uzavřenou smlouvu zrušilo a já se k tomuto námětu určitě nevrátím.

S tehdy nadějnou edicí Magnet, kterou řídil Jaromír Hořec, jsem vyjednal zpracování příběhu Grigorije Rasputina. Než mě zaujaly dobové prameny, málo jsem o tomto „svatém muži“ věděl, vlastně jen to, že jeho jméno sloužilo pražské firmě Hydiko jako označení největšího z nabízených prezervativů. Mne ovšem nezajímal Ras-putin jako symbol sexuální potence, ale jako jeden z darebů, pro-ti nimž se ve vypjatých situacích obrací lidový hněv do té míry, že s sebou smete i monarchy. Něco podobného, čím byl pro Antoní-na Novotného semínkový generál Šejna, obdobu však najdeme ve francouzské historii i leckde jinde. Na rozdíl od dosti četné různ-ojazyčné literatury o Rasputinovi nebo od Aškenázyho dramatu, kte-ré v šedesátých letech uvedlo Národní divadlo, zastávám zdůvod-něný názor, že Rasputin nebyl milencem carevny ani jejích dcer, ale že jeho negativní vliv na instituci carismu byl jiný a výraznější, než se obecně míní. Se svým Rasputinem jsem si v počátcích čerpač-ského života vyhrál a odevzdal jsem rukopis, na který editor na-psal posudek připomínající návrh na pomník. Přesto text nevyšel,

na počátku sedmdesátých let už nebylo možné zopakovat třeba Šmahelovu Kateřinu Velikou, prostě psát o ruských dějinách z českého pohledu. Naštěstí jsem neměl uzavřenou smlouvu, takže byl rukopis prezentován jako práce jednoho z nepostižených kamarádů a vynesl mi alespoň nevelký uznávací honorář jako náhradu za přijatou, ale nevydanou knížku. Po listopadu 1989 bylo samozřejmě možné rukopis uplatnit, ale sám jsem ho považoval za jisté vybočení a věnoval jsem se zajímavějším tématům.

V počátcích své čerpačské kariéry jsem se tedy zabýval především prací na Rasputinovi, většinou ve Slovanské knihovně, která je naprosto unikátní svou sbírkou publikací z počátku minulého století. Do doby těchto počátků však patří i mé pochybení, které jsem naštěstí už nezopakoval. Tehdy ještě ani mezi námi nevymizela představa, že je možné leccos ošvindlovat, příležitosti se nabízely. Kamarád Jiří Barbaš z pražského nakladatelství mi nabídl napsat soubor portrétů předválečných komunistů, který by na sebe jako autor vzal někdo z přijatelných. Souhlasil jsem a vyzval ke spolupráci přítele Klípu, rozdělili jsme si asi deset starých stranických ikon a o každé jsme napsali asi pět stránek. Po čase v nakladatelství řekli, že publikaci ani nepotřebují, jenže někdo nahoře ji četl, líbila se mu a tak vyšla a přinesla nám pár stovek přilepšení k velmi hubeným platům. Epizoda, na niž bych možná už zapomněl, nebýt určitého rizika pro současnost. Oním údajným autorem byl Klípův kamarád, mladý historik, list dosud nepopsaný, dnes známý komentátor jednoho z předních českých médií. Kdyby někdo třeba náhodou našel tuto obskurní práci a spojil ji s kamarádovým jménem, dal by se z toho udělat menší skandál. V tom případě bychom samozřejmě vystoupili z tehdejší anonymity a řekli, co, jak a proč to tehdy bylo.

Mezi mé přátele se řadí historik Milan Otáhal, spolu s historikem Vilémem Prečanem na počátku sedmdesátých let obviněný z přípravy a posléze vydání takzvané Černé knihy, která bez komentáře zachycovala Prahu v prvním týdnu srpnové okupace. Protože jejím

tvůrcům hrozilo několikaleté vězení, snažili jsme se nějak pomoci. Bohumír Klípa znal některé britské historiky zabývající se novodobými dějinami, takže jim napsal dopis a prosbu o vyjádření solidarity se svými českými kolegy. V té době působil v cizině jako hudebník bratr mé manželky Josef Jež. Cestou do Paříže dopisy schoval mezi duši a pneumatiku svého auta a za hranicemi je odeslal. Tak vyšlo v londýnských Timesech vyjádření známých historiků Trevor-Ropera a Taylora, že čeští kolegové dělali pouze to, co patří k jejich profesi, a neměli by být za to stíháni. Otáhalův vyšetřovatel se nad tím vztekal, říkal, že to obviněným nijak nepomůže, naopak uškodí, jistě ovšem je, že vyšetřování bylo zanedlouho ukončeno, i když obvinění bylo staženo teprve za řadu let. Nejpravděpodobnější je, že se o odvolání procesu přičinili Sověti, kteří měli velký zájem, aby se na srpnovou invazi co nejdříve zapomnělo, nikoli aby se probírala v nějakém soudním procesu, o němž by referoval demokratický tisk.

Já se zatím ve svém novém působení zabydloval a brzy se mi zdálo, že mezi mnou a lidmi, kteří tu práci vykonávali už řadu let, není co do kvalifikace rozdíl. Někdy na podzim jsem přešel do jiného úseku a ocitl jsem se na velké akci v údolí pod mělnickou obcí Řepín, v místě nazývaném Řepínský důl. Bylo to velké a vydatné prameniště, které testovalo asi osm osádek v maringotkách postavených v rozestupu čtyři sta metrů podél linie vrtů. Nalevo od mé maringotky byla jiná, kde jako čerpač působil Petr Pithart, napravo maringotka další, kde pracoval jeho otec, donedávna náš velvyslanec v Paříži. Když se naše služby sešly, setkávali jsme se a vedli řeči. Estébáci nás ani moc neznepokojovali, jednou nás sice při jízdě autem ze služby sledoval jejich saab, ale v Mělníku si vyměnil pražskou poznávací značku za jihlavskou a už se nám nevěnoval. Od lidí v našem závodě jsme také věděli, že StB chodí čas od času kontrolovat, zda naše výdělky nejsou velké. Byly značně podprůměrné.

V Řepínském dole jsem ztratil svou dosavadní nevinnost, stal jsem se zlepšovatelem. Nelíbilo se mi, že dvanáctkrát za den lezeme

do vodárenské šachty, kde stupačky končí pod terénem, na který pak vystoupit v noci a za sněhu nebylo právě nejbezpečnější. Tak jsem nahoře udělal jakási madla, s jejichž pomocí se výstup značně zjednodušil. Kolegové, kteří to viděli, říkali, že bych si to měl podat jako zlepšovací návrh, po čase jsem to udělal a dokonce mi za to dali asi dvě stovky odměny. Zmiňuji se o této maličkosti proto, že mne pak jaksi posedla chuť měnit zažité technologické zvyklosti za snadnější a výkonnější. Za léta u Vodních zdrojů jsem pak spolu s dalšími členy osádky podal možná desítky zlepšovacích návrhů a probojoval jsem i jeden vynález, týkající se režimu čerpání. Přinášel přesnější výsledky, zejména však šetřil elektrickou energii v řádu desítek procent. Smůla byla v tom, že elektřina byla za pár grošů a navíc ji platil zákazník, tj. investor, proč se tedy vzrušovat? Dnes myslím, že jsem té modernizaci naší práce i našeho přebývání v maringotce věnoval víc zájmu a energie než bylo účelné.

Přesto jsme stále přicházeli s něčím novým a vůbec jsme byli taková neklidná osádka, o níž se ovšem vědělo, že umí. Než jsme jeli na nové pracoviště, raději jsme si šli místo prohlédnout a posoudit tzv. technické podmínky, které připravilo příslušné podnikové oddělení. Jeho pracovníci přijížděli na neznámá místa, často za špatného počasí, kdy bylo obtížné chodit po terénu, technická řešení tedy nebyla vždy optimální. Jako lidé, kteří to budou dělat, jsme často hledali lepší způsob. Jednou se nám třeba podařilo najít nové, bližší místo pro napojení na rozvodnou síť, takže jsme ušetřili stovky metrů těžkého kabelu; nebo vzpomínám na zkoušku u Černošic, kde odpadní potrubí, jímž se odváděla vyčerpaná voda do Berounky, jsme měli pokládat až na radotínský katastr, zatímco se pod silnicí dal najít průchod, který snížil pokládané odpadní potrubí o půldruhého kilometru.

Tahle svá zlepšování jsme dělali pod vnitřním heslem „lenost matka pokroku“, chtěli jsme především ušetřit práci sami sobě. Podnikovým činitelům byly naše opravy technických podmínek celkem lhostejné, pokládání kabelu nebo roznášení odpadového

potrubí po oranici by vyúčtovali zákazníkovi, ale nebude-li, tak nebude, beztak se vydělává dost. Když jsme však jednou poukázali na to, že za naši práci (konkrétně šlo o účast na stavbě reaktorové haly v plzeňské Škodovce) podnik účtuje o nějaké statisíce víc než by bylo slušné, dostalo se nám diskrétního vysvětlení, že nejde jen o nás, ale také o zákazníka, který je hodnocen podle množství proinvestovaných peněz. Jako dělník do těchto vztahů příliš nevidíte, ale časem byla možnost pochopit, proč jde to řízené hospodářství tak ztuhla.

Hlídaly se jen peníze vyplácené lidem, ostatní už nebylo tak podstatné. Často jsem si říkal: kež by si ti naši podnikoví hospodáři vážili veřejné tisícikoruny alespoň tak, jak si váží stokoruny v domácím rozpočtu! Pamatuji, že se nám po několik měsíců na výkazech odebraného materiálu objevovalo nemalé množství letovacího cínu. Ten jsme vůbec nepotřebovali, na pájení obvodů pro naše vymyšlená zařízení nám stačilo pár dekagramů v podobě cínového drátku. Ukázalo se, že cín si na nás odebíral pracovník závodu, který se chystal na dovolenou do Jugoslávie, a tato valuta se mu tam hodila. Jindy zase udělali při objednávání nějakou chybu s desetinou čárkou a závodu přišlo relativně velké množství slitiny zlata a stříbra, potřebné na nějaké speciální sváření. Tak se příliš, vlastně vůbec neptali a poslali to nám. Použili jsme tento materiál na poněkud luxusní nekorodující elektrody do vrtů.

O penězích vynakládaných ze státního rozpočtu nechci ani uvažovat. Příkladem velmi nákladné a velmi problematické investice byla stavba reaktorové haly v areálu plzeňské Škodovky. Přestože tam na nás čekala rozsáhlá a nikoli lehká akce, šla na ni naše osádka jako jediná, ono by se jich tam víc ani nevešlo. Místo pro maringotku jsme našli jen na okraji místního fotbalového hřiště Slovan Karlov, takže nám v nedělních odpoledních čas od času zazvonil o maringotku míč. Naším úkolem bylo udržovat sníženou hladinu podzemní vody, aby se daly vyhloubit a vybetonovat obrovské nádrže pro kalení reaktorových nádob.

Do této stavby navezli vládu Sověti, Škodovka se měla stát mezinárodní kovárnou atomových reaktorů sovětského typu. Po Černobylu byla samozřejmě odříkána jedna objednávka reaktoru za druhou a miliardy do toho vložené se vskutku nevyplatily. Na stavbu, aby nebyla tak drahá a netrvala dlouho, byli denně dováženi vězni z nedalekých Borů, staveniště bylo dvakrát oploceno ostnatým drátem a uvnitř koridoru hřadovali ve strážních budkách vězeňští policajti se samopaly. Politické vězně k práci mimo Bory nepouštěli, i mezi ostatními se však našli zajímaví lidé. Když jednou přijel na inspekční návštěvu sovětský premiér Kosygin, stáhli vězně do baráku, jako by člen moskevského politbyra nevěděl, že všechny velké stavby socialismu do značné míry vykonávají vězni. Pěkné bylo, že vězně z placu před návštěvou uklidili, ale zapomněli na ty, kteří montovali budoucí zastřešení haly. Stačilo upustit nějaké náradí nebo velký spojovací šroub, a politbyro mohlo omládnout. Na reaktorové hale jsme byli skoro čtyři roky a byla to jedna z nejhorších akcí mé čerpačské kariéry. Nikoli pracovně náročná, ale na rušném a blátivém místě, takže pozdější návrat do přírody byl pro nás vysvobozením.

Vraťme se však ke všedním dnům v maringotce. Dnes jsem přesvědčen, že mi tato životní změna velmi prospěla po několika stránkách. Například z hlediska uchování zdraví. Třebaže jsou příznivější životní podmínky než bydlení v maringotkách obložených a vybavených materiálem obsahujícím množství škodlivých rozpustidel a kde každá zásuvka, vypínač a instalační krabice musely být přes naše protesty podloženy asbestovou deskou, přece jen to byla většinou práce v přírodě, na čerstvém vzduchu a bez škodlivých stresů. Také jsme se, myslím, všichni naučili zvýšené opatrnosti. Když jste sami na pracovišti, kde se třeba několik dnů nikdo neukáže, je třeba chránit se před zraněním, myslet na to, kam se může nástroj, který držíte, proti vám smeknout, v noci chodit raději pomalu, při silném větru naslouchat, jestli zrovna nepadá strom atd. Jinak to byla pohoda. Jak byl rok dlouhý, žádná schůze, úsekový

technik přijel tak jednou za týden, s většinou jsme vycházeli dobře, protože oni i my jsme věděli své.

Občas se zastavil na návštěvě některý z bývalých kolegů, kteří zůstali v novinách, bědovali, jaké že tam jsou teď poměry, a říkali, že já se vlastně mám znamenitě. I když můj názor byl v podstatě stejný, dal jsem jim najevo, že možnost volby má víceméně každý.

Těm, co zůstali, skutečně nebylo co závidět. Nastala léta příležitosti pro málo nadané, zato vybavené velkou přízpůsobivostí. Neříkám to ze žárlivosti, opravdu došlo k rozsáhlé výměně schopných a zkušených za méně schopné, ale poslušné. Také celkové klima ve společnosti se změnilo. Příkladem je mi třeba mladý učitel, kterého vyhodili ze školy jako nezpůsobilého socialistické výchovy mládeže. Přinesl si do maringotky celé stohy novin z roku 1968, na podtrhaných odstavcích nám ukazoval, jak si těch nových myšlenek vážil, ale teď, říkal, se už o nic nestará, sehnal si půjčku a bude přestavovat barák. Veškeré přemýšlení se zprivatizovalo, sotvakdo uvažoval, jak to bude „s námi“, a staral se o sebe, o své nejbližší, o svou „opevněnou domácnost“. I když politická propaganda měla plná ústa kolektivismu, ten přechod od společných starostí a zájmů k ryze soukromému až sobeckému uvažování byl principem režimu. A jak plynula léta, tento nastoupený trend se prohluboval.

Pro mne práce v maringotce znamenala ovšem nejen přínos vyplývající z fyzické práce na zdravém vzduchu, ale jsem přesvědčen, že prohloubila i můj obzor. Z prostředí žurnalistiky, kde jsem měl řadu dobrých známých, ale sotva blízkého přítele, jsem se sblížil s profesionálními historiky, ať už dělali v maringotkách nebo jinde. S tím se samozřejmě změnil i okruh debat, obohacovali jsme jeden druhého, myslím, že jsem zejména zpočátku byl víc příjemcem než dárce. Vzhledem k různým konexím jsme měli přísun exilové literatury, především dvouměsíčníku *Listy*, do kterého jsem čas od času, později téměř pravidelně psával. Až do pozdějších osmdesátých let pod romantickým jménem odvozeným od hlavní postavy Solženicynova románu „V prvním kruhu“. Myslím, že mi neušla

žádná z publikací, které vydával v západoněmeckém Kolíně Adolf Müller a v kanadském Torontu manželé Škvorečtí. Po letech se Josef Škvorecký dost divil, když mu Libuše předložila k autorskému podpisu jeho „Mirákl“ s trochu obnošenými stránkami, ale krásně svázaný v kůži. Bylo to poděkování jednoho ze čtenářů, jimž jsme tyto vzácnosti půjčovali.

Významnou úlohu při rozšiřování obzorů měla pro mne také západoněmecká televize. Po většinu své čerpačské kariéry jsem pracoval na plzeňském úseku, který obhospodařoval zejména západní a jižní Čechy, a tam byl signál německých vysílačů ARD, ZDF i Bavorského rozhlasu většinou dobře dostupný. Stačilo doplnit náš televizní přijímač poměrně jednoduchým obvodem umožňujícím příjem zvuku v evropské normě.

Možnost přijímat tyto televizní vysílače se rozšířila v době, kdy byla postavena nová německá retranslace Hoher Bogen, již z technické i mezinárodní podstaty věci nebylo možné rušit tak jako například rozhlasové vysílání Svobodné Evropy. Zasluhou celkem nevypočitatelných fyzikálních zákonitostí se odtud signál šířil pryč po toku Berounky až k jižnímu okraji Prahy. Nemožné se pak stalo skutkem, dva západoněmecké programy jsem mohl sledovat nejen v maringotce, ale i v pražském bydlíšti. Týkalo se to stovek domácností na našem krčském sídlišti a zásluhu o to měla družstevní samospráva, zejména její nezapomenutelný předseda doktor Václav Houša, po kterém se mi stýská. Člověk, který mnoho nenamluvil, ale statečně pro lidi udělal víc než mnozí, kteří pak dávali najevo své zásluhy.

Řekl bych, že tehdejší německá televize tzv. veřejné služby byla mnohem zajímavější než naše současná bavitelka. Alespoň mně tak připadala, také proto, že jsem si z ní méně vybíral zábavné pořady, zato víc publicistické. V každém případě jsem získával širší přehled o událostech a směrech, k nimž bych se jinak sotva přiblížil, nemluvě o tom, že mi tato televize umožnila obnovit si a modernizovat schopnost číst a vyjadřovat se v němčině

Ve druhé polovině sedmdesátých let došlo k jistému přelomu, který do značné míry orientoval mé další směřování. O tom, jak vznikla Charta 77 a jaký byl její smysl bylo už napsáno mnohé, téměř všechno, takže se tím nemusím zabývat. Já se mezi její první signatáře dostal tak, že někdy o Vánocích 1975 za mnou přišel Milan Otáhal, informoval mne o nové občanské iniciativě a nabídl mi, abych se k ní připojil. Bez váhání jsem napsal na osmerku papíru, že s Chartou 77 souhlasím a připojuji se k ní. (Na nedávné výstavě ke třicátému výročí jsem našel papír s mým podpisem a fotografií, kterou při prvním výslechu tajně pořídili estébáci.) Přítel Milan tehdy ani neměl text základního prohlášení k dispozici, řekl mi jen smysl toho celého, a já nebyl jediný, kdo souhlas podepsal, aniž prohlášení Charty 77 detailně znal. Podstatné bylo, že z 242 signatářů pouze jediný po masivním nátlaku svůj podpis odvolal.

Způsob, jímž na vznik Charty reagoval normalizační režim, byl překvapivě hysterický a ostrý. Nakonec právě tato reakce vzbudila široký zájem nejen doma, ale i v zahraničí. Signatáře svázela policie zeleným antonem v noci nad ránem k výslechu, údajně jako svědky pro vyšetřování blíže neoznačeného trestného činu. Nás navštívili ve dnech, kdy jsem byl v maringotce, odjeli tedy dál a mně pak předvolali písemně.

Prakticky každý ze signatářů, kteří pracoval jinak než jako dělník, byl okamžitě vyhozen z práce. Třeba Petr Pithart, který zcela nedávno, aby měl blíž ku Praze, opustil maringotku a našel zaměstnání jako řadový právník v Akademii věd, byl hned po podepsání Charty propuštěn. Našel pak zaměstnání u Parků a lesů a jako první, nepochybně čestný úkol navázal s dalšími hnůj na zahradu známého vyžírky, ministra zahraničí Chňoupků. Byly odpojovány telefony, odebírány technické průkazy automobilů, nařízeno řídicíké přezkušování s jednoznačným cílem řídicák odebrat. Protože na přidělení telefonu teprve řadu let čekal, auto jsme tehdy a ještě po řadu dalších desetiletí neměli, byl jsem jen předvolán k přezkoušení řídicíkových schopností. (Nevím už proč, snad aby řeč nestála,

jsem proti této praxi protestoval na prokuratuře a po čase mi odpověděl prokurátor, náhodou spolužák z gymnázia, že volba předvolávaných je náhodná a důvody, které tomu příkládám, rozhodně neexistují.) Náčelník dopravního oddělení VB v Praze-Michli mi předložil běžný test s řadou dopravních situací, který jsem uspokojivě absolvoval. Tak si vzal k ruce vyhlášku o způsobilosti vozidla, která předmětem běžných zkoušek nebyla, a položil mi otázku, za jakých technických podmínek nesmí auto vyjet. Protože jsem i tohle četl, začal jsem důvody vypočítávat, ale přerušil mne, že je chce slyšet v pořadí, jak jsou ve vyhlášce napsány. Tak jsme toho nechali a odešel jsem, jak mi bylo předem zcela jasné, bez řidičáku.

Trochu mne ta policajtská sprostota vzala, cestou domů jsem se zastavil u Otáhalů, kteří mi pomohli spravit náladu. Pak jsem ještě zašel za Jiřím Hanzelkou požádat ho o adresu mezinárodního autoklubu v Paříži, kterému jsem napsal, že naše policie používá řidičského oprávnění jako prostředku k politickému nátlaku. Nějak to tam bylo doručeno přes kolegu Karla Bartoška, za čas jsem dostal písemné poděkování od tehdejších mluvčích Charty Jana Patočky a Jiřího Hájka. Nevím, dost pochybuji, zda jsem k tomu nějak přispěl, ale zanedlouho zvala policie všechny, jimž řidičské průkazy odebrala, a umožnila jim udělat regulérní zkoušku z dopravních předpisů. Tak dostala nazpět svůj řidičák i Libuše, mne ani nepřezkušovali, protože můj dřívější test byl zcela v pořádku.

V našem zličínském závodě prý byla schůze, stranická nebo veřejná, nevím, která měla tak jako jinde Chartu 77 jednomyslně odsoudit. Na dotaz z pléna, co že vlastně ta Charta říká, poněkud prostomyslný předseda odpověděl, že je tak zlá a rafinovaná, že o tom nelze ani mluvit. Připomnělo mi to historiku ze Švejka o urážce císaře pána tak strašné, že ji nebylo možné před soudem opakovat.

Od zaměstnavatele se čekalo, že mne nějak postihne, jenže pomocnému dělníkovi se těžko snižuje pracovní zařazení. Proto si vymysleli nezbytnou potřebu pracovního přeložení a já potom jezdil denně brzy ráno přes celou Prahu až na Zličín. Bylo to zlé, nejen

kvůli časnému vstávání, ale zejména proto, že tam nebylo do čeho píchnout, takže jsme na sebe v oddělení elektrikářů jen koukali. Naštěstí tato situace trvala jen asi dva týdny a pak jsem se vrátil do maringotky. Už ne na reaktorovou halu Škodovky, ale k novému vrtu u nějaké vesnice na Rokycansku. Osádku se dvěma signatáři Charty nebylo asi možné ponechat na tak významné stavbě jako byla ta plzeňská.

Ve tříčlenné osádce s námi tehdy pracoval historik Karel Bartošek. Chtěli ho přeložit k vrtné soupravě, ale sehnal si lékařské potvrzení, které tomu bránilo, takže zůstal. Při své první službě na nové lokalitě, když jsem ho střídal, mě udivil na stole talíř s jaternicemi a jelítky. Kde se tam vzal? Karel vysvětlil, že když se v hospodě zmínil, že patří k těm, kdo podepsali Chartu, lidé z vesnice mu nosili do maringotky výslužku ze zabíjaček. To mne potěšilo, ale nenadchlo, do hospody jsem nechodil a podpis Charty jsem považoval za soukromou záležitost.

Zdrženlivější jsem nebyl z nějakých obav, vždyť podepsáním Charty jsme se veřejně označili za opozici, s níž se totalitní režimy nemazlí. Styděl jsem se za svůj podpis? Nikoli, i když přece jen... Bylo mi trapné, tehdy a kdykoli později, když se na nás někteří lidé dívali jako na morální hrdiny, kteří si na svém postoji zakládají. Mám za to, že se tím velké většině chartistů křivdilo, tehdy i v letech po listopadu 1989.

Jako dosti plané mi připadají také námitky z řad lidí postižených poučným režimem: to se vám to oponovalo, když vás většinou ani nezavřeli! Je to pravda, normalizační perzekuce byla mnohem mírnější, řekl bych civilizovanější (pokud nějaká perzekuce může být civilizovaná) než brutalita poučného režimu. Bylo to však jisté, trvalé? Po jednom z výslechů nám tehdejší statečná mluvčí Charty Marta Kubišová tlumočila vzkaz od estébáků: zatím s vámi zacházíme mírně, ale pokud se mezinárodní poměry zhorší... Kdo mohl čekat, že se systém jednou zborší jak domek z karet, že starci v Kremlu v očekávání vlastního pádu raději neuvrhnou svět do nové

války a že tomu nebude předcházet upevnění týlu s izolací nebo likvidací potenciálních odpůrců? Sotva kdo z chartistů mohl předpokládat, že se dožije konce toho režimu, ale co jiného jsme měli na výběr než ono lutherovské „zde stojím a nemůžu jinak“?

Určitá vnitřní hrdost na příslušenství k Chartě, zejména k jejím počátkům, v nás byla a zůstala, ovšem ke chlubení důvod nebyl. Jak plynula léta a lidé zapomínali, mezi většinou nové politické elity začal panovat názor, že ta Charta nebyla nic moc, jak o tom svědčí skutečnost, že on, nezpochybnitelný demokrat, se jí neúčastnil.

Ještě se vrátím ke Karlu Bartoškovi, abych neuškodil jeho památce. Byl to statečný, snad trochu fanfaronský mužský, pilný historik, k jehož raným a posledním pracím by se dalo mnohé podotknout, ale jako kolega v maringotce perfektní. Při střídání služeb se mohl člověk chovat všelijak, nějakou poruchu, třeba teprve signalizovanou, mohl přejít s tím, že si s ní další kolega poradí. Znal jsem osádky s historiky, kteří se takto chovali, Bartošek k nim však nepatřil. Měl vědomí dělnické solidarity a vždycky spolehlivě udělal, co bylo třeba, aniž při tom své základní poslání zanedbával. Dlouho s námi však v maringotce nepobyl, se svou francouzskou ženou se vystěhoval do Paříže, kde se pak plně věnoval nejnovějším dějinám.

Pokračovala všivá sedmdesátá léta, aniž se něco podstatného změnilo. Občas nějaký výslech, nutnost zvýšené opatrnosti, ale život šel dál. Snad je tu chvíle, abych se zmínil o něčem osobním, pro mne velmi podstatném. Jakkoli to zní absurdně, poznal jsem rodinu. Má vlastní, do níž jsem se narodil, byla, jak už řečeno, od poloviny války neúplná a v letech poválečných dost rozptýlená. Když jsem poznal Libuši, přijala mne i její rodina, takže pospolu rodiče a příbuzní tíhnoucí dost k sobě byli pro mne novým zážitkem.

Ten se prohloubil v sedmdesátých letech, kdy se z iniciativy Libušiny sestřenice rodina, případně rozšířená o blízké známé ze zlínského okolí, začala každým rokem scházet na podnikové chatě v obci Držkové za Kašavou. Chata byla asi pro patnáct lidí, měli

jsme ji na zvolený týden pro sebe, a býval to krásný týden. Všichni se měli rádi, ve dne jsme chodili po okolí, někdy až na Hostýn, zcela nezapomenutelné pak byly večery. Nanosilo se dříví, postavila se pyramida na táborák a přišlo to nekrásnější, zpívání. Převážně východomoravské písně, ostatně většina Libušiných příbuzných byla hudebně vzdělaná, někteří profesionální hudebníci. Rok od roku nám tam bylo lépe, těšily se dokonce i děti. My tam převážně jezdili jen s Libuší, ale naši přátelé ze Zlínska s dětmi ve věku, kdy jsou pro ně dovolené s rodiči trestem. Jenže i ty na své účasti trvaly a do dnes na to vzpomínají.

Bylo v tom pro mne i něco ekumenického, abych si ten termín pro danou situaci vypůjčil. Mezi zlínskými účastníky byla kádrová referentka, člen Lidových milicí a další straníci, ale nikdy to nezaškřípalo, jak už to mezi slušnými lidmi bývá. Já konfliktní náměty nepřinášel, žádným diskusím jsem se sice nevyhýbal, ale všichni jsme se bez přetvářky, přirozeně respektovali. Tito dobří lidé se svými osudy mi dozajista pomohli netřídit své okolí a svůj vztah k němu podle nějakých kategorií. Ostatně jsem cosi podobného poznal i na svém tehdejšíh pracovišti, tedy v jeho vyšších patrech. Zatímco jsem třeba předsedu základní organizace KSČ na ředitelství považoval za slušného a inteligentního člověka, každodenní praxe mi ukázala, že základ většiny režimních hanebností udržují hlavně příčinliví a sobečtí nestraníci.

Letní dovolené, ať už na zpívající Držkové, nebo v jiné podnikové chatě na Hetlíně u Kutné Hory, kam jsme jezdili s vnoučaty, bývaly každoročním osvěžením. Méně nezbytným než u jiných rodin. Když jste celý rok venku, zpravidla v přírodě, a dá se za vámi jezdit o volných víkendech do maringotky, ani netoužíte po chatě, to střídání míst je koneckonců zajímavější. Nedokážu spočítat, kolika lokalitami jsem za těch dvacet let prošel. Určitě jich byla víc než stovka, dnes, sotvaže někam vyjedu, co chvíli poznávám – tady jsme čerpali.

Když se mě dnes někdo zeptá na pocit z těch dvaceti let v maringotce, říkám, že to byla dobrá a zajímavá zkušenost, jen nemusela

trvat tak dlouho. S nostalgií vzpomínám na převažující klid kolem a leccos srovnávám s dnešními poměry. Například nebylo místo, kde jsme čerpali, natolik zastrčené, aby se tam člověk nedostal, když ráno vyjel autobusem z Prahy, a ještě se téhož dne mohl vrátit kolega, kterého jste střídali. Teď musí mít obdobný pracovník v terénu auto, jinak by mu mohla cesta trvat mnohem déle. Bývali jsme na různých vystrkovech, někdy po řadu dní nezahlédli ani človíčka, ale pocit nebezpečí jsme neměli a jen zřídka nám někdo ukradl něco z výbavy. Je snad omezený dopravní systém a vyšší kriminalita nezbytnou daní za svobodu?

V polovině sedmdesátých let jsem se rozhodl napsat svědectví o československém jaru 1968. Vycházel jsem z toho, že komu bylo tenkrát řekněme osm let, sotva si z těch dnů a zejména z jejich smyslu pamatuje víc než jen drobné útržky a o této minulosti, která poznamenává práh jeho dospělosti, se dovídá leda od svých rodičů. Pokud se svého tehdejšího přesvědčení byť nuceně zřekli, dozví se spíš málo.

Měl jsem poschováno dost různých autentických materiálů a tak jsem sepsal text, asi stopadesátistránkový. Je to má nejvyšší norma, léta v deníku mne naučila stručnosti. Bylo možné poslat rukopis nelegálními cestami do exilového nakladatelství Index, jenže jsem si nebyl jistý vlídným přijetím. Na rozdíl od řady mně blízkých lidí jsem byl dost kritický například k úloze Alexandra Dubčeka po srpnu 1968 a byl jsem přesvědčen, že až režim opřený o sovětskou podporu jednou skončí, nebude možné jednoduše na tehdejší jaro navázat. V roce 1968 se KSČ a blíže příliš nedefinovaná idea socialismu těšily podpoře a důvěře mnoha občanů, zatímco léta normalizace zbytky takové důvěry vymazala. Že společnost je jiná, bylo všeobecně zřejmé už v polovině sedmdesátých let. Rozhodl jsem se tedy pro publikaci formou samizdatu (asi bych měl dodat, že jde o termín z prostředí ruské opozice, označující na stroji psané texty, které si zájemci navzájem půjčují, případně je dále opisují).

Specifikou mého samizdatu byly nikoli texty psané na stroji, ale mluvené slovo na magnetofonových záznamech. Při volbě mezi záznamy pro kotoučové magnetofony a kazetami, které se u nás právě začínaly ujímat, jsem volil tu starší verzi jako obecně rozšířenější. Ze studie o letech 1968 a 1969, již to začalo, postupně vznikla jakási edice, kterou jsem pojmenoval Mnémosyné, podle starořecké múzy, bohyně paměti, ostatně takto pojmenovali před sto padesáti lety svůj časopis ruští děkabristé.

Text o Československém jaru namluvil do mikrofonu, jak je uvedeno v knižním vydání, přítel z nakladatelství Mladá fronta Pavel Zátka. Následoval titul „Co je filozofie?“ od Karla Michňáka, snaha říci, že jde o víc než o dialektický a historický materialismus, jak byli v té době ujišťováni studenti. Do mikrofonu ho přečetla Michňáková manželka. Pohled na události a důsledky února 1948 obsahoval text, který neměl zcela jednoduchý osud. Řada úseků se opírala o samizdatovou studii objasňující vývoj v poválečných letech, jejího autora jsem však neznal. Když po listopadu 1989 vyšel Únor jako brožura, vyhlásil jsem v ní po autorovi pátrání; že jím byl historik Jan Měchýř jsem se však dověděl až o osmnáct let později. Dále to byly kapitoly o druhé světové válce, připomínající, že na porážce hitlerovského Německa se podíleli také západní spojenci, přečtena byla smutná, ale významná Orwellova Farma zvířat.

Texty jsem pomocí dvou magnetofonů rozmnožoval na pronajaté chatě, rozesílány pak byly z Pardubic, a to převážně na Moravu. V Praze se příliš mluvílo a vyzrazení celého projektu by se dalo očekávat, zejména však bylo účelné dostat svobodné texty tam, kde o ně byla větší nouze. Pořízení magnetofonů, nosičů záznamu, poštovné a v některých případech i skromné, spíš symbolické honorování spolupracovníků nebylo možné hradit z čerpačského platu, pomohl však historik Vilém Prečan. Ten kromě své základní činnosti, vybudování a správy Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury v Scheinfeldu, dokázal získat podporu pro řadu domácích aktivit.

Na jaře jedenaosmdesátého roku došlo k události, která domácí opozici krátkodobě poznamenala. Na hranicích byli zadrženi dva francouzští studenti, kteří do Československa vezli tzv. kamion s exilovými časopisy a korespondencí. (Myslím, že tam byly i kazety s jedním textem z edice Mnemosyné, jímž Vilém Prečan vycházel vstříc těm, kdo již z magnetofonu přešli na kazetové nahrávky.) Došlo k rozsáhlému zatýkání, z něhož po čase zůstalo v ruzyňské vazbě deset přátel, a připravoval se proces, ve kterém jako hlavní obžalovaná z nedovolených styků se „zahraničními ideodiverzními centrály“ měla být Jiřina Šiklová.

Případ s kamionem a jeho následky byl již zpracován a zveřejněn, celkem známá je i úloha zahraničních přátel, pro niž byly po deseti měsících přípravy na proces zastaveny a uvěznění propuštěni z vazby. Osobně jsem vděčný zejména Jiřině Šiklové za předstíranou nevědomost, když ji vyslyšali na Mnemosyné. Vážím si této statečné ženy zejména proto, že patří k lidem, kteří po listopadu 1989 místo přijetí jakýchkoli veřejných funkcí pokračovali v tom, co považovali za nejužitečnější. Založila na univerzitě katedru sociální práce, z níž vyšly desítky jejích skromných následovníků.

Ještě jsme však stále v osmdesátých letech. Poměry se časem uklidnily, práce pokračovala, přicházeli noví pomocníci z řad mladých, nikoho však nenapadlo, že je dobojováno a že věci půjdou kupředu jakýmsi samospádem. Na světové scéně se objevilo zhoubné sovětské dobrodružství v Afghánistánu, do Evropy se stěhovaly rakety středního doletu. Dneska už bych těžko vypověděl, co mne přimělo, abych se zabýval novou problematikou – mírovým hnutím. Určitě to byla permanentní hrozba nového světového konfliktu, jehož možné důsledky si většina lidí ani nepřipouštěla, jistě řada zajímavých pořadů a besed, které jsem sledoval v západoněmecké televizi, a také pomyšlení, že mé vnuky za pár let čeká úděl vojáků základní služby. Naproti tomu vím, kdy mne napadla hlavní myšlenka uvažování o této problematice: když jsem šel na nákup kolem vojáky obsazeného zámku ve Zbirohu, kde jsme tehdy čerpali. Je to

zvláštnost nebo deviace, ale pamatuji si místa, kde jsem se rozhodl pro tu či onu větší práci.

Mé uvažování o válkách a míru mělo málo společného s tehdejšími mírovými hnutími, a to jak západním, tak s tím našim, východním, které mělo stejnou svobodu jako třeba obránci míru v Británii: mohlo se důrazně vyslovovat proti vojákům a základnám NATO. Plně jsem sdílel názor Charty 77, který snad jako první formuloval profesor Hejdánek, názor o nedělitelné souvislosti mírového hnutí a občanských práv. Takzvané mírové hnutí v tehdejší Československu, které smělo ba muselo vyvolávat odpor jen k vojenskému potenciálu západních zemí (naše rakety byly přece mírové), určitá krátkozrakost západních mírových aktivistů, starajících se o vlastní jestřáby v představě, že ty naše můžeme krotit na svém dvorku sami, činilo věc obrany proti válce problematickou. Stejně tak se nedalo souhlasit s vírou některých našinců, považujících jednotky NATO za apoštoly míru.

V prvních letech uvažování nad touto tematikou jsem považoval za přední úkol čelit falešnému heslu malovanému na každém rohu: „Buduj vlast, posílíš mír!“ Ve výkladu určeném dobromyslným ženám s instinktem obrany života toto heslo říkalo, že čím budeme silnější, tím snáze odoláme zlým imperialistům, kteří by nás chtěli ujařmit. Dá se s tím snad nějak polemizovat? Na Západě taková hesla z každého nároží nekřičela, tamější politická scéna však nebyla podobnému názoru vzdálená. Starou pruskou zásadu nabádající „chceš-li mír, připravuj válku“ sice nikdo nevyhlašoval, všeobecně však byla praktikována. Tak jako před každou z minulých válek, které začínají obranným – jak jinak? – vyzbrojováním.

„Chceš-li mír, připravuj mír!“ byl název první studie, kterou jsem napsal na téma války a míru. V podstatě jsem tím chtěl obhájit myšlenky pacifismu, které se ve třicátých letech (podobně jako ideje socialismu v sovětské režii) zřetelně zkompromitovaly. Nejde však o pacifismus za každou cenu, v každé situaci, ani o základní devízu Chelčického neodporování zlému, ale o praxi, již vytyčili již

obránci míru na počátku minulého století: *pacem facio*. Chceš-li mír, připravuj mír.

Zároveň jsem polemizoval s utkvělým názorem, že válka je přirozená, byla a bude tu vždycky, třebaže lidé, zejména poté, co jim nějaká válka pustila žilou, toužili po míru. Obrazně jsem to srovnal s touhou po létání, pro niž si pošetilí lidé lámali kosti pod kopci nebo u základů věží. Schopnost létat nebyla lidstvu dána, to je evidentní, opačný názor byl podvratný, kacířský, trestuhodný. Přesto se lidé létat naučili, nikoli máváním pažemi v nápodobě ptáků, ale důmyslným způsobem. Války nejsou věčné – odstraňme je, jako jsme se naučili létat...

Tuto první verzi svého uvažování jsem poslal, asi z pýchy a pro pořádek, Vilému Prečanovi do Scheinfeldu, aniž jsem očekával, že bude publikována. Udivilo mě, když Erazim Kohák, můj starý kamarád, který se počátkem roku 1990 vrátil z Bostonu do Prahy, přivezl tento text v Scheinfeldu upravený jako brožura, a co víc, dost si ho považoval.

Pro mne to byla etapa. Hledal jsem východisko, ideje vyslovované jak na Západě, tak v našem tzv. táboře mne neuspokojovaly. Říkal jsem si: což se za těch sto let, po něž trvá moderní, tj. masové mírové hnutí, neobjevily myšlenky skutečně zajímavé a použitelné? Nakonec jsem historik, tak se cestou toho století vydám a budu hledat.

Začal jsem – jak jinak – u Berty Suttnerové, pro jejíž zviditelnění u nás jsem s pomocí paní Dollingerové, kulturní atašé rakouské ambasády v Praze, leccos udělal. Suttnerové si vážím, familiérně o ní mluvím jako o Bertičce, ale tou hledanou inspirací být nemohla. Zase jsem vysedával v univerzitní knihovně, postupoval krok za krokem léty mezi dvěma válkami, až jsem hledané, spíš tušené nalezl.

Zasloužili se o to mnozí. Nejdříve snad Václav Havel. Potřeboval na dokončení elektrické instalace ve svém bytě na nábřeží někoho, kdo mu při tom nepřičiní další odposlouchávací štěnice, byl jsem mu doporučen a nějaké drobnosti jsem tam vykonal. Nevím

už jak, ale přišla řeč na práci Emeryho Revese, Američana maďarského původu, jehož *Anatomie míru*, vydaná i u nás krátce před únorem 1948, vzbudila velký zájem. Pak byla stažena z prodeje i z knihoven a po celá léta komunistického vládnutí byla na přísném indexu, nedostupná. „To přece přeložil můj dědeček Hugo Vavrečka, já vám ji půjčím.“ Tak jsem měl možnost pečlivě si ji prostudovat z výtisku, kde je napsáno věnování jedenáctiletému vnukovi. To mne dovedlo k Albertu Einsteinovi, který si Revese velmi vážil a jeho knihu v tehdejší americkém tisku vřele doporučoval. Ani Einsteinova korespondence a jeho články o válce a míru (zabýval se tím velmi intenzivně od dvacátých let) nebyla však u nás dosažitelná, ale pomohla mi, tak jako mnoha jiným, vídeňská Jana Stárková. Udělala pro mne a poslala mi kopie z knih ve vídeňské knihovně, stovky pro mne tehdy nedostupných stránek.

Ani zde se nechci zabývat něčím, co už si lze přečíst v literatuře. Nebudu tedy opakovat, o čem jsem pevně přesvědčen, že Einsteinovo řešení světa bez válek je stále a v budoucnu (pokud se ho lidstvo dožije) bude zcela validní, použitelné. Příčinou, proč přes veškerý ohlas ve Spojených státech a jinde zatím použito nebylo, je ve stručné a cynické pravdě: zbrojení v širokém slova smyslu je mnohem výnosnější než vytváření míru. Zatímco řada věcí, o nichž jsem kdy napsal, i řada problémů, za něž jsem kdy lámal kopí, je poplatná své době a často se ztrácí spolu s ní, na tomto „Einsteinově řešení“ stále trvám a jsem pevně přesvědčen, že neupadne do zapomnění. Lhostejno, zda se někdo zítra bude inspirovat tím, co jsem dal dohromady, nebo znovu vykročí po obdobné cestě.

Určité povědomí o tom, čím se po léta zabývám, způsobilo, že jsem byl v květnu 1987 vyslán do Varšavy jako zástupce Charty na mezinárodní mírový seminář, který pořádalo polské hnutí Svoboda a mír (WiP). I když se už leccos změnilo a poměry byly poněkud volnější, bylo třeba volit způsob nelegální, vždyť i řadě západních turistů, podezíraných, že se chtějí zúčastnit semináře, bylo polské

vízum odmítnuto. Od nás se do Polska mohlo jezdit na oficiální pozvání, které zajistila má dcera Lenka od mně neznámého svazu polských kynologů, a tak jsem se dostal přes hranice. V jednom varšavském bytě jsem se dověděl, kde se seminář koná, došel jsem tam a asi tři dny pobyl.

Celkem to odpovídalo tehdejším polským poměrům. Zatímco u nás by podobný seminář byl okamžitě rozeznán s příslušnými represivními následky, ve Varšavě byl sice nelegální, ale nerušený, třebaže hlídáný, jak jsem se sám hned po návratu do Prahy přesvědčil. Odbýval se na církevní půdě vedle sídla známého polského arcibiskupa, a já se s rozpaky přesvědčil, jak je Charta u našich sousedů populární. Místní farář si na mne přišel sáhnout s vysvětlením, že o chartistech zatím jen slyšel, měl jsem tam snad desítky rozhovorů se zahraničními novináři a mírovými aktivisty a těžko jsem se mohl vyhnout lidem, o nichž mi polští přátelé říkali, že jde patrně o spolupracovníky tajné policie. Nové myšlenky jsem tam jaksi nepochytil, ale polské prostředí a přátelské ovzduší mi utkvělo v paměti.

Přátelé mne zavedli k hrobu populárního kněze Jerzyho Popiełuszka, kterého v osmdesátých letech kdesi u Varšavy umučilo pár pochopů z tajné policie. Na tak sugestivní a zároveň důstojný památník se nezapomíná. Navrhli mi také, abych spolu s dalšími hosty navštívil památník kněze Kolbeho, který šel za války dobrovolně se svými svěřenci do plynu, musel jsem se však omluvit a po pravdě říci, že za dva dny už musím do práce. To vyvolalo jisté veselí, disident (nerad to slovo používám), který dbá, aby nechyběl v práci, byl pro tamější mladé kuriozitou. I to jsem pokládal a pokládám za poznatek z tehdejší cesty. Byla mi poněkud trapná přátelská pozornost, již na semináři přijímali zástupce československé Charty, měl jsem a mám za to, že mnohem víc úcty a zájmu si zasloužili stoupci Solidarnoszci nebo převážně mladí příslušníci WiP.

Že o mně našim referovala polská tajná policie, zjistil jsem krátce po návratu, kdy mne přišli pozvat na výslech dva estébáci. Dostavil jsem se do služebny VB v Praze-Michli, možná do stejné místnosti,

kde mi před lety odebrali řidičák, už nevím, na co se mne ptali, vím jen, že jsem jim nic podstatného neřekl. Přesto mne od té doby víc sledovali. Někdy v devadesátých letech, když jsem asi ze zvědavosti navštívil archiv v Pardubicích, abych se podíval do svých někdejších spisů (z více než dvou třetin v prosinci 1989 skartovaných), jsem se například dověděl, že mi byl zakázán odjezd do Anglie na nějakou konferenci tamějšího mírového hnutí. Do té doby jsem věru nevěděl, že mne na nějakou takovou konferenci zvali. Také si mne bůhvíproč hlídali v souvislosti s Polskem. Když bylo v Praze jedno setkání s polskými přáteli Charty, měli jsme před domem na celý den zaparkované auto VB.

Přes tyto a podobné, nezmiňované epizody se poměry měnily, nemám-li říci, že lepší. Zatímco v sedmdesátých letech jsem nesměl vyjet ani na Jadran na dovolenou, kterou pořádal podnik (povinná žádost zamítnuta se zdůvodněním, že „není ve státním zájmu“), v polovině osmdesátých let už leckdo, výjimečně i z řad chartistů, dostal devizový příslib a pak i výjezdní doložku. Do jaké míry se na tom podílela snaha státu vypadat liberálně, nebo taktický zájem postupovat vůči některým vstřícně, je těžké říci. Tehdy jsem se rozhodl vyzkoušet ten předstíraný humanismus a požádal jsem o povolení třídní cesty do SRN, abych mohl navštívit hrob otce, který byl v Mnichově v roce 1943 popraven. Po opakované žádosti mi bylo umožněno koupit si asi sto dvacet marek za cenu mého třítydenního platu a dostal jsem i výjezdní doložku.

Přespal jsem u historika Karla Kaplana (možnost ubytování v hotelu byla pro návštěvníka vybaveného Státní bankou vyloučena), nikoli zbytečně jsem navštívil mnichovský zemský archiv, hledal jsem ve věžeňské části městského hřbitova a ještě se mi podařilo zajet za Vilémem Prečanem do Hannoveru, odkud se již chystal přestěhovat československé exilové písemnosti do bavorského Scheinfeldu. Na hranicích mi při výjezdu ani při návratu nebyla věnována zvláštní pozornost. Nic, co by mohlo estébáky zajímat, jsem ostatně

z opatrnosti nevezl jinak než ve vlastní hlavě. Jako kuriozitu jsem konstatoval, že v rychlíku do Německa nás cestovalo tak dvacet a všechny sehnali policajti do tří kupé jednoho vagonu, aby nemuseli procházet celým vlakem.

Závěrečná čtvrtina let, která často souhrnně nazýváme normalizací, byla už dosti jiná než doba předchozí. Víím, že existuje řada opačných a pravdivých svědectví, zdálo se však, že represivní zátkroky se zmírnily a v leccčems si i signatáři Charty mohli připadat jako rovnocenní s ostatním státním dobyttem, tedy nikoli jako ze stáda vyvržení. Když nová trojice každoročně se střídajících mluvčích Charty nebyla po řadu týdnů volána na výslech, připadali si s odpuštěním jako hárající fenky postříkané speciálním, tehdy už dostupným sprejem: nechápaly, proč se o ně psi nezajímají, musely z toho mít psychické potíže.

Nemám k tomu věcné podklady, jen osobní poznatky, ale zdá se mi, že koncem osmdesátých let se StB snažila mezi signatáři diferencovat, rozdělit umírněné od radikálnějších. Jednou mne obeslali k výslechu až na druhý konec Prahy, do budovy, kde sídlí cizinecká policie, a začali obligátní otázkou, že jistě víím, proč jsem tady. Odpověděl jsem, že mi asi chtějí odebrat cestovní pas, ale oni, že ne, a co mě to napadlo? Vždyť jste odmítli cestu Václavu Havlovi (myslím, že měl kdesi převzít nějakou zahraniční cenu). Spustili nabádavou řeč, že se přece nemám srovnávat s tím milionářským synkem, argumenty, které mohly platit snad na Dubčeka. Dal jsem najevo, že za Havlem stojím, a to nikoli pro jeho údajné miliony. Nevím, zda někoho tímto způsobem zviklali, myslím, že výsledkem bylo spíš upevňování naší vzájemné solidarity.

Ke svému prvnímu výslechu na Žižkově chci ještě připojit epizodu, která jsem byl sledován. V té době se člověk naučil jisté opatrnosti, za určité situace na stanici autobusů raději počkat, až všechny vyznačené linky odjedou, a všítat si, zda tam spolu s vámi nezůstává ještě někdo další. Na žižkovské refiži jsem tak objevil mladšího muže, který posléze nastoupil do tramvaje za mnou a pak

jsem ho zahlédl ještě ve městě. Nic ze svého programu jsem kvůli němu nevynechal, zato jsem po letech četl jeho podrobné hlášení, kam „sledovaný objekt“ šel, kde se zastavil a kdy došel domů.

Pročítat spisy, které o vás Státní bezpečnost vedla, bylo spíš zábavné než užitečné. Navíc materiály z období, kdy bylo již potřetí obnoveno mé „aktivní sledování“, se údajně nedochovaly, podle záznamu byly v prvních dnech prosince 1989 skartovány, čemuž se dá i nemusí věřit. Na otázku, co věděli a čeho se nedopátrali, víceméně lhostejnou, se podle materiálů, které byly v devadesátých letech uloženy v Pardubicích, odpovědět nedá. Zato je tu řada mylných zjištění. Například jsem se dověděl, že 20. února 1988, kdy stálo od rána do večera před naším vchodem auto VB s posláním monitorovat a lustrvat lidi, kteří nás přijdou toho dne navštívit (prý tu měla být nějaká schůzka vedoucích signatářů Charty, nic takového se ovšem nechystalo), šla Libuše (údaje o datu narození a bydlišti dnešní správou archivu začerněné) v deset večer spát a já se doma ani neukázal. Oni ti policajti ani nevzali v úvahu, že dům má dva vchody, asi jsem šel zadním, takže v hlášení potvrzují, že jsem byl celý den v maringotce u Černošic. Nebyl, jen se mne tam jeden fízl, co se představil jako pracovník národního výboru, přišel v pátek zeptat, zda budu přes víkend v maringotce. Tyto pitominky uvádím také jako námitku proti současnému vrchnostenskému tvrzení, že StB byla striktně vedeným úřadem, jehož zjištění se dá věřit.

Nemám v úmyslu zabývat se jednotlivými epizodami, kdy a proč jsem byl volán k výslechům, ani tím, jak mi náčelník pražské StB vyslovil úřední varování, že má další činnost by vedla k prokurátorskému obvinění. Za pozoruhodný jsem považoval jen malý Stalinův portrét v kanceláři zmíněného náčelníka. Úřední portrét Gustáva Husáka byl ovšem větší a visel na správné stěně, takže fotka Josefa Vychcarionoviče Staniola, řečeného Šukáchvíli, jak ho kdysi pojmenovali hoši kolem Jiřího Šlitra, byla asi jen jako upomínka na milovaného vůdce. To všechno jsou dnes ovšem „vzpomínky starých zbrojnošů“ a nevím, koho můžou zajímat.

Čas v těch měsících před Listopadem běžel nějak rychleji a bylo možné leccos, na co dřív nebylo ani pomyslení. První veřejné shromáždění svolané Chartou na 12. prosinec 1988, pro mne pak cesta do Scheinfeldu a do Vídně, z níž jsem se vracel s velkým kufrem plným českých publikací vydaných v exilu.

Poslední červen 1989 byl datem, k němuž jsem po dovršení šedesáti let skončil nástupem do důchodu svůj prakticky dvacetiletý pracovní poměr u Vodních zdrojů. Byla to víceméně administrativní záležitost, v maringotce jsem ještě pár měsíců sloužil dál. Těžko se totiž odolávalo možnosti pobírat důchod (šestnáct set korun) a k tomu asi stejně velký plat čerpače ve smlouvě o dílo, celkem tedy peníze lehce přesahující průměrnou mzdu.

Mou poslední štací bylo dost hnusné čerpání v areálu ČSAD v Chomutově, kde se po letech rozpadla podzemní ocelová nádoba s vyjetým olejem, v okolí udělala, co udělat musela, takže nezbylo než kontaminovanou podzemní vodu pracně odčerpat. V zamlženém Chomutově, který by v té době pod hlubokou inverzí, jsem končil svou poslední službu 17. listopadu, do Prahy jsem se vrátil už k hotovému.

listopad 1989 – prosinec 2008

Hned poté, co se na veřejnost dostala zpráva o studentovi, který na Národní třídě zásah policajtů nepřežil, dalo se s jistotou předpokládat, že režim reprezentovaný funkcionáři KSČ má své dny spočítané. Nevím, kdo zprávu o mrtvém studentovi inicioval, vím, kdo ji rozšířil, a je otázkou, zda tato dezinformace bude někdy uspokojivě vysvětlena. V každém případě splnila úděl poslední kapky, jíž přetéká pohár.

Z paměti mi sotva kdy vymizí první shromáždění na Letenské pláni včetně následného, ale milosrdně zapomínaného protestu některých studentských výborů proti tamějšímu zlehčování hlavy státu. Když moderátor Letné Václav Malý řekl „Gusto, je tady husto“, někteří studenti respektující majestát nejvyšší státní funkce byli pohoršeni. Mně kromě celkové, zcela pochopitelné euforie utkvěl v paměti podiv náhodné sousedky v davu, když jsem se nepodílel na skandování hesla „Dubček na Hrad!“ Ptala se proč, ale pak tolerantně usoudila, že mám na svůj odlišný názor právo. Měl jsem jí vysvětlovat, že jsem v minulých letech Dubčeka vždy aktivně hájil před Biřaky a podobnými stvůrami, ale nepřál jsem si, aby zemi vedl ke svobodě člověk, jehož hlavním pocitem bylo zneuznání?

Nestál jsem stranou té obecné a den za dnem narůstající euforie, ale svým založením a s přibývajícimi léty nejsem nejhodnějším typem pro účast v jásajících davech. Proto se mi také zapsal do paměti nepodstatný detail, který jsem tehdy zaznamenal v Celetné ulici. Většina domů tam byla nedávno nalíčená, ne že by měly opravené fasády, jen přetřené, aby „královská cesta“ působila na cizí turisty vlídněji. Sprejerský nápis „demokracie“ na čerstvě natřené fasádě jednoho z domů mě dovedl k názoru, že s tou demokracií to u nás nebude snadné.

V prvních měsících po listopadu 1989 bylo pro mne obtížné jezdit metrem, dokud jsem si nevypracoval vlastní technologii nástupu: vběhl jsem do posledního vagonu a obrátil se čelem ke stěně, kde nebyly lavice. I potom se občas stalo, že přišel nějaký mladík nebo slečna, zatahali mne za rukáv, prý abych se na uvolněné místo posadil. Bylo to před dvaceti lety, ani teď se mi nelíbí, když mi někdo v dopravním prostředku nabízí své místo, ale tenkrát mne zaráželo to náhlé prozření mladých. Také je v paměti konfrontuji s jiným, o dva roky pozdějším zážitkem z metra. Jeli jsme s Erazimem Kohákem z centra, obklopeni hloučkem mladíků, zřejmě studentů, výrazně agitujících pro ODS. Všimli si naší

mlčenlivé, ale neskrývané skepse a začali nám spílat do zastydlých bolševiků. Svátá prostoto!

Rozhodně nechci budít klamný dojem, že změnu, k níž došlo na konci osmdesátých let, jsem nevítal, nebo že ji jakkoli podceňuji. Právý opak je pravdou. Že dojde k zániku starého, totalitního nebo chcete-li komunistického režimu, jsem po celá desetiletí pevně věřil, aniž jsem očekával nebo doufal, že se této změny dožiji. Jenže dějiny se ubíraly rychleji než dříve. Když mne ta kardinální změna zastihla v mé šedesátce, bral jsem to a stále přijímám jako největší dar svého života. Do značné míry srovnatelný s koncem druhé světové války, kdy se rozhodlo o samotné naší existenci.

Byl tu ovšem rozdíl. Konec Hitlerova panování nenastal znenadání, blížil se spolu s armádami, které zatlačovaly nacistickou moc, až ji porazily v jejím vlastním hnízdě. Devětaosmdesátý rok však nepřišel způsobem, který by se dal sledovat posouváním praporek na mapě Evropy. Že vláda moskevských starců silně koroduje, třebaže dosud křečovitými kroky předstírá sílu, bylo patrné po řadu let, konečnému zhroucení ovšem mohlo předcházet všelijaké i tragicky osudové dobrodružství. Za to, že „nevzplála poslední bitva“, dá se podle mého soudu víc děkovat Michailu Gorbačovovi než Ronaldu Reaganovi, víc skutečnosti, že největším nebezpečím pro špatný režim bývá snaha polepšit se, než představa, že Spojeným státům se podařilo SSSR „uzbrojit“. (Dnes se spíš vkrádá obava, zda USA nakonec neuzbrojí samy sebe.) Naše vlastní představa o konci stávajícího režimu – a v posledních měsících se už taková situace jevila jako zřejmá – odpovídala určité nápodobě polského „kulatého stolu“.

Jedna i druhá z největších změn, k nimž došlo za mého života, zanechaly ve mně odlišné následky. V prvním případě to byla obecná úleva všech, kdo přežili válku. Také listopad 1989 přinášel úlevu, samozřejmě širokou, ale rozhodující jsou vždy vlastní pocity. Bylo to osvobození od strachu, že může přijít nějaký úředně vybavený hajzlík s nárokem zjišťovat, čím se zbývám, policajt v civilu, který se ohlásí arogantně dlouhým zvoněním (od té doby jsem na dlouhé

vyzvánění domovního zvonku alergický nebo *alegorický*, jak by řekla jedna sousedka mé dcery), biřic, se kterým musím koneckonců jednat jako by to byl normální člověk. Už nikdy nebudou mít, nasmějí mít nad námi moc podle pravidel, jimiž komunisté chránili svou nadvládu!

Byla to asi větší změna než jsem si připouštěl, postihla mne psychicky, což se snažím navenek skrývat. Stal jsem se stařecky plačtivým, každá emotivní situace, za níž se musím projevovat, mne oslabí až k nehybnosti, nechci-li, aby se stala zjevnou. Někdy stačí krásný verš, silný prožitek z hudby, vyznání z obdivu k lidem, jichž jsem si vážil nebo našťástí dosud vážím. Zkrátka, všichni máme své slabosti a také věk má jistá, málo příjemná práva.

Nebyl a není ovšem čas na pitvání osobních pocitů, bylo zapotřebí podílet se na uskutečnění toho, zač lidé na ulicích a na Letenské pláni zvonili klíči, třebaže se to dalo a možná dosud dá označit jen jako požadavek zásadní změny. Protože jsem měl zcela čerstvé poznatky z Prečanova exilového střediska československé literatury, vyzval jsem svého zetě Petra Prchala a 6. prosince jsme se po rychlém získání západoněmeckého víza rozjeli do Scheinfeldu, pár desítek kilometrů za Norimberkem. Věděl jsem, že jsou zde uloženy ofsetové matrice několika publikací, které v nedávných měsících středisko vydalo a které by bylo velmi užitečné urychleně vytisknout u nás. Bezpečně si pamatuji, že jsme takto vezli podklady pro tisk zde již zmiňované tzv. „Černé knihy“ a moji, kdysi v Scheinfeldu vydanou práci „Naděje a zklamání“, svým způsobem pozůstatek po edici Mnemosyné. Myslím, že u toho byl také sborník článků Václava Havla z časů normalizace „Do různých stran“, už ani nevím, kde se u nás potom tiskl. Dneska by se tyto podklady pro tisk vešly na několik céděček, respektive by se poslaly do tiskárny přes internet, psal se však konec roku 1989 a ne každá z velkých tiskáren byla s to použít počítačovou sazbu na maticích. Pamatuji se, že při zpáteční cestě se sloužící pohraničnický ptal, co vezeme, otevřel jsem kufr, ukázal matrice a jmenoval jednotlivé tituly budoucích knih. Rozpačitě mávl rukou a jeli jsme dál.

V té době jsem pořád něco psal, nikoli z vlastní iniciativy, ale co chvíli ode mne někdo něco chtěl. Rozhodně jsem nepopisoval, kterak jsme za končícího režimu trpěli, to jsem ponechával jiným, spíš jsem občas glosoval bezprostřední vývoj událostí. Pak došlo k tomu, co se dalo čekat. Už v posledních listopadových nebo prvních lednových dnech mne vyzvala paní z nově vytvořeného koordinačního centra Občanského fóra, abych se zúčastnil výjezdů do mimopražských krajů a obcí. Dávaly se dohromady jakési trojice složené z herce, studenta a chartisty. Řekli mi, který herec by byl v té naší – o řadu let později byl označen za spolupracovníka StB. Odmítl jsem to, nikoli pro onu skutečnost, o níž jsem tehdy ani nevěděl a která nebyla tak závažná (prostě obava říci fízlům ne a pocítit to na možnostech hereckého uplatnění), ale proto, že jsem dobře nevěděl, co nového bych lidem někde v továrně nebo v obci říkal. Jenže o něco později se ozval kamarád, se kterým jsem udržoval stále spojení týkající se zejména psaní do exilových *Listů*, zkrátka zavolal mi Petr Pithart, v té době ředitel zmíněného centra OF: přijď, potřebujeme tě tady. To se odmítnout nedalo, proč také, tak jsem pár týdnů vyseďoval ve Špalíčku, domě vedle Václavského náměstí, v takzvané „myši díře“, kam se OF přestěhovalo z Laterny magiky.

Myslím, že jsem tam mnoho neudělal, nějaká prohlášení pro veřejnost, s nimiž pak chodil Jiří Kantůrek večer do televize, a pár podobných drobností, zato jsem hodně viděl kolem sebe. V té euforické a zároveň hektické době mi centrum Občanského fóra připadalo s odpuštěním jako palác v petrohradském Smolném, kam v roce 1917 vcházeli revolucionáři a odcházeli jako komisaři. Zkrátka takový mlýn na novou politickou elitu. Adepti moci chodili nejen do centra OF, ale prý také na Hrad do předpokoje Václava Havla, kde údajně seděli celý den i déle, aby nakonec odešli s nějakou funkcí.

Určitě jsem si nemusel o nějaké obročí říkat, dříve či později by mě neminulo, jenže jsem dospěl k rozhodnutí, že toto má cesta nebude. Nechci ze sebe dělat charakter, jemuž se nová kariéra, nazvěme ji třeba odškodněním za dvacetiletou ztrátu, přičila. Převážila

však má nechuť podřídit se nějakému řádu, někam povinně docházet, jistě i lenost při představě každodenních povinností a posléze šedesátka na krku hrály úlohu v mém rozhodnutí být už jen sám pro sebe, takzvaně na volné noze. S penzí sice nevelkou, ale také bez větších nároků budu dělat, co si sám stanovím, nezávisle na nějakém šefovi nebo instituci, jíž bych byl povinován loajalitou.

Vidina většího výtědku než na jaký jsem byl v minulých dvou desetiletích zvyklý mne příliš nelákala. Nikdy jsem neutrácel víc než jsem vydělal, v letech velmi nízkého příjmu jsem redukoval spotřebu, takže mi občas něco málo ještě i přebývalo. Od tzv. novomanželské půjčky na nábytek, která byla v padesátých letech zcela běžná, jsem nikdy nedělal dluhy, mám k nim až starosvětský odpor. Jistou materiální svobodu, přesahující rámec nízké starobní penze, mi v roce 1990 nadto přinesl honorář za české vydání knížky o Pražském jaru, která vyšla v nákladu dvou set tisíc výtisků a z každého jsem měl padesát haléřů, tedy dost velké peníze jako rezervu na špatné časy. Ještě že se o rok později devalvace přičinila o zmenšení její reálné hodnoty na méně než polovinu.

V prvních dnech Čalfovy vlády se uskutečnil projekt, který snad ještě s premiérem Adamcem vyjednal přední činitel tehdejší Obrody: byla vytvořena vládní komise pro studium událostí v roce 1968. Odhlédneme-li od Pithartova Osmašedesátého, což je v podstatě politologická studie, byl jsem v té době jediný historik, který o této kapitole našich nových dějin napsal a už v roce 1988 v zahraničí publikoval knížku. Dalo se tedy předpokládat, že do zmíněné komise budu přizván.

Skutečně mi zanedlouho došel příslušný úřední dekret, který mne ovšem nijak nepotěšil. Vládní komise? Má se snad historickým výzkumem zabývat vládní orgán? Jmenování jsem neodmítl, ale práce komise jsem se nezúčastňoval. Jednak proto, že mne toho času víc zajímaly otázky aktuální, nikoli minulost, byť nedávná, ale hlavně proto, že se práce komise ubírala cestami, s nimiž jsem nemohl souhlasit. Z článků nejen vzpomínkového charakteru, které

po Listopadu publikovali členové a spolupracovníci komise, jsem získal dojem, že základní tezí v přístupu k událostem Československého jara je stvrzování všeho, co někdejší Dubčekovo vedení učinilo do srpna 1968 i po něm. Zlobil mě především jejich vztah k Františku Krieglovi a k jeho odmítnutí podepsat moskevský kapitulací protokol. Tím, že Kriegla snižovali, ospravedlňovali ty, kdo se takto protestovat neodvážili, případně svůj podpis pokládali za správný taktický ústupek. Chtěl jsem tedy být při schvalování základních výchozích tezí a říci k nim své.

V té době jsem častěji navštěvoval Krieglovu vdovu, paní Rivu, a očekávalo se ode mne, že dříve či později napíšu něco jako biografickou monografii o Františku Krieglovi, pro mne velmi zajímavé postavě roku 1968. Jenže jak plynul čas, bylo mi jasné, že takovou práci – jakkoli hrozně to zní – nemůžu napsat, dokud žije Riva. Já měl ke Krieglovi ten nejlepší vztah, ale zároveň jsem nebyl s to pohlížet na něj jako na sochu bez vývoje, čímž bych se patrně dostal do konfliktu s paní Rivou a jejím nejbližším okolím. Kratší studii o Krieglovi jsem napsal do sborníku, který byl věnován „nekapitulacím posrpnovým postojům“, ale pak už jsem se k tomuto tématu nevrátil a ani ke stému výročí Krieglova narození o něm nic většího nevyšlo.

Začátkem roku 1990 mi také nabídl Jiří Ruml, abych se ujal vnitropolitické redakce v *Lidových novinách*. Představa, že se vrátím do mlýnice deníku, se mi přičila, do *LN* jsem nosil většinou jen své glosy a nehodlal jsem na tom nic měnit. Měl jsem otevřené dveře také v *Mladé frontě*, kam jsem dával větší texty, nikoli v *Práci*, která v normalizačních letech (tak jako normalizované odbory) začala skomírat a už někdy na počátku devadesátých let zanikla. S *Lidovými novinami* jsem se po čase dostal do určitého sporu, když mi za glosu poslali honorář tisíc korun. Jestliže vás něco zaujme a chcete napsat glosu, napíšete ji v hlavě a převod na papír je pak už jen záležitostí půlhodiny. Tisíc korun jsem považoval za velké, v daném případě až nezasloužené peníze, málo jsem chápal nové

trendy. Uplynula nedlouhá doba, a byl jsem z duše rád, že s *Lidovými novinami* už nemám nic společného, což platí i pro dnešní dny. A v nemenší míře se to týká i *Mladé fronty dnes*.

K té *MF* – byl to snad první vážnější spor, který jsem po Listopadu podstoupil, a ovšem s negativním výsledkem. Již dříve jsem se občas postavil proti novodobým antikomunistům a jejich snaze znevažovat Ladislava Lise a jiné signatáře Charty, jimž dotyční nesahali ani po kotníky. Teď šlo o další osud deníků, v prvním sledu *Mladé fronty* a její privatizace, již později v té či oné podobě následovala ostatní tištěná média.

Když jsem se dověděl, že *MF* chce převzít kmenová část jejich dosavadních redaktorů, vůbec se mi to nelíbilo. Bylo to ostatně v počátcích doby, kdy se od někdejších podniků odtrhávala jejich nejlukrativnější část a zbytek byl ponechán živoření, často zániku. Odmítal jsem, aby bylo takto rozparcelováno i vydavatelství Mladá fronta. Věděl, jsem, že z výnosného deníku (každý deník byl složkou, která přinášela vydavatelství největší zisk) jsou a i napříště mohou být udržovány při životě s nízkou prodejní cenou další, ne tak lukrativní, ale zároveň zajímavé a užitečné časopisy pro děti a mládež. Mám na mysli například *Mateřídoušku*, *Sluníčko*, časopisy s technickým nebo přírodovědeckým obsahem, tedy tituly, jejichž cena později stoupla natolik, že rodiny s průměrnými příjmy si pravidelný odběr musely rozmyslet.

Zavolal jsem předsedovi české vlády Petru Pithartovi, že s ním potřebuji mluvit, řekl ano, ale až na druhý den, protože odpoledne má nějaké jednání. Bylo to právě jednání o *MF*, které z titulu své funkce řídil. Tam předali deník redaktorům. Sám Pithart říkal „vždyť je to přece jejich“, zkratka z *MF* se tam stala *Mf Dnes*. Privatizátorům hned na místě gratuloval přizvaný Václav Klaus a Tomáš Ježek je údajně odměnil lahví koňaku. Mnozí dozajista sdíleli názor Pithartův a asi také doufali, že ten nový deník bude vládě z vděčnosti vlídný.

Jedno i druhé byl samozřejmě omyl. Jakmile polistopadová garda Občanského fóra ztratila politické pozice, stala se z *MfD* hlavní tribuna nové pravice, jíž je dodnes. A ten deník – omyl druhý – nepatřil redaktorům. Ti převzali a později zaplatili kancelářské vybavení redakce, ale získali hodnotu pevně zakotveného deníku se základnou předplatitelů a čtenářů, tedy vklad, jehož pořízení vyžaduje kromě času i náklady v řádu desítek milionů. To nyní spadlo privatizátorům do klína, ale dlouho v něm nezůstalo. Svou „ideální hodnotu“ brzy prodali do zahraničí, a z těch, co byli privatizací takto obdarováni, se přes noc stali vícenásobní milionáři s osobními postoji odpovídajícími jejich sociálnímu vzestupu. Že poté následovaly všechny ostatní životaschopné deníky (s výjimkou *Práva*, které jako jediné nebylo prodáno do zahraničí, ale privatizováno tuzemci), je už dávno zřejmé.

Od tohoto modelu vedla přímá cesta i ke vzniku první soukromé televize, kterou stát zadarmo věnoval *Nově*. Stalo se tak pod příslibem pestrého až osvětového programu, perspektivy, která sotva kdy byla míněna vážně a brzy se také s veškerou blahovůlí pravice vlády změnila. *Nova* se stala komerční stanicí, jejímž cílem je vysílání televizní reklamy a program je pouhým prostředkem, jímž se adresáti reklam udržují u televizorů. Záhy byla *Nova* prodána do zahraničí, přičemž pár lidí až neskutečně zbohatlo, zatímco fauly, které to provázely, uhradil stát desetimiliardovou arbitrážní pokutou.

Můj namnoze intuitivní odpor proti odevzdávání médií soukromníkům nebyl jediným a tím méně hlavním polem působnosti, je- muž jsem se po Listopadu věnoval. Převládá úkol nesporně závažnější, jak se tehdy alespoň zdálo. V létě 1990 jsem převzal po Janu Rumlovi, synu redaktora a poslance Jiřího Rumla, funkci mluvčího Charty 77, protože Jan se stal náměstkem ministra vnitra. Byli jsme samozřejmě tři mluvčí, spolu s Miroslavem Lehkým, který žil v Bratislavě, a Miroslavem Tylem, tehdy už zaneprázdněným funkcí poslance NS. Hlavní část práce tedy připadla mně. Nejvíc jsem se

zabýval odpovědí na otázku, již jsem pokládal za nejdůležitější – co nadále s Chartou 77? Přijímání dalších signatářů bylo zastaveno, protože souhlas s úvodním Prohlášením z roku 1977, jímž se člověk stával chartistou, by byl anachronismem, – ale jak tedy dál?

Předložil jsem kolektivu mluvčích, tj. sboru signatářů, kteří se od počátků Charty vystřídali v této funkci a scházeli se co čtrnáct dní v bytě Dany Němcové, v podstatě dvě možná řešení.

Prvním byl projekt „Charta druhého dne“, dobrovolného seskupení, jehož příslušníky by byli vedle signatářů z let 1977 až 1989 signatáři nově vypracovaného Prohlášení, odpovídajícího polistopadovým poměrům. Mělo přenést do nové situace základní hodnoty Charty – trvalé úsilí o obhajobu lidských práv, vzájemnou toleranci a schopnost konsenzu na základě principů, jimiž se Charta po třináct let řídila. Nové a neformální seskupení nemělo usilovat o politickou moc, spíš se mělo stát jakýmsi politickým, decentralizovaným klubem, usilujícím o vzájemné porozumění a podporu politické kultury. Řečeno tehdejšími slovy Jiřího Dienstbiera, klubem, v němž by účastníci své stranické legitimace odkládali v šatně. Mezi staršími a novými signatáři přitom neměl být rozdíl.

Druhou alternativu jsem spatřoval v ukončení Charty 77 jako neformální instituce, která svoji společenskou úlohu splnila. Hovořila pro to řada závažných důvodů. Do roku 1989 byly cíle Charty jasné a společně sdílené: důsledné uplatňování občanských práv a svobod, k nimž se obmyslně přihlásila i československá vláda, zkrátka naplnění lidských práv, neslučitelných s totalitním režimem. Po listopadu 1989, kdy překážky stojící v cestě dodržování těchto práv byly již v podstatě odstraněny, se projevila odlišná orientace signatářů. V nové situaci je namnoze rozděloval různý pohled na svět a na řešení jeho problémů, jednotlivci vstupovali do různých politických stran nebo se k nim přikláněli a zastávali názory často příkře rozdílné. Zatímco například Jiří Ruml prohlašoval, že teprve připravovaný lustrační zákon naplňuje poslání a odkaz Charty, jiní, neméně aktivní signatáři varovali před paušálním odsudkem a požadovali, aby

do souboru agentů StB byli zahrnováni pouze ti, kdo se provinili účastí na potlačování lidských práv. Podobně existovaly dost zásadní odlišnosti při posuzování dalších programových principů nově utvářené společnosti. Mohla k nim Charta zaujímat nějaké společné stanovisko? Nebylo lépe ukončit její působnost a považovat ji za významnou součást odporu proti minulému režimu?

Jsem poněkud na rozpacích, že se v této osobní zpovědi zabývám obecně politickými, nadto už dosti vyhaslými otázkami. Prosim však o jisté porozumění: byly podstatnou a intenzivně prožívanou součástí mého života po listopadu 1989, tedy kapitoly, v níž se tak či onak pohybuje dosud.

Na počátek roku 1991 jsme svolali do tehdejšího Sjezdového paláce druhé (první bylo v pražské Lucerně v roce předchozím) shromáždění signatářů Charty. Chtěli jsme jim dát k posouzení právě otázku, jak dál s Chartou 77. Odrazem tehdejších poměrů mezi chartisty byla skutečnost, že návrhy, které jsem již vzpomenutému kolektivu mluvčích předkládal, byly souhlasně přijímány, aby po čtrnácti dnech, při dalším setkání kolektivu, byly zpochybněny až odmítnuty. Časem se stalo jasné, že projekt „Charty druhého dne“ širší podporu nezískal, takže jsem ho s dobrým svědomím těžko mohl předložit shromáždění jako alternativu. Tehdejší poměry ve sboru nejaktivnějších, jimž měl osud Charty ležet na srdci, odrážela také skutečnost, že jsem byl pověřen přednést na svolaném zasedání signatářů úvodní referát, ale nikdo se nezajímal, co v něm budu říkat. Za dané situace mi nezbylo než otázku budoucnosti předložit v neutrální podobě. Tedy: prodloužit existenci Charty s tím, že v regionech budou utvořeny jakési kluby Charty s nespécifikovanou činností (alternativa, která nikdy nebyla prakticky naplněna), nebo ukončit činnost Charty 77 jako fenoménu, který splnil své historické poslání.

Představu o ukončení Charty přehlušilo několik citově vypjatých negativních vystoupení signatářů, kteří měli za to, že by tak negovali vlastní minulost. Podobně i dřívější, pouze v kolektivu mluvčích diskutovaná představa o „Chartě druhého dne“, v níž by signatáři

původního i nového vstupního prohlášení měli být rovnoprávní, narážela – alespoň jsem to tak vycítil – na nechuť ztratit svou výjimečnost z doby, kdy podobný postoj znamenal osobní riziko. Na druhém shromáždění nedošlo tedy k rozhodnutí. Charta formálně pokračovala způsobem, o němž jsem již jinde několikrát psal, nazýváje ho umíráním až ostudným. Vinou naší krátkozrakosti a rozpaků došlo k tomu, že se teprve na konci roku 1992 kolektiv mluvčích rozhodl prohlásit činnost Charty za ukončenou.

V té době jsem byl již zcela angažovaný v *Listech*, které od roku 1990 vydával Jirí Pelikán v Praze. Převzal jsem jejich řízení za situace, která nebyla nijak růžová. Především tu byla změna veskrze pozitivní, která ovšem *Listům* vzala jejich někdejší výlučnost. Po listopadu mohlo každé české médium zastávat obdobná stanoviska i dikci jako *Listy*, z nichž se už v osmdesátých letech zásluhou statečných lidí stal nejrozšířenější časopis protinormalizační opozice. Druhou překážkou byl způsob, jímž se *Listy* dostávaly ke čtenářům. V prvních měsících pražského vydávání, ještě než jsem se stal jejich šéfredaktorem, byla distribuce *Listů* svěřena praktikovi, který je knihkupcům – tehdy ještě zaměstnancům národního podniku Kniha – v podstatě přiděloval. Pak se poměry změnilly, z vedoucích prodejen Knihy se stávali knihkupci, jimž na skladě, často v ještě neotevřených balících, zůstávaly stovky neprodaných výtisků. Je přirozené, že za nové situace, kdy nesli osobní riziko, neměli o *Listy* zájem, naopak se jich báli jako tradičních ležáků. Trvalo pak delší dobu než se prodej v knihkupectvích v rozumné míře ustálil a než byla vytvořena síť předplatitelů nejen domácích, ale i zahraničních.

Co říci o letech, po která jsem v *Listech* pracoval? Běžný provoz v periodicky vydávané tiskovině je svým způsobem stereotypní v tom smyslu, že když dokončíte – přepravíte do tisku – jedno číslo, hned za pár dnů je třeba začít s dalším. *Listy* sice vycházely a stále vycházejí šestkrát do roka, mají však více než sto stránek, je to tedy moloch, kterého je nutno stále živit potravou, o níž se

domníváte, že bude ta nejlepší. Mým záměrem bylo vytvářet revui, která by nabízela vývojové alternativy oproti názoru, že existuje pouze jediná cesta.

Samozřejmě byly v *Listech* kriticky posuzovány takové aktuální náměty, jako byl například v parlamentu projednávaný lustrační zákon, o němž jsem se už zmínil. Jsem přesvědčen, že to byl předvolební podvod, který měl Občanské demokratické straně zajistit klamnou pověst, že je jedinou důslednou stranou usilující o očistění polistopadové republiky od komunistů a jejich pomahačů. V okruhu lidí, kteří *Listy* autorsky vytvářeli, jsme o mnohém, co negativně poznamenávalo polistopadovou dobu, věděli, něco jen tušili a jiné nepozorně přehlédli. Na našich stránkách vystupovali autoři, na něž jsme byli právem hrdí, potěšil nás výsledek čtenářské ankety, v níž se jako nejzajímavější autor umístil Adam Michnik.

Myslím, že pro budoucího historika, který bude analyzovat devadesátá léta, budou *Listy* významným pramenem. Nebylo ovšem v sílách časopisu, byť s nejlepší minulostí, změnit vývoj polistopadové společnosti, vlnu ekonomické dravosti, pocit bezbřehé svobody, snahy po rychlém zbohatnutí za každou cenu. Na paličskou otázku, co vlastně lidem do roku 1989 chybělo, proč na náměstích zvonili klíči, nabízela se a nabízí paličská odpověď. Samozřejmě tu hrála svoji roli tupost, neschopnost, proľhanost starého režimu a řada nepřijemných omezení, ale také tušená perspektiva osobního vzestupu, často naplňovaná bez morálních i zákonných zábran. Za „muže Listopadu“ – abych použil paralely někdejších „mužů 28. října“ – bývá proto, zejména v prostředí horních deseti tisíc, považován Václav Klaus, který údajně dal nové době směr i smysl.

Když mi bylo pětadesát, rozhodl jsem se z vedení *Listů* odstoupit a hledat následovníka. Ani já, ani vydavatel Jiří Pelikán, který většinou pobýval v Římě, jsme neměli konkrétní typ. Jednal jsem například s tehdejším komentátorem *Práva* a pozdějším ministrem kultury Pavlem Dostálem, který své odmítnutí vysvětlil pro mne překvapivým výrokem, že on je socialista. Často jsem si na to vzpomněl

v době, kdy po Zemanově boku vykonával svou vládní funkci. Nabídl jsem vedení *Listů Aničky Šabatové*, později zástupkyni ombudsmana (jak je patrné, přijetí této nabídky mohlo ohrozit očekávaný vzestup každého z oslovených), a ta mne inspirovala, abych se zaměřil na jejího manžela, Petra Uhla. Byl poté, co ho ve vedení ČTK pravicová vláda vyměnila za svého člověka, v nějakém nepříliš zajímavém místě, já si Petra vážil, měl jsem ho rád a zanedlouho byla ruka v rukávě.

Na naši přibližně roční spolupráci v redakci nemám dobré vzpomínky. Petr zaváděl některé novoty, s nimiž jsem nemohl souhlasit, vzpomínám na dopis kmenovým autorům, od nichž požadoval zcela osobitý pravopis v rukopisech, ke skutečnému sporu mezi námi však došlo, když se rozhodl přeměnit *Listy* z šesti čísel do roka na měsíčník. Podařilo se mi s pomocí Jiřího Pelikána dosáhnout alespoň toho, že se tak stalo na zkoušku, ve druhém pololetí 1995. Nedopadla dobře. Na solidní měsíčník jsme nebyli vybaveni, navíc nás ta zkouška velmi zatížila – předplatné se uprostřed ročníku měnit nemohlo, jen se zvýšily náklady včetně poštovního, no stálo nás to asi čtvrt milionu, prostředky, které pak chyběly. Petr z redakce koncem roku odešel, stal se komentátorem v *Právu* a dozajista si polepšil. Mám za to, že se tam pod tlakem, jemuž své redaktory vystavuje deník, naučil potřebné vyjadřovací stručnosti, zlepšil se i náš vztah, navzájem se uznáváme, někdejší spory to nepoznamenaly.

Jiřímu Pelikánovi, který *Listy* dotoval sponzorskými dary získanými ještě v době před Listopadem, už také peníze došly, byli jsme zkrátka na suchu. Rozběh dalšího ročníku umožnilo předplatné na další rok, ale budoucnost byla nejistá. O přežití se postaral dobrý kamarád Vladimír Kolmistr, který obcházel „tlusté kočky“, jak jsme jim poamericku říkali, a určitým morálním apelem z nich mámil a vymámil inzerci na čtvrtou stranu obálky, peníze, které nám pomáhaly přežít. Starost o obsah *Listů* zase spadla na mne, naštěstí v redakci mnoho práce zastala Libuše a rozhlíželi jsme se po novém šéfredaktorovi. Ujal se toho šťastně Václav Žák a vydávání *Listů* posléze na tři roky převzalo vydavatelství Hospodářské noviny.

Teprve teď jsem byl osvobozen od stálých povinností a do *Listů* jsem už psal jen jako každý externí autor. Ale ještě jednou jsem si v tisku zadal. Na samém konci devadesátých let se v tehdejších *Literárních novinách* vyhrotila situace natolik, že byla možná jen renaissance, nebo zánik. Podílel jsem se na jejich revitalizaci, a to způsobem, na který nejsem pyšný: stal jsem se členem Společnosti pro Literární noviny a přispěl svým hlasem na valné hromadě k tomu, že se novin ujal Jakub Patočka s programem, který sliboval nápravu, a skutečně jí také dosáhl.

Časem mne Jakub požádal, abych vstoupil do redakce. Souhlasil jsem, protože šlo jen o několik měsíců, a nikterak jsem svého rozhodnutí nelitoval. Od členů redakce mne dělil odstup jedné a častěji dvou generací, dobře jsme si však rozuměli, bylo to příjemné prostředí. Na týdeník nebyla redakce příliš vybavená, takže jsem musel často na poslední chvíli psát další texty, když před uzávěrkou zela v novinách mezera. Tyto materiály jsem podepisoval obvykle jmény ženských postav z románů Josefa Škvoreckého, inspirovala mne externistka paní Dejmalová, která psala své informativní recenze pod jménem Dáša Blumenfeldová.

Tím, že Jakub Patočka sedával na dvou židlích, vedle týdeníku se silně angažoval u Zelených, vyrůstalo v redakci určité napětí, do kterého dává nahlédnout Ludvík Vaculík ve svých „Hodinách klavíru“. Už poté, co jsem v redakci delší dobu nebyl, vznikla tam proti Jakubovi vzpoura, prakticky všeobecný požadavek, aby se funkce šéfredaktora vzdal. Byl jsem s redakcí solidární, ale o moji rozluku s Literárkami se přičinila zejména Jakubova reakce: byl ochoten celou redakci raději vyměnit, než aby opustil svou pozici. A protože spolu s několika sobě blízkými zvolil způsob krajně nepoctivý, modelovaný podle jezovitského hesla, že účel světí prostředky, přestaly pro mne *Literární noviny* poté, co přesídlily do Patočkova brněnského domicilu, jako přátelská redakce existovat. Z příčin, které si mohu vysvětlit buď jako administrativní nepořádek, nebo jako snahu nepřerušit veškeré spojení, posílají mi pravidelně svůj týdeník,

ačkoli nejsem jeho předplatitelem. Musím přiznat, že není špatný, často v něm najdu velmi zajímavé články od zajímavých autorů. Zpravidla častěji než jaké nacházím v kulturním týdeníku A2, jehož redakce je mi velmi blízká, jen celkové zaměření mne většinou mívá. Důvod ovšem vidím jen v sobě, v občasném konstatování, že tento svět už není světem mým.

Jsme v polovině prvního desetiletí, ve století, které málo považují za vlastní, a tak se mě řada námětů sotva dotýká. K občasným „válkám“, jichž se svými články zúčastňuji, stojí z této doby za zmínku snad účast na odporu proti Ústavu národní paměti, ještě před jeho uzákoněním přejmenovaném na Ústav pro studium totalitních režimů. Nehledě na to, že samu jeho ideu odkoukali naši senátoři od polských a slovenských sousedů v době, kdy tam vládla pravice (starší, tzv. Gauckův institut v Německu už z rozumných důvodů skončil), považují tento ústav za problematický pro historické poznávání. Ze spisové pozůstalosti represivních složek, zejména Státní bezpečnosti, rozhodně nelze rekonstruovat smysl šesti desetiletí, která předcházela Listopadu, pouze vytahovat šťavnatá sousta, jejich žvýkání vyhovuje lidem bulvárního vkusu. Tento způsob „odhalování“ minulosti odvádí pozornost od otázek podstatnějších, od skutečného poznání, jímž by měla být „paměť národa“ vybavena. Proč se miliony našich nedávných předků v té či oné aktivitě přihlásily k budovatelům „nových zítřků“ a po určitou dobu jim upřímně věnovaly své síly? Kdy a jak byla vnějšími i vnitřními okolnostmi (postupně) lámána „páteř národa“, proč se občané chovali tak, jak se chovali, i když většina z nich nikdy nepřišla do styku s živým estébákem? Je záhodno poctivě a přesvědčivě zpracovat čtyři desetiletí od roku 1948 do listopadu 1989, dnes vesměs vydávaná za jediné temné, navzájem téměř nerozeznatelné období. Tomu novopečení „ústav“ nejen nepomáhá, ale ve skutečnosti brání, neboť odčerpává prostředky i síly nutné pro skutečnou a velmi potřebnou historickou práci. Zdá se ostatně, že už i leckteří z jeho dřívějších podporovatelů nad jeho existencí váhají.

Ve výčtu odpracovaného bych snad mohl uvést bezmála rok, který jsem strávil zaznamenáváním a posléze sepsáním dramatických životních osudů Karla Bočka, někdejšího ředitele Uranových dolů („Ani gram uranu okupantům“, Akropolis 2005), podobně jsem o něco později pomohl na svět fragmentálnímu rukopisu Miroslava Jodla („Proměny křesťanství“, Akropolis 2005), k desátému výročí Listopadu jsem uspořádal sborník („Proč jsme v Listopadu vyšli do ulic“, Doplněk 1999). Podílel jsem se také na několika publikacích ke dvěma výročím Charty 77, na knížkách, které mají připomínat účast Jiřího Pelikána na ukončení starého režimu, a na některých dalších. A samozřejmě jsem po dvanáctileté odmlce vydal výsledek svého studia a přemýšlení z osmdesátých let, o kterém jsem se tady už zmínil („Einsteinovo řešení světa bez válek“, Doplněk 2001). Jinak je mnoho mých článků roztroušeno po starších a zejména polistopadových *Listech*, *Literárních novinách*, nověji po kulturním týdeníku *A2*, abych jmenoval ty základní. Něco jako archiv vlastních textů jsem nikdy nevedl, nejsem právě sběratelský typ, zejména jsem nikdy nepovažoval své příspěvky k té či oné debatě za velkolepé. V době, kdy píšu tuto zповěď, angažuji se v otázce amerického radaru na našem území. Nikoli proto, že je americký, ale ze zásadního nesouhlasu s vytvářením nových ohnisek napětí a řešení problémů světa vojensky.

Od konce devadesátých let si s Libuší užíváme života a cestováním na stará kolena doháníme, co bylo nám a našim vrstevníkům odepřeno. Po Itálii, kde jsme na pozvání Jiřího Pelikána prožili s vnuky podvkrát dva týdny u moře, byl to zejména stát Izrael. „Proč tam jedete?“ ptala se slečna zastupující izraelskou bezpečnost dřív, než nás pustila do letadla. Na mou odpověď, že Izrael je jediný stát, který mne zajímá, doporučila, abych neměl příliš ideální představy. Žádné iluze jsem tam neztratil, jak jsem se už kdesi v předchozím textu zmínil. Jen vysvětluji, proč mne země, k nimž mám už delší dobu hlubší vztah, a také zajímavá, pro nás neobvyklá příroda přitahují víc než země slynoucí svou zámožností a vyspělostí.

V Izraeli jsme prožili zajímavou příhodu, která je známou součástí našeho rodinného vyprávění, má však snad i hlubší smysl, proto ji zde uvádím.

Jednu sobotu jsme strávili v Jeruzalémě. Byl teplý pozdní večer, celé město, jak se o šábesu sluší, ztichlo, jen občas se z blízké křižovatky ozývá hluk, když shora přijíždí ojedinělé taxi. Volají „hávél!“, tak to alespoň slyším, i když mi to nikdo hebrejštiny znalý nedovedl přeložit. Scházíme na ulici, jdeme ke křižovatce ke skupině těch protestujících a na dalšího bezbožného řidiče volám spolu s nimi.

Snad jsem to neměl dělat. Přišel k nám mladý, ortodoxně oblečený muž a zeptal se mne, zda jsem Žid. Nebyl důvod ke lhaní, řekl jsem, že oba, manželka ani já, Židé nejsme, a mladíka to zřejmě uspokojilo. Řekl, že by něco potřeboval, zda bychom nešli spolu s ním za jeho otcem, tam v těch velkých domech naproti. To jednoho samozřejmě zarazí, ale neodmítli jsme a mladík řekl, že nás také zve na sklenku brandy. „Raději sklenici čaje,“ namítla Libuše, ale on, že s tím by byl problém. Zatím nám jeho otec, zřejmě rabín, soudím podle klobouku lemovaného kožešinou, vyšel naproti a zavedl nás do normálního panelákového bytu. Ukázal nám elektrický bojler, který byl podle signálního světla pod proudem, a sdělil, že v tom bytě je teprve krátkou dobu, takže zařízení dosud zcela neovládá.

Naštěstí jsem kdysi četl vzpomínky amerického fyzika Richarda Feynmana, v nichž uvádí, jak ho pohoršili studenti rabínské školy dotazem, zda elektřina je či není oheň. Podle fyzika elektřina samozřejmě ohněm není, vykladači talmudu ji za oheň považují. Také v našem hotelu, sice moderním, ale umístěným ve čtvrti převážně ortodoxní, byl už od večera výtah mimo provoz, aby Židé nehřešili manipulací s jeho knoflíky. Nebylo proto těžké uhodnout, o co těm dvěma jde a co mi zároveň nemůžou říct naplno, aby mne nenaváděli ke hříchu. Stačilo pak natáhnout ruku, vypnout stykač bojleru – a do té mládenecké domácnosti se dostavila radost.

Ne každému se podaří, aby se stal v Jeruzalémě šábegojem. Je to zábavná historka, ale i důvod k zamyšlení nad představami

a předsudky, které lidi rozdělují. Záleží pak na laskavosti té či oné víry a společnosti, zda tyto odlišnosti vedou či nevedou k naprostému neporozumění a nenávisti. Přál bych občanům Izraele, aby ortodoxní představy nepřevážily nad snahou po vzájemném porozumění a soužití s jejich palestinskými bratrci.

Odolávám lákání Libuše, abychom navštívili Paříž nebo Londýn, místa, která zná, ale snadno jsme se shodli například na Tunisku a Egyptu. Když jsme však před třemi lety pobývali v Řecku, vrátila se Libuše s dosud nepoznanými vážnými příznaky ischemické choroby. Následovala rychlá operace, trojitý bypass. V těch těžkých dnech jsem si intenzívně uvědomil, že bez Libuše by pro mě nebylo radosti. Poznání, na němž se už sotva co změní. Došlo i k některým drobným posunům v našem soužití, ani předtím jsme se nikdy vážně nehádali, ale teď jsme k sobě laskaví a pozorní. Na stará kolena jsem také změnil svůj vztah k vlastnictví auta. Jezdil jsem sice od svých sedmnácti let, a rád, jenže v poslední době mne auta dráždí jako symboly konzumního života – a to až do chvíle, kdy se pro nás auto stalo nezneužívaným prostředkem, jak bez velké námahy vyjet z města do přírody.

Procházím-li zpětně řádky, které jsem tu napsal, je mi jasné, že v nich mnohé chybí. Mohl bych například zavzpomínat na různé, převážně humorné detaily z té či oné životní etapy, text by se tím jaksi odlehčil směrem ke čtivosti, ale nechce se mi ho takto vyzdobovat ani za cenu, že bude méně zajímavý, méně čtivý. To se mi víc jeví jako jistý nedostatek jeho ryze osobní zaměření, jako kdybych psal jen podrobný životopis. Přitom jsem se dozajista setkal s mnoha lidmi, kteří na mne tak či onak zapůsobili, a také s lidmi obecně známými, nechci se však těmi jmény chlubit a ze všeho nejméně bych chtěl jiné pomlouvat.

Když jsem poprvé četl Seifertovy „Všechny krásy světa“, byl jsem poněkud zklamán jeho vlídností. Snad o nikom neřekl špatného

slova, i když sám za svého života ne jeden štulec utržil. Až v pozdějších letech jsem mu porozuměl. On snad opravdu neměl ke stáru jediného nepřítel, s nímž by se chtěl vypořádat. Také bych takového nepřítel těžko hledal. Jsou tu samozřejmě lidé, k nimž jsem ztratil všechny sympatie, ale nevím o nikom, jehož dluh vůči mně bych měl tak či onak vymáhat.

V paměti mě tíží jen dluhy vlastní, i když jsem se snažil a stále snažím zanechat jich co nejméně. Jsou ovšem dluhy, které nelze uhradit, neboť věřitelé už nejsou mezi námi. Proč jsem s matkou v posledním období jejího života nechodil víc ven, nenutil ji k procházkám? Proč jsem otci v den před jeho zatčením nepravdivě řekl, že teta Milča pro něj žádné cigarety neměla, když jsem u ní v ten pátek ani nebyl? O jiných svých dluzích jsem se už v předchozím zmínil, a byly jistě i situace, kdy jsem se špatně či nevhodně vyjádřil – nevím, zda si to lidé, jimž jsem takto ublížil, ještě pamatují, já to však přičítám na vrub svých pasiv.

Vzpomínání na lidi, kteří pro mne něco znamenali, svým způsobem mne určitým směrem pootočili, začínám chronologicky, svými nejbližšími.

Za co vděčíme svým matkám, je asi obecný dluh, který z podstaty tohoto vztahu nemůže být vyrovnán. Dar mluvy a možnost napodobování v nesčetných všedních situacích. Já ji, pokud jde o ono napodobování, pozoroval i při vaření, takže jsem si osvojil různé, po generace sdílené zručnosti, naučil jsem se například dělat její jablkový závin, jímž sklízím pokaždé ovace. Snad některý z potomků použije můj před časem napsaný recept a umění pravého taženého štrůdlu nezanikne. Také si uvědomuji, že generační dědictví nemusí být vždy jen pozitivní, může působit i jako varování: já tohle ve stáří opakovat nebudu. Při obětavé a láskyplné péči mé matky o potomky, nejen o děti, ale také o vnučky a jejich děti, s postupujícími lety zazníval i určitý nárok na vděčnost za to, co pro ně bylo vykonáno. Tyto připomínky, byť nebyly časté, mne varují před napodobováním. Nikdo mi není nic dlužen, nečekám vděčnost, ne proto, že

„svět je nevděčný“, ale jakákoli oplátka je mi nepříjemná. Ostatně nerad také přijímám dary, což je určitě charakterová chyba.

Můj vztah k otci není příliš zřetelný, snad i proto, že odešel, když jsme my kluci ještě nebyli dospělí, v době, kdy rodičům spíš oponujete. Měli jsme otce rádi, byl mírný, trpělivý, snad trochu nad míru sužovaný tím, že nemohl studovat a zaujmout trochu vyšší místo na společenském žebříčku. Už jsem napsal, že na něj pohlížím spíš jako na svého syna, vždyť obětoval život, když mu bylo podstatně méně než je dnes mým dětem. Jako na syna, který úspěšně zvládl zkoušku ohněm. Ve vzpomínkách jsem mu nikdy nezazlíval, čeho jsem si všiml u dětí některých mých známých z Charty, že pro něj povinnost vůči zemi a národu, účast na sporu poznané pravdy s poznaným zlem, byla naléhavější než ochranný závazek vůči rodině. Aniž přitom pochybuji o otcově statečnosti, s níž při výsleších dokázal popřít jakýkoli podíl rodiny na aktivitách, pro něž byl odsouzen.

Nejvýraznější byl můj vztah k bratrovi, o němž jsem se zde už zmínil. V prvních desetiletích mého života byl pro mne nejbližším člověkem, a tato vpravdě láska ještě dlouho pokračovala. Pak jsme se navzájem vzdálili, žili dost daleko od sebe, vlastním životem, občas se scházeli, ale dostavilo se určité odcizení. Přesněji řečeno, ztráta potřeby vidat jeden druhého a snad i určitý posun vyplývající z povah a různého stupně hodnot.

Když někdo z blízkých to určité odcizení postřehne a ptá se na ně, říkám, že se vlastně lišíme jen ve dvou názorech. Podle Pavla byla naše rodina v časech našeho dětství chudá, já toto mínění vcelku nesdílím. Dozajista jsme nebyli zámožní, pokud nás řadím do střední třídy, tedy na její nejnižší stupně. Viděl jsem však kolem nás řadu lidí, kterým se vedlo hůř. Já například dostával s sebou do školy pokaždé housku namazanou máslem. Druhou, zcela zásadní ideovou odlišností je Pavlovo tvrzení, že mne vždycky přepral. My se nervali, ale prali se, jak se na sourozence patří, na trávníku pod radotínským lesem, kdo toho druhého dřív položí na lopatky. Jsem ochoten vymazat osobní vzpomínky, které jsou zcela opačné, mám

však za to, že jde o mínění zástupné, výraz přesvědčení, že on byl vždycky lepší, zato já úspěšnější, což mu dávám najevo. Lepší určitě, řadu zájmů, při nichž jsem se já brouzдал jen na okraji, bral důkladně a osvojil si jejich základy. Nevím, zda úspěšnější, pokud by se to dalo měřit penězi, pak srovnání našich celoživotních platů by sotva vykazalo větší rozdíl a dvacet let života v maringotce jsme absolvovali oba. Zato s tím, že bych se na bratra jakkoli a kdykoli, snad kromě klukovských let vytahoval, souhlasit nemůžu. Jsem sice občas huba nevymáchaná a provokativní formulace mi nejsou cizí, není však, alespoň se domnívám, těžké rozpoznat, co je a co není míněno vážně. Přesto se z našich dialogů vytratila spontánnost. Dávat pozor, aby se člověk toho druhého nějak nedotkl, bývá obtížné, svazující. Takže můj pozměněný vztah k bratrovi patří k mým neúspěchům, což je mi líto.

Jako každý z pozemšťanů jsem měl dva dědečky a dvě babičky. Žádného z dědečků jsem nepoznal, zemřeli dřív než jsem se narodil. Ani mé děti své dědečky nepoznaly, postaral se o to Adolf Hitler. Na babičku z otcovy strany se pamatuji jen matně, jako na tichou a vlídnou paní, která u nás byla asi dvakrát na návštěvě, neboť žila v saském Herrnhutu, tedy v Ochranově, v útočišti Českých bratří za rekatolizace v Čechách. Abychom na ni měli památku, darovala nám klukům někdy ve třicátých letech po vidličce a noži s našimi monogramy. Nůž JV, což vykládám „je vostrej“ dosud slouží, „jeho vidlička“ se však někam zatoulala a sotva ji už kdy najdeme. Matčina matka žila téměř stále s námi, takže jsem ji vnímal jako osobu, která patří do rodiny. Rozhodně nebyla podobná tchyním, jak bývají líčeny v pokleslejší literatuře, při své mírnosti se nikdy nepletla mezi rodiče. My kluci jsme ji zlobili tím, že jsme jí občas rozvazovali zástěru, kterou si na zádech zavazovala kličkou.

Je na čase vykročit z rodiny k externistům, kteří poznamenali můj život. Učitelé jistě, pamatuji si jména mnohých, ale specifikovat jejich vliv bych asi nedokázal. Na vysoké škole to byl snad profesor

Paulů, jehož zásluhou se mi pootevřely dveře k české literatuře. Formativní pro mě bylo pár straších spolupracovníků v době, kdy jsem poprvé nastoupil do práce – Rita Černá a Jaroslav Hněvkovský, kterého jsem po letech potkal jako důstojníka z povolání v Českých Budějovicích. Od obou jsem pochytil pravidla pečlivé práce, ve druhém případě i jednoznačnou stylizaci napsaného „jako by se psal zákon“, vlastnost, která mi jistě prospěla, ale zároveň jsem si jí musel odvykat, pokud píšete se snahou, aby to lidé četli.

Od každého, kolem kterých jsem pracoval, jsem něco užitečného pochytil, ono se totiž nic, čím zaujmete lidi kolem sebe, neztratí. Dotsud bych dovedl určitá rčení, jichž používám, nebo návyky, které jsem převzal, identifikovat, od koho je mám, aniž to dotyčný tuší nebo častěji a přesněji řečeno, tušil. Myslím, že jsem leccos pochytil od Jana Šterna, který byl po několik let mým kolegou v *Práci* a později jsme spolu působili při obstarávání rukopisů pro exilové *Listy*. Asi mu především vděčím za dodržování přednosti konkrétního před abstraktním. Když jsem pročítal šest set dokumentů Charty 77, byly uprostřed nudných pravým osvícením texty, které napsal Jan Štern jako mluvčí. V posledních dnech mého působení v přednormalizačním tisku, za epizody ve *Světě práce*, byl pro mne příkladem Jan Drda, jehož chovám v paměti jako šéfa, od něhož bylo možné se něco naučit.

Štěstí jsem měl i po nástupu do maringotky. Vedoucím naší první party byl Jaromír Sarga, dost malebná a zároveň uzavřená osobnost, která mě naučila poznat váhu mezi přepečlivým a lajdáckým způsobem, jímž bylo možné tuto činnost vykonávat. Za dvacet let v maringotce, jsem měl vesměs sympatické spolupracovníky, také proto, že si nám jako osádce s určitým renomé nikdo nedovolil přidělit pracovníka, s nímž si nevěděli rady. Rád vzpomínám na Miroslava Samka, do roku 1969 důstojníka s pozdějším označením politicky nespolehlivého, kamaráda s technickou invencí a chutí vydávat se i na neprozkoumané cesty. Po řadu let s námi pracoval malující a rybařící pan řídící Krásný, kdysi zasloužilý učitel, za normalizace však nevhodný, nebo Oldřich Chmela, inženýr agronom, který dával

přednost životu v maringotce uprostřed přírody před působením v nějakém JZD. Pochytil jsem od něj leckteré vědomosti o rostlinách, lese a jeho obyvatelích.

V letech po Listopadu bylo pro mne asi nejzajímavější setkání a spolupráce s Jiřím Pelikánem, vydavatelem *Listů*. Jako vydavatel do činnosti redakce nemluvil, což se dá říci jen o nemnohých majitelích periodik. Na rozdíl od některých jiných postav exilu zůstával věrný někdejším přátelům, i když už je nepotřeboval, a jako člověk byl skutečně laskavý. Už jsem o něm mnohé napsal a lituji za sebe i za republiku, že jeho zkušenosti a konexe, které neměly u nás obdobu, zůstaly nevyužity a nedoceny.

Poněkud v rozporu s dříve vyjádřeným předsevzetím chtěl bych říci pár slov o Václavu Havlovi. Nepatřil jsem do okruhu jeho blízkých přátel, kdyby se sečetla všechna naše setkání a rozhovory, asi by nepřekročily půlhodinu. Jednou jsem s ním polemizoval v *Listech* (roč. 1986, číslo 2) o otevírání perspektiv, které zatím vypadají utopicky, ale nikdy jsem nezpochybňoval jeho zásadní úlohu v opozici. Když se o tři roky později vyjádřil Pavel Tigrid o Havlovi jako o nejhodnějším budoucím prezidentovi, i mně mluvil z duše; rein-karnace Alexandra Dubčeka do čela společnosti mi po dvaceti uplynulých letech připadala krajně nevhodná a nemožná.

Když se výhled nastíněný Tigridem posléze uskutečnil, byl jsem doopravdy šťastný u vědomí, že po Masarykovi, prezidentu z počátku mého života, bude to na jeho konci člověk, který si zasluhuje úctu a respekt. Leccos jsem přehlédl nebo vidět nechtěl. Soubor Havlových spolupracovníků na Pražském hradě jsem dost dobře nechápal a následně si myslím, že nemá příliš šťastnou ruku při výběru lidí, jimiž se obklopuje. Překvapivou zkušeností byla pro mne přibližně hodina, kterou jsem jednou za funkce mluvčího Charty strávil v hradní kanceláři Havlova poradce Alexandra Vondry. Tak nějak to muselo vypadat v mezinárodním oddělení ÚV KSČ: neustále dotazy z ministerstva zahraničí, jaké stanovisko zaujmout v tom a onom, třebaže ten úřad měl vlastního ministra, v mezinárodních

otázkách neméně kompetentního Jiřího Dienstbiera. Chtěl bych věřit, že se Hrad své role nejvyššího orgánu v republice zbavil dřív, než ve Strakově akademii zasedla Klausova vláda.

Z jejich počátků mám jinou, neméně zajímavou vzpomínku. Za nového premiéra, tehdy ještě ne čestného předsedy ODS, se řada funkcí obsazovala lidmi z nové garnitury. V televizi se jednoho večera diskutovalo o budoucím řediteli Československé tiskové kanceláři, kde pravice, čerstvě se ujímající vesla, samozřejmě nemohla strpět Petra Uhla. Václav Benda, účastník diskuse, tam ohlásil jako kandidáta člověka asi řádného, ale když o něm prohlásil, že má stejné zkušenosti a zásluhy jako Petr Uhl, a další přítomný, Václav Havel, k tomu mlčel, těžko jsem to přenášel přes srdce. Naštěstí na druhý den bylo tradiční setkání u arcipata Opaska v bavorském Frankenu, kam přijel také Václav Havel. Řekl jsem mu tam před ostatními, že nemám výhrady k tomu, co říká, ale k tomu, co neřekl: jak mohl svým mlčením souhlasit s oním tvrzením Václava Bendy? Havel na to neopověděl, ale na druhý den, po návratu do Prahy, požádal o krátké vystoupení v televizi a Bendův výrok uvedl na pravou míru. Tím mě velmi mile překvapil, bylo to nečekané, snad až nepřiměřené.

Plně jsem souhlasil s československým prezidentem, když na počátku devadesátých let před americkým Kongresem vyslovil názor, že pro budoucnost světa by bylo účelné zrušit nejen Varšavskou smlouvu, ale i NATO. Hovořil ostatně v souladu s dřívějšími stanovisky Charty 77. Dalo se rozumět i jeho tehdejšímu výroku, adresovaném vládě Spojených států: „Chcete-li pomoci nám, pomozte Rusku“. Jenže po několika letech bylo už mé srozumění s Václavem Havlem stále vzácnější. Nechápu jeho válečnický postoj vůči Srbsku, permanentní souhlas s akcemi bývalého prezidenta Bushe, namítám proti jeho problematickým výletům do československých a světových dějin, nerozumím podporám lidí a směrů, které si sotva souhlas zaslouží. Nevím, nevím. Těžko posuzovat, jaký vliv mají různé osobní okolnosti a co s člověkem udělá řada radikálních lékařských zásahů v situacích na pomezí života a smrti. Pro mne zůstává Václav

Havel osobností, která sehrála stěžejní úlohu před Listopadem i po něm, zároveň je mi pozdní výstrahou před bezvýhradnou, téměř bianco udělovanou loajalitou k člověku, který se ještě stále může vyvíjet, a to jak k lepšímu, tak i opačně. Ze všeho nejméně bych ho chtěl omlouvat srovnáváním s mužem, který nastoupil po něm. Považoval bych to za urážku, již si Václav Havel nezasluhuje.

Určitě bych se tu měl zmínit o svém přátelství s Erazimem Kohákem, které si možná vyžádá – ať k tomu dojde, nebo to už nestihneme – debatu o některých podstatných otázkách vztahu mezi lidmi a Bohem. Také jsem se tu neúměrně málo zabýval svými přáteli z okruhu českých historiků stejně jako lidmi z Charty, kterých si stále velmi vážím. Týká se to zejména Bohumíra Klípy, jenže tam jde o přátelství a působení takřka permanentní, takže jeho vliv na mne se sotva dá specifikovat. Také od Viléma Prečana jsem se leccos naučil a jsem mu vděčný za nejedno postrčení směrem k větší aktivitě. V poslední době občas nerozumím jeho postojům a nechce se mi s ním o nich hovořit; snad si je někdy vyjasníme, Vilém i Helenka Prečanová jsou příjemní lidé. Je řada lidí, kteří už nejsou s námi, ale na které dosud často vzpomínám. Na Libušinu sestřenicí Blanku, bez níž už žádná z moravských písni nezní tak pěkně, jako když jsme je zpívali s ní. Na Libušinu a pak i moji kamarádku Elišku Knotovou, také nám bolestně chybí. O vlastních dětech – kdo jiný více formuje váš život – se tu nezmiňuji, nepokládám to za vhodné. Že je mám rád, to vědí, na svého otce a na svůj život mají dozajista vlastní pohled.

Nechtěl jsem se původně zabývat ani kýmkoli, s nímž principiálně nesouhlasím, a tak zároveň vyslovovat vlastní politické krédo. Pokud bych je měl shrnout, řekl bych, že mé společenské, chcete-li sociální smýšlení je v podstatě celoživotní, obdobné tomu, s nímž jsem vstupoval do dospělosti. Samozřejmě, že za tu dobu a za cenu osobního bloudění jsem poznával, kudy cesta k lepšímu světu může a kudy nemůže vést.

Nesouhlasím s některými podstatnými znaky našeho polistopadového vývoje. Jsou negativní trendy, která vnímám stejně jako

lidé obdobného zaměření, dílem několika osob, které zanedlouho po roce 1989 ovládly naši politickou scénu? Nebo jsou živelnou výslednicí účelné přizpůsobivosti, která českou společnost víceméně provází už dobrých čtyři sta let? Druhá z alternativ by vyžadovala obsáhlý rozbor. A pokud bych chtěl negativa personifikovat, přisoudil bych tuto úlohu Václavu Klausovi, jeho ješitné politice svobody směřující k obohacování, nebo například Vladimíru Železnému, který si udělal výnosnou živnost z odvádění zájmu o věci podstatné k plytkému nepřemýšlení. V těchto dnech jsou oba nerovnou, avšak souzvučnou dvojicí, bojující falešným a vulgárním nacionalismem proti nadějnému úsilí našeho kontinentu.

Nemusíme být poučenými starci, abychom pochopili, že v tom či onom, za čím se dnes houfně ženeme, nelze pokračovat donekonečna. Tedy ještě alespoň deset, dvacet, třicet let? Hodiny historie se ovšem nebyvale zrychlují. Jsem sice skeptický, ale optimista, věřím, že lidé nakonec cestu ke změně společného snažení najdou. V minulosti to vždycky dokázali, i když jsme se navenek jevili jako pouhé stádo.

Zbývá snad jen, abych vyslovil svou chválu stáří.

Je to období, naštěstí zaručeně přechodné, kdy už není jak bývalo. Těžknou vám nohy, krátí se dech i paměť, což si kdovíjak nepřipouštíte. Otravují vás životní stereotypy, třeba každodenní holení, ale bráníte se slevit z nároků, abyste zítra nemuseli slevovat z dalšího. Začínáte se podobat jezevci, který jen neochotně opouští svou noru, a den, kdy nemáte na kalendáři poznamenánu nějakou povinnost, je lepší ostatních.

Takže chodím v těle, které se podle mínění biologů už téměř dvánáctkrát zcela proměnilo, podle mého však nedostatečně. O jeho konečný odpis soutěží selhání srdce s rakovinou, nevím který z týmů má větší šanci, já jim to nepískám, ostatně jsou i další, statisticky méně významní adepti. Přemýšlením o smrti se příliš nezabývám, chápu ji jako jeden z nesčetných konců všeho živého, a nijak mě neděsí. V poslední době mám velmi pozitivní vztah ke spánku, a tak

představa spánku bez konce je vyhlídkou celkem příjemnou. Samozřejmě bych si přál, aby ten přechod nebyl příliš dlouhý či bolestný, víc by mně však záleželo na tom, abych nechyběl nikomu, kdo mě dosud potřebuje.

Proč ale myslet na dny poslední ve dnech předposledních? Víc než v dřívějších desetiletích vnímám svět kolem sebe, ten nejbližší víc než ten vzdálený. Na zbytku někdejšího ovocného sadu, který stavbaři před naší lodžijí ušetřili, pozoruji, jak se měnilo a mění jeho ptačí osazenstvo, pamatuji, jak se tu usadily první straky, teď stále častěji vidám sojky, občas žlunu, zato vrabců ubývá. Zním psy, které tu soušedé vodí na procházku, a oslovuji několik zcela emancipovaných koček. Každoroční přilet havranů je pro mě počátkem zimy, jejich odletem začíná jaro. Když opadají stromy, vidím mezi větvemi Orion, ale těším se, až zase vypučí listy a vyraší megatuny nové zeleně. Pokud se rok vydaří, porostou houby, ne jako letos, kdy byly lesy vyprahlé.

Stručně řečeno, ono to stárí není k zahoezení. V leccems vás samozřejmě svazuje, ale s úbytkem povinností vám přináší větší svobodu. Řada věcí, které vás před lety rozčilovaly, už adrenalinovou hladinu nezvýší, k jiným se stáváte vnímavější. Když se mi kdysi při obědě v pasovské restauraci zlomila zubní protéza, vyslovila Marlen, vdova po Karlu Krylovi, svou účast slovy, že stárí je smutná věc. Nemusí být, a tak nabádám všechny čekatele: nebojte se stárí, má řadu výhod i půvabů.

Na samém začátku své zpovědi jsem vyjádřil slabost vůči prvním větám. Občas mě zaujme i věta poslední, třeba tahle, již končí známý evropský román:

*Jsi tu, jsi tu, Černá kuchto?
Jo, jo, jo.*

10. 12. 2008

obsah

úvod	3
1929–1935	4
1936–1939	10
1940 – březen 1942	17
duben 1942 – květen 1945	24
1945–1950	43
1951–1960	60
1961–1969	78
1970–1989	97
listopad 1989 – prosinec 2008	124